

TARTU ÜLIKOOL VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Liis Veersalu

**KUUSALU KIHELKONNA VANEM PULMAKOMBESTIK JA SELLE
TAASLOOMINE TÄNAPÄEVAL**

Magistritöö

Juhendajad: Kristi Jõeste, MA

Kaitsmisele lubatud .....

Piret Õunapuu, PhD

Kaitsmisele lubatud .....

Viljandi 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
METOODIKA.....	9
1 PÄRIMUSLIK PULMAMAASTIK EESTIS 2015–2016	12
1.1 Avalik info.....	14
1.2 Pärimuspulmaseminarid Pärnus 2014. ja 2015. aastal	16
1.3 Pulmaisade ja peopaikade omanike kogemus	17
1.4 Isiklik kogemus	18
1.5 Pärimuspulma taasloojate kogemused	20
2 KUUSALU VANEM PULMAKOMBESTIK.....	24
2.1 Noorte teineteise leidmine.....	25
2.2 Pulmategelased.....	25
2.3 Kosjad.....	26
2.4 Kihlused	27
2.5 Pulmade ettevalmistused, pruudipõlv	28
2.6 Pulmad.....	29
2.6.1 Pruudi kodus.....	29
2.6.2 Peigmehe kodus.....	30
3 KUUSALU KIHELKONNA PULMAKOMBESTIK 20. SAJANDIL	33
3.1 Üleminekuaeg vanemakombelistelt pulmadelt	33
3.2 Nõukogudeaja mõjutused.....	36
3.3 Taasiseseisvumise järgne aeg.....	37
4 PÄRIMUSPULMA TAASLOOMINE KUUSALU KIHELKONNAS	39
4.1 Noorpaari soovid.....	40
4.2 Ettevalmistused pärimusliku pulma korraldamisel	41
4.2.1 Pulmategelased.....	41
4.2.2 Pulmakoht, toitlustus, kingitused	42
4.2.3 Rõivad	43
4.2.4 Pulmaesemed.....	49
4.2.5 Kosjad, kihlad.....	53
4.2.6 Pruudi talguõhtu, külaliste kutsumine ja ettevalmistamine.....	54

4.3	Pulmapäev	55
4.3.1	Pruudi kodus.....	55
4.3.2	Peigmehe kodus.....	57
4.4	Kitsaskohad ja tähelepanekud korraldamisel, läbiviimisel	59
KOKKUVÕTE.....		61
KASUTATUD KIRJANDUS		64
SUMMARY		71
LISAD		74
LISA 1. Kuusalu kihelkonna pulmakombestik 20. sajandi alguseni.....		74
LISA 2. Kuusalu kihelkonna pärimuspulma taasloomise tegevusplaan 12.06.2016		107
LISA 3. Muuseumikogudest eeskujuks olnud esemed.....		130

SISSEJUHATUS

Pärandkultuur on tarbekultuur. Mitte ainult käsitööesemetel ei ole praktiline väärtus, vaid ka tavadel, lauludel, uskumustel on oma kindel otstarve ja eesmärk. Neid tuleb kasutada, mitte ainult vaadelda. Vaimne kultuuripärand on põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, traditsioonid ja kombed, mis on kogukonnale omased ja olulised ka täna. Pulm elu olulisima siirderiitusena matuste ning sünni kõrval on kooskõla nii ainelisest kui vaimsest pärandist, kus üks ei saa teiseta. Et kasutada pulmakombestikus esinevaid esemeid, tuleb põhjalikult selgeks teha ka nendega kaasnenud kontekst ehk kombed ning tavad ise.

Enda magistritöös **uurin** Kuusalu kihelkonna vanemaid pulmakombeid ja erinevaid pulmaesemeid ning soovin neid tänapäevases pulmakorralduses kasutada. Minu teemakäsitluse teeb keerulisemaks asjaolu, et taasloon kohalikke pulmakombeid paikkonnas, kus pärimuslike pulmade järjepidevus on katkenud.

Muistsest ajast peale on pulm olnud ühtlasi kahe sugukonna vahel sõprusvahekorda ja liitu astumine, millega kaasnesid mõlemapoolsed huvid ja kohustused uue rajatava pere vastu (ERM, KV 222:83). Olen ise teistele pulmade korraldamisega kokku puutunud aastast 2010. Nähes nõnda palju kaasaegseid pulmasid, millede ettevalmistamisel on põhirõhk uute ideede ja lahenduste elluviimisel, on minus tekkinud vastupandamatu soov tagasi tuua pulmad, mille juures vanemad kombed ja isetegemine on au sees ning esemeline pool ja kogukonnana koosloomine kaalukam. Arusaadav on, et tänasel päeval puuduvad oskused, aeg, vajadus ning tihti ka tahtmine kõike ise teha, kuid alati on võimalus enda oskusi arendada ning leida partnerid, kes vanemate kommete kohaselt korraldatavaid pulmasid aitavad ette valmistada ning läbi viia. Pulm on ikka olnud ühine loomine lähiringis. See on kogukondlik tegevus, mis ühendab ja tekitab järjepidevuse tunde. Ma ei soovi teha taaslavastust ehk etendust vanematest pulmadest, vaid taasloomist, vanemate pulmakommete taas kasutuselevõtmist tänapäeval, mis on ka selle magistritöö eesmärk. Perekondade liitmist sellisel viisil, kus kõik pulmakülalised võrdselt osalevad ega jää publiku rolli. Iga traditsioon ning ese rituaalis ei saa

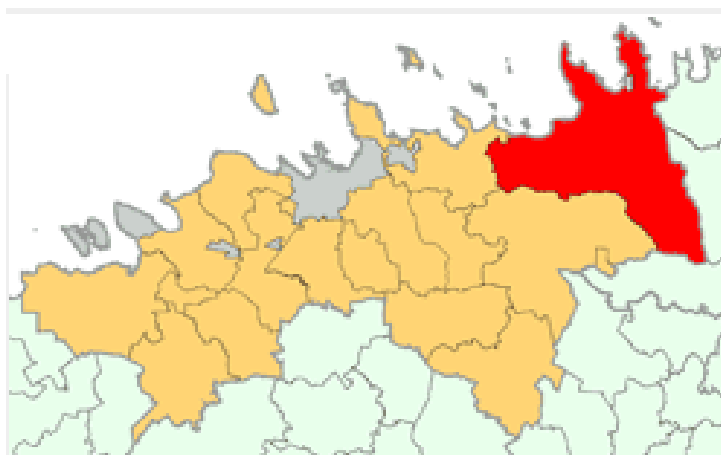
olla koopia minevikust, vaid kohandus tänapäeva nii, et mõtestatus säilib. Vanemate pulmakommete käsitlemisega on minu suund tulevikus laiendada abiellujate huvi pärimuslike pulmade vastu ning eelkõige Kuusalu kihelkonna traditsioonilist pulmakombestikku aja jooksul taaselustada. Selles teemas määratlen ennast kesktasemel käsitööoskustega pärimuspulmakorraldajaks, kelle toel saab edaspidi siin töös käsitletava paikkonna pulmatraditsioone reaalsetes pulmades rakendada.

Magistritöö **eesmärgina** valmistan esmase tööversiooni ehk projekti, mille alusel on võimalik korraldada pärimuslikku pulma tänapäeval. Selle juurde valmivad ka pruudi veimevakk, pruutpaari riided ning teised pulmas tarvilikud esemed. Käesolev töö saab alustalaks tulevikus antud teemas veel põhjalikumalt edasiliikumiseks. Spetsiifilisemate alateemadega nagu pulmalaulud või -tantsud põhjalikumalt ma oma magistritöös ei tegele. Põhjuseks on minupoolne mitte piisav pädevus neis valdkondades, ajalise ressursi piiratus ning ka asjaolu, et väljatoodud teemad on oma mahukuselt potentsiaalsed eraldiseisvad magistritööd. Neis teemades teen Kuusalu kihelkonna pärimuspulma loomise juures koostööd professionaalidega.

Tunnen huvi just Kuusalu kihelkonna vanema pulmakombestiku vastu, sest olen ise samas kihelkonnas sündinud ning minu juured ulatuvad siin mitme põlvkonna kaugusele. Kuusalu kihelkond asub Harjumaa idaosas, naaberkihelkondadeks on läänest Jõelähtme, edelas Harju-Jaani, kagust Ambla ning idast Haljala ja Kadrina. Põhjaküljelt piirab Kuusalu kihelkonda meri. Tänu heale geograafilisele asendile, ühendus on nii sisemaa kui ka merega, on Kuusalu kihelkonnas mõjutusi mõlemalt suunalt. Teisalt aga oli just sisemaa ja ranna-alade vahel aegade jooksul tekkinud erinevus tulenevalt elutingimustest ja tegevuslaadilt. Maismaa elatus põllumajandusest ning randlaste elu oli suunatud merele. Sisemaa suhtles pigem Harjumaaga, ranna-alad käisid aktiivselt läbi Soome randadega. Erinevused olid ka keelemurdes (Tampere, 1938:15).

Foto 1. Kuusalu kihelkonna kaart aastast 1694. (<http://pood.regio.ee/seinakaardid/kuusalu-kihelkond-1694>)

Foto 2. Põhja-Eesti rannapiir tänapäeval. Näha Kuusalu kihelkonna ala, mis on märgitud punasega (http://www.laurentsiuse-selts.eu/web/?Kuusalu_kihelkond)

Kohalike vanemate kommete järgi tehakse veel tänapäevalgi pulmasid Kihnu saarel ning Setomaal. Oskuseid ja kombeid on edasi kantud põlvest põlve. Hoolimata ajaloolistest

sündmustest ja loomulikust arengudünaamikast on seal säilinud suurem osa kohalike pulmakommete järjepidevus, mis enamikes Eesti paikkondades pole toimunud. Kihnu pälvis 2008. aastal oma kultuuriruumiga Unesco maailmapärandi tiitli, mis toetab kohaliku pärimuse püsimist. Kihnu ja Seto traditsiooniliste pulmade pidamiseks on võimalik saada ka toetust Eesti riigilt või Euroopa Liidust (Kõivupuu, 2015:99).

Pulmakombestiku juures on kõikjal esemetel suur tähtsus. Pikima ajalise ettevalmistusega on pruudi veimevakk, mida tehti ja koguti kogu neiu vallalisepõlve aja, sünnist saati. Kuusalus nõuti, et pruut pidi veimevakale lisaks oma pruudipõlve jooksul ise pruutvaiba valmis saama: „*See pidi olema triibuline, hambuline ja kirju ning taolise vaiba kudumine võttis kindlasti palju aega*“ (E 79049; Õunapuu, 2003:20). Enne pulmi tuli valmistada ka pruutpaarile rõivad.

Käesoleva magistrip projekti raames valmivad Kuusalu kihelkonna 18. sajandi lõpus kantud noorikuriided, mida on kirjeldanud A. Voolmaa ja M. Kaarma oma 1981. aastal välja antud „Eesti rahvarõivad“ raamatus (Voolmaa, Kaarma, 1981:222). Väiksemaid samasse ajajärku sobivaid kohandusi on tehtud eelnevalt rahvarõivaste spetsialistide Silja Nõu ja Igor Tõnuristiga konsulteerides. Osalen ise kõikide pulmaesemete ja rõivaste valmimise tööetappides. Et hoida valmiva projekti elujõulisust ja jätkusuutlikkust ka tulevikus ei võta ma endale kohustust üksi valmistada kõiki või enamikke vajalikke pulmaesemeid, vaid loon kontaktid erinevate meistritega. Koostööd teen valdavalt lähikonna käsitöölisega.

Magistritöö raames loodava projekti esmane rakendus toimub 2016. aasta juunis reaalses Kuusalu kihelkonna pärimuslikus pulmas. Pulm ise ei ole osa minu tööst, vaid viimane hakkab kohe praktikas ka edasi elama. Vastutan kogu pulma ülesehituse, ettevalmistamise, tegelaste kui ka esemelise poole eest. Kuna kuulun ka ise pruutpaari lähikondlaste hulka, siis ei ole minu nõnda suur osalus korralduse juures kohatu. Taasloodavas Kuusalu kihelkonna traditsioonilises pulmas toimub tantsude ning pulmalaulude valimine ja eestvedamine koostöös professionaalidega, kelledega on võimalik ühist tegevust jätkata kindlasti ka tulevikus. Minu magistritöö pigem rakenduslikust iseloomust tulenevalt on tänapäeval korraldatava Kuusalu kihelkonna pärimusliku pulma detailne kirjeldus ja etapiline tööplaan kirjeldatud antud töö Lisas 2. Töö põhiosas ei pidanud ma nii detailse kirjelduse väljatoomist mahu kokkuhoiu eesmärgil vajalikuks, vaid piirdusin tähtsamate punktide ja analüüsiga.

Minu kui käesoleva magistritöö autori ja Kuusalu pärimusliku pulma taaslooja lootus on, et uuritud teema hakkab peale avaldamist ise edasi elama. 2016. juunis toimuv Kuusalu pärimuspulm jäädvustatakse pildis ning videos ja saadud materjali hakatakse levitama koostöös erinevate arhiivide ning institutsioonidega. Vanemate kommete järgi pulmade korraldamine saab seeläbi suuremat tuult tiibadesse ning see on algus Kuusalu vanemate pulmakommete taaselustumiseks.

Soovin siinkohal teha sügava kummarduse Matiasemale, Marliisile, Rolandile, Memmele, Taadule, Priidule, Kädile, Ullale ja Andrusele. Aitäh, et lasite mul need kaks aastat koolile pühendada ning olite mu tugiring. Aitäh minu magistritöö juhendajatele Kristi Jõeste'le ja Piret Õunapuu'le suure hulga panustatud aja, „päänikute ja piitsa“ üle. Eriline tänu just Kristile, kes andis tõuke Kuusalu kihelkonna vanemaid pulmakombeid uurima hakata. Sügav kummardus ka Silja Nõu'le ja Igor Tõnurist'le konsulteerimast, suunamast ning jaksamast mu pidevatele küsimustele vastata. Liina, Liivi, Aile – aitäh, et võimaldasite mul ühildada tööelu õppimisega ning vastasite nii mõnelegi telefonikõnele minu eest. Tänan toetamast inimesi Eesti Rahva Muuseumist, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist, Kolga Muuseumist, Harjumaa Muuseumist, Soome Rahvusmuuseumist, Eesti Folkloorinõukogust, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidust, Veljo Tormise Kultuuriseltsist, Kuusalu Vallavalitsusest, Eesti Kultuurkapitalist, Kuusalu Külade Seltsist. Tänan kõiki, kes leidsid aega, et minuga vanematest pulmakommetest rääkida. Kummardus ja igavene au Teile – Ene, Kadri, Erki, Leanne, Anu, Pärimuslaulu seltsing, Paju talu, Kolga Rahvatantsurühm, et aitate taasluua Kuusalu pärimuspulma tänapäeval. Tänan kõiki algajaid ning meistreid käsitöölisi, kes aitasid pruudi veimevakka täita. Minu alatine tänu Teile kõigile selle eest, et oleme just täna siin, kus me oleme.

METOODIKA

Pulmakombeid Eestis on raamatuna kajastanud Ülo Tedre „Eesti pulmad“ (1973) ja Piret Õunapuu „Eesti pulm“ (2003). Üldisemates artiklites on teemat käsitlenud teiste seas Ahto Kaasik (2010) ja Marju Kõivupuu (2009). Paikkondlikku pulmakombestikku on näiteks Kihnu saarel uurinud Ingrid Rüütel (1995, 2008). Kõik need allikad keskenduvad vanemate pulmakommete olemusele. Vilve Kalits (1988) on aga omakorda käsitlenud nii nüüdis- kui vanemate kommete järgi peetud pulma ning analüüsinud ühe teiseks ümberkujunemist.

Kuusalu traditsioonilist pulma on uurinud Gustav Wilberg (hiljem Vilbaste) 1913. aastal, kus ta on seda kihelkonda iseloomustanud järgnevalt: *„Üks niisugune nurk, kus „vana aeg“ oma kommete ja viisidega kauemine on püsinud, /.../ on Kolga rannad Kuusalu kihelkonnas. /.../ Pulma kombed on seal mõnel pool veel nii elavad, et nüüdki vanemad inimesed heas tujus olles endisi pulmi võivad kujutada.“* (Wilberg, 1913:9). Artikkel annab kompaktse pildi kohaliku pärimuspulma ülesehitusest ning rollidest. Herbert Tampere käsitleb Kuusalu vanemaid rannapulmasid pikemalt raamatus „Vana Kannel III“. Samuti on Kuusalu kihelkonna pulmakombestikku käsitletud Päewalehe lisaväljaande Kodu 1913/7 artiklis. Seda aga pigem vooruslikkusele suunavas võtmes – soovitatakse pulmad ühe päevaga maha pidada, mitte vägijooke tarvitada ning säilitada kombelisuus. Oluline osa minu töös Kuusalu pulmakombestiku uurimisel on Eesti Rahva Muuseumi (ERM) ning Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kogutud kirjalikel allikatel. ERM ja ERA arhiivides keskendusin Kuusalust kogutud materjalidele. Paralleelide toomiseks vaatasin ka kogu Harjumaad ning valitud kommete lõikes näiteid ka Eestist üldiselt. Kuna nii muuseumiarhiivide materjalid kui ka kohalikke pulmakombeid käsitlevate artiklite allikad pärinevad piirkondlikult kogu Kuusalu kihelkonna alalt, siis ei hakka ma enda magistritöös sisse tooma võrdlusi Kuusalu kihelkonna rannaalade ja sisemaa vahel.

Oma töös võtan Kuusalu kihelkonna pärimuslikku pulma uurides ning taasluues perioodina aluseks 19. sajandi kombestiku. Veel varasema aja kohta inimeste mälestused ja andmekogudes materjalid puuduvad või on üksikud. 20. sajandi alguses hakkas pulmatraditsioonides ja -riietuses mõju avaldama linnamoele üleminek – pruudid hakkasid kandma valgeid kleite ning loori, pulmapidu jäi lühemaks, see muutus meelelahutuslikumaks ja seda peeti ühes peopaigas. Vanad rituaalid ja tavad on aja jooksul uuenenud, kuid minule meelepäraseks ning hingelähedaseks jääb „kosjade, talude ja mitmepäevaste pulmade periood“.

Kuna seni ei ole kokku lepitud, kuidas nimetada vanemate kommete järgi loodud pulmasid, siis kasutan enda töös kõnekeelest omaseks saanud väljendeid. 19. sajandi pulmakombestikule viitan mõistetega „pärimuspulm“, pärimushõnguline pulm, traditsiooniline pulm, vanemate kommete järgi loodav pulm“. Samadele mõistetele toetudes viisin läbi ka intervjuusid ning teostasid otsinguid internetis.

Antud magistritöö koosneb neljast peatükist, mida saab mõtteliselt jagada kaheks osaks. Esmalt käsitlen, muuseumimaterjalidele tuginedes, Kuusalu traditsioonilisi pulmakombeid ja esemelist poolt selle juures üldiselt. Teisalt toimub läbi käesoleva töö kohalike vanemate pulmakommete taasloomine.

Oma magistritöö esimeses peatükis kirjeldan pulmakorraldamise maastiku Eestis tänapäevale ehk 2015–2016 aastal ning pärimuspulma osakaalu selle juures. Selline taustakirjeldus on vajalik peamiselt minu töö põhieesmärgi – Kuusalu vanema pulmakombestiku taasloomise jaoks. Oluline on mõista keskkonda, millesse ma vanemaid kombeid tuua soovin ning millised on pruutpaaride ootused ning võimalike koostööpartnerite võimalused. Peatüki aluseks on avalikult internetis välja pandud teave ning nii minu kui ka teiste pulmakorraldusega kokkupuutuvate inimeste kogemused. Viisin läbi 11 intervjuud ning vestlust pulmakorraldajate, pulmaisade ja pulmasid korraldavate peopaikadega. Nende seas olid ka Ahto Kaasik ning Liisa Hiio, kes on iseendile pärimuslikud pulmad korraldanud ning Igor Tõnurist, Ene Lukka-Jegikjan ja Ingrid Rüütel, kes on osalenud konsultantide ning eestvedajatena kolmandate isikute pulmades pärimuslike pulmakommete lisamisel või taasloomisel. Jõudsin intervjuueeritavateni läbi ühise huvi pärimuslike pulmade taasloomise vastu ning lõin otsekontaktid sel teel.

Teises peatükis tutvustan kokkuvõtvalt Kuusalu kihelkonna pulmakombestikku 19. sajandil. Pikemalt ja detailsemalt on selle kohta võimalik lugeda magistritöö Lisast 1. Sellele peatükile annab põhilise aluse seni talletatud allikmaterjal – nii muuseumide arhiividesse kogutu kui ka publitseeritud artiklid ning uurimused. Olen Kuusalu kihelkonna pulmakombestiku kohta läbi vaadanud Eesti Rahva Muuseumis ning Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis dokumenteeritud pärimuse. Lisaks olen pöördunud Kolga Muuseumi, Harjumaa Muuseumi ning teiste Põhja-Eesti muuseumide poole, kuid neilt ei saanud ma täiendavat materjali.

Peatükk kolm tutvustab Kuusalu kihelkonnas toimunud muutusi pulmakommetes 20. sajandil ja on oluline ühendamaks vanemat aega tänapäevaga. See peatükk aitab mõista ja selgitada aja jooksul toimunud edasiarenguid ning ümberkujunemisi kohalikes pulmakommetes. Antud peatüki aluseks on muuseumimaterjalid, põhiliselt ERMi arhiividest ning kaheksa intervjuud ning vestlust, mille viisin läbi Kuusalu kihelkonna vanema generatsiooni (60–90-aastased) esindajatega, et uurida nende mälestusi ja kogemusi kohalike pulmakommetega seondult. Jõudsin viimasteni läbi lumepalli-meetodil info levitamise, s.o erinevate inimestega rääkides küsisin soovitusi, kellega võiksin veel ühendust võtta. Kohalikus (Ida-Harjumaa valdade) ajalehes „Sõnumitooja“ avaldasin 2015. aasta suve lõpus enda magistritööga seotud loo ning tegin üleskutse inimestele Kuusalu pulmakombestikuga seonduvat infot jagama. Kahjuks sel viisil ei tulnud minuni ühtki kontakti.

Viimases ehk neljandas peatükis jõuan Kuusalu kihelkonna traditsioonilise pulma taasloomise võimaluste ning lahendusteni tänapäeval. Kirjeldan Kuusalu pärimuspulma projekti loomist paralleelselt selle esimese reaalse rakendamise ettevalmistamisega. Toon välja põhjendused tehtud valikutele. Minu magistritöö tänapäevale suunatud osa aluseks on kogutud materjali analüüs seotuna minu kogemusega pulmakorralduses. Põhiküsimuseks on minu jaoks see, mil määral on erinevaid tavasid ning rituaale võimalik üle tuua kaasaegsesse ühiskonda.

1 PÄRIMUSLIK PULMAMAASTIK EESTIS 2015–2016

2013. aastal sõlmiti Eestis 5630 abielu, aasta hiljem 6220 (Statistikaamet, 2016). Hilisemate aastate kohta andmeid välja toodud ei ole. Võrreldes veel varasemate aastatega ei ole siiski erilisi muutusi. Pulmi peetakse enamasti turismitaludes või mõisates, kus vajaliku teenuse pakkumine on tänapäeval välja kujunenud täiesti eraldi eraettevõtluse alaliigina (Kõivupuu, 2015:97).

Stiililt ja korralduselt julgen jagada korraldatavad pulmad nelja kategooriasse. Piltliku skaala ühes otsas on tänapäevane ning teises pärimuslik pulm. Tänapäevases pulmas kannab pruut valget kleiti, peigmees ülikonda, tellitud on toitudest, pulmapaik, pulmaisa, muusika, paaripanek toimub registreerija juures. Isetegemist on pigem vähe, seda nii esemete valmistamise kui ka üldise organiseerimise osas. Tihti kasutatakse professionaalseid pulmakorraldajaid. Järgmise kategooria puhul lisatakse pulmale rahvuslikkust keskkonna kujundamisel – pruutpaari välimusele ja pulmapaigale lisatakse elemente mustrite ning materjalide näol. Pulmapaiga omanik, pulmakorraldaja ning õhtujuht Raido Notton iseloomustas, et kui pruutpaarid tulevad sooviga rahvuslikku pulma korraldada, siis sisult tähendab see pulmapeo keskkonna loomist. *Pulmalised, kes ise soovivad pärimuslikku hõngu sisse tuua, mõtlevad selle all linaseid riideid, laual sülti ja kartulit, pikka ühist lauda, rahvuslikku muusikat. Enamus pulmi soovib peokohas pigem saavutada külluslikkust lillede, kaunistustega, sama peegeldub pruutpaari enda välimuses. Luuakse maalähedat hõngu küünis pulma pidamisega või muud sarnast, aga kombestik sinna kaasa ei tule. Soovitakse glamuuri ja ümara laua ümber laudkondadega istuda, uhket muusikat ja heale söögile rõhku panna* (Notton, 2015).

Kolmas tänapäeval korraldatavate pulmade viis on osaliselt vanemate pulmakommete kaasamine – soovitakse pruudi otsimist, pruudi majjaviimist, tanutamist ning viia läbi lihtsamaid õnne toovaid rituaale. Tanutamise puhul aga pannakse sümbolne tanu pruudile pähe vaid hetkeks, sest seda edasisel pulmapeol kandma jääda ei soovita (Notton, 2015;

Lukka-Jegikjan, 2015). Pulmades on kasutatud tellitud pulmaisa programmi puhul ka pärimuslikke pulmatavasid läbiviivat pulmategelast, kes tänapäevasele pulmale kommete läbiviimise ja sinna juurde antud selgitustega ka lisaväärtust annab (Lukka-Jegikjan, 2015).

Väljapakutud jagunemisest viimane on teha pulmad ainult vanemate kommete järgi. See seondub tugeva sooviga oma päritolu ning juuri hoida ning rõhutada. Lihtsam on selliseid pulmi korraldada kultuurilises keskkonnas, kus oma pärandi hoidmine ja igapäevane viljelemine pole katkenud – näiteks Setomaa ning Kihnu. Pärimuslike pulmade korraldamisel tuleb panna suurt rõhku keskkonna loomisele nii riietuses kui pulmakohas. Samuti tuleb põhjalikult tunda kohalikke pulmakombeid. Rituaalide ja traditsioonidega peavad kursis olema ning nende läbiviimisel osalema mitmed pulmakülalised. Ei piisa ühest õhtujuhist. Tihti puudub ka pulmakorraldajatel ettevalmistus vanadele kommetele rajatud pulma korraldamisel. Sellel põhjusel korraldavad kohalikku pärimuslikku pulma soovivad pruutpaarid endile pulmad ise, uurides eelnevalt materjali ning tutvustades pulmakombeid pulmategelastele. Samuti tähendab pärimusliku pulma korraldamine olulises mahus isetegemist või osade esemete tellimist käsitöölistelt. (Hiio, 2015; Kaasik, 2015) Enda poolt välja pakutud jagunemisest tunnen mina huvi viimase ehk vanematel kommetel põhineva pulma vastu.

Suheldes teiste pulmakorraldajatega sai selgeks, millised on pärimuslikku pulma sooviva noorpaari ootused ja omadused: väärtustatakse oma juuri ning soovitakse pärandit edasi kanda; ollakse väga teadlikud sellest, millisel viisil peab nende pulm olema korraldatud, puudu pruugib jääda kogemusest ning reaalistest teadmistest ning oskustest; teadmisi otsitakse pigem ise, sest pulmakorraldajad ei valda infot vanemate pulmakommete teemal; ollakse käsitööoskaja või -huviline ning kasutatakse isetegemist ka pulmade korraldamisel.

Lähtuvalt minu magistritöö eesmärgist taastada Kuusalu kihelkonna traditsiooniline pulm ning planeerides tuua vanemaid pulmakombeid tänapäevasesse keskkonda, on oluline kaardistada pulmamaastikku Eestis tänasel hetkel. Mind huvitab, kust saavad pruutpaarid pulmade korraldamiseks infot. Vaatlen avalikku teavet, teiste ning enda kogemusi pulmade korraldamisest, mille põhjal toon välja abiellujate soove ning ootusi. Edasi saan liikuda vanemate pulmakommete väljatoomise ning nende kahe poole liitmise juurde Kuusalu kihelkonna taastoodava pulma esmase projekti koostamise näol.

1.1 Avalik info

Inimesed otsivad palju teavet internetist. Olen uurinud minuni jõudvatelt pruutpaaridelt, kuidas nad infot leidsid ning 38 paari 40st vastasid, et internetist. Lisaks usaldatakse väga palju ka teiste soovitusi ning kogemusi.

Mitmed pakkujad on loonud pulmade teemalisi lehti sotsiaalvõrgustikus Facebook ning omavad ka klassikalisemaid veebilehti. End Eesti suurima ja elu tähtsaima sündmuse portaalina on tunduks teinud Pulmad.ee (www.pulmad.ee). Seal leidub sadu kuulutusi ja pakkujaid kõigeks pulmade läbiviimise juures oluliseks. 2016. aasta märtsis oli Pulmad.ee lehel välja toodud 646 teenusepakkujat (pulmad.ee, 2016). Rohkem tähelepanu panin mina foorumi jälgimisele. Küsiti erinevate arvamuste ja kogemuste kohta, uuriti soovitusi. Kasutasin teemade väljaotsimiseks märksõnu: *pärimuspulm*, *pärimuslik*, *rahvuslik*, *traditsiooniline*. Viimane otsingusõna tõi välja artikleid, kus õpetati „traditsioonilise“ pulma põhielemente – sõrmused, avaluss, pulmatort, pruudipärja mäng. Olid õpetused, kuidas erinevate kommete puhul toimida ning milliseid tegevusi pulmades tegema peab. Antud otsingusõna all oli silmas peetud pigem tänapäevaseid pulmakombeid. Teiste otsingusõnadega tuli ääretult vähe teemasid välja – pigem küsiti rahvariites pulma kui stiilipulma kohta. Kui uuriti soovitusi rahvusliku hõnguga pulmade pidamiseks, siis pakuti välja: põlletamine, tanutamine, nooriku tantsitamine, noorpaari tseremoniaalne magamaviimine esimesel öhtul, pulmaoksjon, pulmavärvad, veimevaka jagamine. Samuti soovitati aga võtta korralik pulmaisa, kes ise kõige eest vastutab ja traditsioonid läbi viib. Internetist tuli välja ka väga palju enda pulmade jäädvustamist ja kogemust jagavaid lehti. Neist eranditult kõik olid valges kleidis tänapäevase pulma pruutpaarid. Leidus ka artikleid rohkem või vähem rahvusliku hõnguga korraldatud pulmadest Eesti erinevatest paikadest. Tundus, et puudub ühtne arusaam, kuidas pärimuslikku pulma nimetada.

Ajakiri Anne ja Stiil annab iga-aastaselt kevadel välja lisaväljaande „Unistuste pulmad“, mis käsitleb erinevaid pulmapakkujaid, -korraldajaid, -toitlustajaid, teiste kogemusi ning kõike pulmadega seonduvat. 2015. aasta numbris on pulmakogemuste seas ära toodud pulmasid, kus on tähtsal kohal olnud suures osas isetegemine ning –loomine. Üks pulm on toimunud ka Kihnu saarel osaliselt kohalike traditsioone kaasates ning rahvarõivastesse riietudes

(Unistuste pulm, 2015). Kõlama jääb julgustus pruutpaaridele eristuda üldisest valge kleidi ja kaasaegse pulma tüpoloogiast.

Pärimusliku pulma korraldamist enda juures pakub Eesti Vabaõhumuuseum (EVM) Tallinnas (<http://evm.ee/est/tee-oma-uritus/eratellija/pulmad>). Pakutakse lihtsalt abielu sõlmimist kohapeal või kogu pulmapeo korraldamist muuseumis. 2016. aastal on lisandunud pakett „Tüdrukuteõhtu Setu moodi“, mis propageerib ka käsitöötegemist pulmade jaoks. Kuigi tüdrukuteõhtu mõte tänapäeval on vallalisepõlvega hüvastijätmine ning tihti ka viimane meeleto pidu sõbrannadega, siis EVM poolt pakutav on üles seatud pigem vanemates pulmatraditsioonides olnud tüdrukute ühiste talguõhtutega, et koos annivaka tarvis käsitööd valmistada.

Kohtusin 2015. aasta septembris EVM üritustekorraldaja Tiina Arujõega. Sel hetkel oli neil välja pakutud kaks paketti. Esimene oli registreerimise läbiviimine kiigeplatsil või kohalikus kabelis, mida enamus seal muuseumis pulma soovivatest paaridest valib. Kui tseremoonia ja esimene õnnitlusring on tehtud, liigutakse koos mujale peokohta. Kui pulmapidu korraldatakse aga muuseumi kõrtsis, siis soovitakse tihtipeale ka pulmatraditsioonidega paketti. Muuseumi plaani järgi sisaldab see: hobusõit registreerimisele, Sepa talus õnnenaela tagumine, külaliste jõukatsumised, pruudi majja ehk peokohta sisse viimine, viljaga ülepuistamine, tanutamine. Viimane soovitakse pulmaliste poolt asendada alati lihtsalt pruudipärja mahamängimisega. Kombestiku taustaks on rahvamuusika ja erinevad mängud. Muuseumi poolt tehakse koostööd kindlate pulmaisadega, kes vanema kombe kohaseid pulmapidusid oskavad läbi viia. Riietuselt on pulmapaar pigem valges kleidis ning peigmees kannab ülikonda, ka külalised on tänapäevastes pidulikes riietes. Pruutpaar tellib tihti traditsioonilist pulma, kuid samas läbirääkimistel selgub, et ei soovita ühtki kohalikku pakutavat traditsiooni sisse jätta, vaid need asendatakse pigem tänapäeval tuntud kommetega. Pärimuslikkuse hõngu annavad ainult peopaik, muusika ning toit. Eesti Vabaõhumuuseumis pulmade soovijad on pigem need abiellujad, kellest üks pool on välismaalane. Selliselt soovitakse eestlust rõhutada (Arujõe, 2015).

EVMis tehakse pulmakorraldus ise. Koostöö on välja kujunenud kindlate pulmaisadega, kes oskavad vanemaid pulmakombeid kasutada. Pulmaisad on end ise koolitanud.

1.2 Pärimuspulmaseminarid Pärnus 2014. ja 2015. aastal

2014. aastast alates toimuvad aastas korra pärimuspulmaseminarid. Tegemist on 2-päevaste seminaridega, millede üldine eesmärk on koolitada pulmakorraldajaid, kultuurihuvilisi ning teisi soovijaid vanemate pulmakommete teemadel ning luua koos võimalusi nende tänapäeva taastoomiseks. Seminare korraldab Eesti Folkloorinõukogu. Esimesel kohtumisel keskenduti Eesti erinevate paikade pulmakombestikele. Ettekande tegid teiste seas Ingrid Rüütel ja Piret Õunapuu. Teisel kohtumisel räägiti tänasel päeval korraldatud pärimuslikest pulmadest nii Kihnu saarel kui ka Setomaal. Korraldajad, Kihnus Mare Mätas ja Setomaal Helen Külvik, kes tutvustaski enda pulma korraldamist, rääkisid saadud kogemusest, s.o kuidas midagi planeeriti, millised kitsaskohad tekkisid, kuidas üks või teine olukord lahendati. Mõlemal tutvustatud pulmal oli juba ette suur ettevõtmise õnnestumisele kaasaaitav tegur see, et pärimuslikku pulma korraldati keskkonnas, kus kohalik kultuuriruum oli hästi säilinud ja traditsioonide edasikandmine au sees. Oli võtta inimesi, kes kombeid mäletasid ning oskasid neid läbi viia.

Seminaril osales mõlemal korral paarkümmend inimest, enamasti pulmavanemad ning -isad. Võtsin ka ise mõlemast pärimuspulmaseminarist osa. Kogu seminari jooksul oli võimalus kommenteerida ja muljeid jagada, mida ka aktiivselt tehti. Korralduse ja lahenduste poolelt tuli väga palju ideid ning mõtteid, kuidas pärimuslikku pulma korraldada ja mida tähele panna. Toodi välja, millised soovid ning tähelepanekud on pulmakorraldajatel tänapäevaste pulmade puhul ning millised on tänapäevaste abiellujate ettekujutused ja ootused. Läbi jäi kuvama pulmade eestvedamisega tegelevate inimeste poolt edasi antud kogemus, et abiellujad soovivad pigem kaasaegseid ning modernseid lahendusi. Vanematest kommetest kuuldakse pulmaisa käest alles esmakordselt ning ollakse kartlikud, et sellised erilised traditsioonid võivad olla teistele pulmalistele üllatavad ning üldist peo meeleolu pärssivad.

Teisalt tunnistavad pulmakorraldajad ise, et neil endil puudub oskus pärimuslikku pulma korraldada ning seega seda laiemalt ka abiellujatele tutvustada. Seda nähti olulise probleemina ning võeti suunaks järgnevates pärimuspulmaseminarides mitte ainult kommetega tutvuda, vaid teha ka pärimuslike pulmategevuste läbimängimist ning paikkondades korraldatud pulmade taasloomisi analüüsida.

1.3 Pulmaisade ja peopaikade omanike kogemus

Vestlesin ning intervjuueerisin nelja pulmaisa, kellel on erinevad kogemused pulmade korraldamise ning soovijate osas – Anti Einpaul, Priit Oks, Aare Rebban ning Aarne Pärn. Koostasid eraldi tagasisideküsimustiku ka pulmakohtadele, et saada kommentaare nende poolt pakutava kohta, nende nägemuse kohta tänapäevasesest pulmast ja kogemuse osas seoses pärimuslike elementide kasutamisega pulmas. Pulmaisadeni jõudmiseks suhtlesin neist mitmetega enda korraldatud pulmades. Samuti saatsin pidepunktidega dokumendi laiali pärimuspulmaseminaril osalenud pulmaisadele. Pärimushõngulisi pulmi korraldavate pulmakohtade poole pöördusin läbi otsekontaktide, kuid lasin pidepunktide alusfaili koos pöördumisega saata ka Maaturismi ühingu liikmete listi. Pulmaisade tagasiside kattus minu enda senise kogemusega: soovitakse kanda valget kleiti, sõita autodega pulmarongis, teha pulma alguses pruudi perekonnanime ärasaatmist, tantsida pulmavalssi, teha lavastatud pilte. Pärimuslike kommete vastu tuntakse väga vähe huvi. Ja kes juba soovib vanade kommete kohast pulma, see ei tule teenust küsima, vaid on ise asjahuviline ja hakkab ise seda ka korraldama. Pulmaisad pakkusid vanemate kommete seast enda pakettides tanutamist-põlletamist. Pigem prooviti pärimuslikele traditsioonidele toetudes üles ehitada samade põhimõtetega uuenduslikke lahendusi, et selle läbi hoida erilisust ning kõita tulevase abiellujaid just nendega koostööd tegema. Näiteks oli pruudipärja mängust tehtud edasiarendus paela tõmbamise teel uue paari väljaselgitamiseks (Einpaul jt, 2015). Kuna pulmaisad, kelledega vestlesin, tõid välja samad mõtted ning kitsaskohad, siis ei pidanud ma oluliseks täiendavalt samasisulisi intervjuusid teha.

Peopaikade puhul oli pulmade puhul kommetest kinnipidamist tugevamalt tunda. Pulmade puhul olid kindlasti ruumis kased, lasti proovida maatöid teha võimekuse näitamiseks. Osade traditsioonide puhul öeldi, et teeme teatud kindlaid tegevusi, kuid mulle neid ei avalikustatud. Ainult peolised saavad seda kogeda. Tagantjärele hinnates sain pulmaisadelt ja peopaikadelt oluliselt vähem infot ja kogemusi, kui olin oodanud. Mõlema poole kogemus oli pigem üksluine.

1.4 Isiklik kogemus

Oma 6-aastase pulmade korraldamise kogemuse jooksul olen saanud luua pea 50 uut liitu. Neist 47 olen korraldanud Kuusalu vallas asuvas Raudsilla matkakompleksis. Selle talu hooned on pärit aastast 1857, mis aitab kaasa ka vanema aja hõnguga keskkonna loomisel. Kohapeal on olemas kindel toitlustaja, kelle paindlikkus on võimaldanud pakkuda kvaliteetset teenust igale soovijale. Mõned pulmasoovijad tulevad väga kindla nägemusega ning korraldajana tuleb vaid osad ühendada. Põhiliselt aga tuleb pruutpaarile pakkuda erinevaid lahendusvõimalusi ning hakata koos nende tähtsat päeva looma. Pärimuslikkusele pole soovitud valdavalt rohkem rõhuda, kui vaid valitud keskkonna kujundamine. See kogemus on olnud ajendiks minu soovile suurendada vanemate kommete kasutamist tänapäevastes pulmades ning sellega rõhutada ka esemelist poolt pulmarituaalides ning pulmapäeva ettevalmistustes.

Ühtki tugevamalt rahvusliku hõnguga abiellumist pole mul olnud au korraldada. Olen kogenud, et kui inimesed riietuvad linasesse või rahvarõivastelt edasikantud motiividega riietesse, siis on juba rahvuslikkus saavutatud. Teise poole annab juurde peopaik ja selle olustik. Kui see on looduslähedane, siis ongi pulmaliste jaoks juba tegu väga maalähedaste ja traditsiooni-hõngulise pulmapeoga. Minu korraldatud pulmapidudel on pruudid valdavalt kandnud valget pikka kleiti. Umbes 10–15 pruuti on kandnud ka loori. Ühel juhul kandis pruut musta lühikest baleriini-kleiti ja roomiktallaga saapaid. Peigmehed on kandnud erinevat tänapäevast tüüpi ülikondi. Kogu pulmarahvas on kandnud kaasaegseid pidulikke riideid. Pulmariided on ostetud kaubandusest või mõnel juhul lastud ka õmbleja juures valmistada. Ise ükski pruut enda pulmariideid pole valmistanud. On mainitud, et see on ka halba õnne toov.

Pulma on eest vedanud üks tellitud pulmaisa või õhtujuht. Muusikat on mänginud tellitud muusikud tänapäevastel pillidel ja stiilis. Samuti on ansambli asemel muusika edastatud läbi arvuti ja kõlarite või mõne muu modernse tehnikalahendusega. Lisaks on erinevatel juhtudel olnud tellitud veel ka fotograaf, videograaf, lastehoidja. Toitlustuse eest on vastutanud tellitud kokad. Pulmarolle on jagatud ka pulmakülalistele – kibekarjuja, viinatooja, autojuht, lipuvalvur ja teised. Pruutpaar on pulmakombestikus olnud kesksel ja väga aktiivsel ning väljapaistval kohal. Pulmapidu on olnud abielluvate noorte enda korraldatud nende endi nägemuse ning soovide järele.

Teadaolevalt keegi enne pulmapidu kosjas pruudi vanematekodus ei ole käinud. Abieluettepanek on tehtud pigem peigmehe poolt ja ta on pruudile kihlasõrmuse kinkinud. Pulmakülalised on sugulased ja sõbrad, kes toovad kingituseks ümbrikus raha ning lilli. Vähestel juhtudel on toodud ka esemelisi kingitusi. Pulmadeks vajalikke kingitusi ja esemeid on ise valmistatud vaid paaris-kolmes pulmas ning siis ka vähesel määral. Ise on valmistatud pigem ruumikaunistusi ja lauaehteid. Samuti valmistavad vahel pruutpaarid ise kingitusi vanemate tänamisel üleandmiseks. See on toimunud tavaliselt pulmapeo keskpaigas või lõpupoole, kui pruutpaar avalikult eraldi tänab oma vanemaid nähtud vaeva eest. On kingitud pilte, küünlaid ja muud taolist.

Pulm algab abielu registreerimisega kirikus, perekonnaseisumetis või kuskil pruutpaari jaoks olulises paigas, kuhu kogunevad ka pulmakülalised. Sellele järgneb õnnitlemine, klaaside kokkulöömine, pildistamine. Tehakse mõned mängud ning suundutakse söögilauda. Toitude valikud saab jagada üldiselt: soelaud praega, külmlaud salati- ja lõikudevalikuga ning hilisem pulmatort kohvilauaga. 98% pulmades on tarvitatud ka alkoholi – põhiliselt šampust, viina, veini. Pulmapeo jooksul tantsitakse. Ansambel mängib neli kuni viis korda 45 minutit ning pauside ajal toimuvad mängud ning muud lõbusad tegevused. Kuna rahvast on palju, siis on korraldatud tutvumisring, kus kõik peavad ütlema, kes nemad pruutpaari jaoks on. On tehtud võistlusi külaliste vahel, pulmaviktoriini, väga harva ringmänge ja organiseeritud ühistantsimist. Paljud ettevõtmised tõstavad esile pruutpaari, panevad neid hetke eestvedavateks isikuteks. Pruutpaar ei ole kindlasti olnud passiivne kõrvaltvaataja. Õhtu lõpus on maha mängitud ka pruudipärg enne südaööd, mille järel lõigatakse lahti pulmatort ning sellega saab läbi ka pulmapeo organiseeritud osa. Pulm jätkub üldise tantsimisega. Enamus külalisi lahkuvad öö jooksul. Kui jäädakse kohapeale ka ööd veetma, siis hommikul tõustakse, süüakse ning minnakse laiali.

Tavaliselt valmistavad või tellivad pruutpaarid pulmade jaoks pulmarollide täitjatele vajalikud ametisildid rinda või kaela. Valdavalt on need olnud osaliseltki käsitööna tehtud, kuid on kasutatud ka kaubandusest või tellimise peale tehtavaid lahendusi. Vanemate traditsioonide järgi olid pulmategelased ette kokku lepitud inimesed, kuid tänapäevases pulmas selguvad need kohapeal, kui pruutpaar nende nimed teatab.

Esemete ja rõivaste isetegemise roll tänapäevase pulmakombestiku juures on minu kogemuse najal olnud minimaalne. Pärimusliku pulma soovijaid on olnud maksimaalselt viis paari.

Pigem mainitakse märksõnu *maalähedane, looduses* ning kui hakata lähemalt rääkima, siis ei peeta tegelikult silmas vanemaid pulmakombeid, vaid elemente keskkonna loomise juures nagu rukkililled, vanemat tüüpi pillimuusika ja rahvuslike motiividega kangad.

1.5 Pärimuspulma taasloojate kogemused

Pärimuslikke pulmi vanemate traditsioonide järgi on Eestis loodud, kuid abiellujad, kes on soovinud võimalikult vanema kombe lähedast pulma, on selle korraldamisega isiklikult tegelenud ning teemasid süvitsi uurinud.

Vestlesin pikemalt viie inimesega, kes on vanemate kommete järgi korraldatud pulmadega isiklikult kokku puutunud. Liisa Hiio ja Ahto Kaasik on ise endale pärimuslikud pulmad korraldanud. Ene Lukka-Jegikjan, Ingrid Rüütel ning Igor Tõnurist on ise osalenud pärimusliku pulma ettevalmistamise ja korraldamise juures.

Liisa Hiio korraldas endale 2013. aastal ise pärimusliku kombestiku järgi pulma, mis kestis kokku neli päeva. Kõik saabusid rahvariides. Ka pruutpaar kandis rahvariideid, pruut oma vanaema laulatuskleiti ja hiljem vanaema rahvariideid. Pruut valmistas ise kogu kombestiku ja kava ette. Samas oli kohal ka pulmakorraldaja, kes taustalt vajadusel kõike kulgevat suunas, et pulma põhipäev edukalt sujuks. Palju esemeid kasutati vanemate põlvede pärandist ning valmistati ka ise. Käsitööesemed olid paljus asendatud isetehtud hoidistega.

Ahto Kaasik korraldas koos oma nüüdse abikaasaga endile pärimusliku pulma 2010. aastal Võrumaal. Eesmärk oli saavutada võimalikult täpselt vanadele kommetele põhinev pulm. Mõttest korralduseni kulus neli kuud. Väga palju kasutati isetegemist.

Ene Lukka-Jegikjan on pärimuspulmasid uurinud, õpetanud, eest vedanud. Täpsemalt suhtlesime mõne aasta tagusest kogemusest, kui Ene lisas enda poja pulmale noorte abiellujate palvel pärimuslikku hõngu erinevate pulmakommete läbiviimisega. Tolles pulmas oli ka tellitud pulmaisa, kellel oli oma kava ning tekkis olukord, kus pulmaisa viis pidu ja sealseid mängusid üldiselt läbi ning sinna vahele lisas Ene enda poolt ette valmistatud kombeid, mis olid pruutpaariga kooskõlastatud.

Igor Tõnurist on korraldanud mitmes pulmas kombestikuga seonduvat, kaasanud folkloorikollektiive ja on ise laulmist ja pulmatavasid ka aktiivselt eest vedanud. Juhtis palju tähelepanu kitsaskohale, et pulmarahvas taandub rituaalidest ja jääb kõrvaltvaatajaks. Tema sõnul on sageli tekkinud „teatriefekt“, kus läbiviidavad rituaalid ei ole kogu rahva osalemisel, vaid justkui esinetakse.

Ingrid Rüütel omab pikaajalist kogemust Eesti pulmakombestiku uurimisel, on põhjalikult tegelenud Kihnu saarel pulmakombestiku taastamise ja ülestähendamisega. Tema puhul ei keskendunud ma ühe kogemuse lahtiharutamisele, vaid rääkisime paljudest erinevatest rituaalidest ja nende kasutamise võimalustest tänapäeval.

Igasugune pulmakorraldamine on sarnane projektijuhtimisele, kus tuleb teha üksikasjalik plaan ning seda ka järgida, vajadusel vastavalt oludele ümber kujundada või mugandada. Kogu vastutus pulma lõpliku õnnestumise osas jääb eestvedajale. Kõik oleneb põhjalikust ettevalmistusest, nii info hankimise kui ka ülesannete jagamise osas. Pärimusliku pulma puhul pole pruutpaaril esialgu põhjalikku ülevaadet kombestikust ning seda hakatakse alles uurima. Seega jääb enda pulma korraldamine ka esmakordseks kogemuseks ning tekib palju kitsaskohti, mida ehk ei osata märgata.

Kõige tähtsam on, et noorpaar mõtestab endale oma pärimusliku pulma tähenduse. *Et kui see on ainult nii öelda etenduses osalemine, siis ta ei ole selleks mõeldud. Abiellumine ei ole mitte meelelahutus, vaid see on üks viis oma abielu terveks, tugevaks, edukaks, jõukaks tegemine. Et... See on ka rahvapärimusega üldiselt. Et see ei ole mitte vaatamiseks ja lugemiseks, vaid see on kasutamiseks. Kombed on tarbe-esemed, kui neid esemetega võrrelda* (Kaasik, 2015).

Igor Tõnurist tõi ühe suurema probleemina välja asjaolu, et pulmakülalised muutusid võõraste ja unustatud pulmakommete kaasamisel publikuks. Ei osaletud, vaid jäädi tagaplaanile toimuvat jälgima. Vaid mõni üksik külastest mõistis toimuvat. Vanas traditsioonilises pulmas mõistsid kõik selle osalised üldise rituaalse tegevuse vältimatut kulgu ja selle usundilist tähendust või tausta. Reeglina ei tunta samuti ka lokaalse pulmakombestiku eripära (Tõnurist, 2015).

Eraldi pulma õnnestumise kitsaskoht võib olla ka see, kui pulmategelased on valesti valitud. Näiteks on esinduslikku rolli määratud isik, kes seda välja ei kanna ning ei oska ootamatuste puhul olukordi ümber mängida. Pulmategelaste puhul tuleb teha ka tõsist ettevalmistustööd

neid koolitades ja selgitustööd tehes. (Kaasik, 2015; Hiio, 2015; Kalits, 1988) Kui vanemates kommetes on pulmategelased olnud pruutpaari tutvusringkonnast, siis tänapäeval tõenäoliselt ei ole leida oma sõpruskonnast nii häid pulmajuhte kui ka pillimehi või pulmalaulikuid. Teisel juhul ei pruugi kombe järgi teatud rolli kuuluvat inimest olemas olla, näiteks pruudil pole venda või too isikuna ei sobi kandvat rolli läbi viima. Ka see on põhjus, miks tuleb asendusi leida laiemast ringist (Rüütel, 2015). Pulmamuusikute puhul on palju kasutatud professionaale, kellede seast võib leida juba väga kogenud pulmalaulikuid või – pillimehi, kes saavad ka ise korralduse juures aidata. Ahto Kaasiku pulmas olid kummagi poole pulmalaulikud Õie Sarv ning Lauri Õunapuu. Liisa Hiio aga, sõltuvalt pulmalistest, kellede seas oli erinevate rahvuste esindajaid, jättis eraldi pulmalauliku rolli välja ning kutsus pulma pillimeesteks ansambel Kukerpillid.

Pärimusliku pulma korraldamise juures on üheks osaks riietumine rahvarõivastesse. Liisa Hiio kandis enda pulmas oma vanaema laulatuskleiti ning riietus hiljem ringi oma vanaema rahvarõivastesse. Ta lasi endale juurde valmistada vaid uue tanu, sest soovis, et see jääks talle isiklikult (Hiio, 2015). Ahto ja Liisa Kaasiku pulmas organiseerisid nemad endile rahvariiete tegemist ise. Otsisid kangad, lõiked ning tegijad. Liisa tegi Ahtole ise pulmasärgi (Kaasik, 2015).

Pärimusliku pulma korraldamise ja ettevalmistamise juures on suur osa esemetel, nende valmistamisel. Vajalike pulmaesemete nimekiri koguneb nendest tavadest, mida soovitakse järgida (Kaasik, 2015). Lisaks rõivastele on pulmade jooksul tarvis erinevaid ande rituaalideks. Esemeid saab ise valmistada, varuda kaubandusest või käsitöolistelt otse, teha tuttavatega koos talgukorras. Ahto Kaasiku pulmades kasutati pulmade ettevalmistamise perioodil tehtavaid ühiseid talguõhtuid ka külaliste pulmakommete alaseks koolitamiseks – vaadati koos filme ning räägiti pulmakava läbi (*Ibid*). Veimevaka sisu tänapäeval ei pea olema vaid kangad ja riided (Rüütel, 2015). Liisa Hiio kinkis pulmakülalistele muu käsitöö seas ka enda tehtud hoidiseid ning rõhutas selle juures, et nüüd võivad kõik tema oskusi perenaisena selle järgi hinnata (Hiio, 2015).

Nii Liisa Hiio kui ka Ahto Kaasik kasutasid oma külaliste eelnevak pulmakommetega kurssiviimiseks pulmateatmikku. See sisaldas infot nii pulmaplaani, kommete põhjalikuma sisu, pulmategelaste kui ka üldiste korralduslike küsimuste kohta. Iseenda ja pulmategelaste jaoks oli tehtud laiendatud tegevusplaan. (Hiio, 2015; Kaasik, 2015) Igor Tõnurist

pulmakommete läbiviijana tegi mõne pulmakülalisega ette kokkuleppe, et too tuleb esimesena läbiviidavas rituaalis või kombes kohe osalema, mille peale muutusid ka teised külalised aktiivsemateks (Tõnurist, 2015). Ettevalmistustena tehti kokkuleppeid ka kõrvaliste isikutega. Näiteks Ene Lukka-Jegikjan informeeris külaelanikke tulevastest pulmadest, et need korraldaksid pulmarongile teetõkke (Lukka-Jegikjan, 2015).

Ene Lukka-Jegikjan kogemusel oli tema tänapäevases pulmas pärimuslike kommete läbiviija tellitud pulmaisa kõrval. Viimasel oli oma kava, mida ta läbi viis ning Ene sobitas sinna vahele pruutpaari poolt palutud vanemaid kombeid. *Tähendab, et koostöö muidugi pulmaisaga oli väga keeruline, sest nemad on harjunud tegema nagu teatrit rohkem nende asjadega. Aga keda see huvitab, et vanasti tehti nii. Pruut läheb mehele nüüd ja praegu. Teda ei huvita, mis sada või kümme aastat või kasvõi üks nädal tagasi toimus. Saatsin ka pulmaisale ette tutvumiseks kõik materjalid. Aga tegelikult ta ei süüvinud nendesse üldse* (Lukka-Jegikjan, 2015).

Vaadates tänapäevast pulmamaastikku üldiselt, võib täheldada, et huvi pärimuslike pulmade vastu on, kuid puuduvad laiemad teadmised. Ning sellest tulenevalt ka mõtestatus, kui üht või teist vanemat kommet enda pulmas kasutatakse. Inimesed, kes vanemaid pulmakombeid tunnevad ning omavad ka korralduslikku kogemust, kasutavad pärimuskultuuri kui elustiili. Nad ei paku üldsusele võimalust teenuse tasemel enda kogemust edasi müüa. Kitsaskoht on suuresti just nimelt pulmakorralduse pakkujate teenuse juures – isegi kui pruutpaaril on huvi, siis ei omata teadmisi ja kogemusi, kuidas pärimuslikku pulma läbi viia ja lahendada.

2 KUUSALU VANEM PULMAKOMBESTIK

Et taasluua Kuusalu kihelkonna traditsioonilist pulma, on oluline selgitada kohalikke pulmatraditsioone. Kuusalu vanematest pulmakommetest üleskirjutatud teated ulatuvad 19. sajandisse. Käesolevas peatükis kirjeldatud vanem Kuusalu pulm toetub põhiliselt Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis Kuusalu kihelkonna pulmakommete kohta dokumenteeritud materjalidele. Samuti Eesti Kirjanduses ilmunud kodu-uurija G. Wilberg (Vilbaste) artiklile „Naisevõtmine vanemal ajal Kolga ranna külades Kuusalu kihelkonnas“ (1913) ning H. Tampere käsitlusele Kuusalu rannaalade pulmakommetest raamatus Vana Kannel III (1938). Antud peatükis on Kuusalu vanem pulmakombestik kirjeldatud ülevaatlilikult, piirdudes kõige olulisemaga. Sama teema on laiemalt ja põhjalikumalt kirjeldatud magistritöö Lisa 1 all, et vältida liialt mahukat peatükki töö põhiosas.

Mõistete selgitusi

Joodud – peod koos viinavõtmisega: kosjad, kihlused, järelpulm (Tedre, 1999).

Mõrsja - ehk pruut

Noorik - abielunaine enne esimese lapse sündi. Kohati arvati, et poeg ei tee naiseks ja noorik sai naiseks peale tütre sündi. Noorikuks sai pruut peale linutamist (Tedre, 1997).

Veimed, veimevakk, annivakk – ka andevakk, kirstvakk, pruutkirst. Veimekirst oli suur kirst, mis sisaldas kõiki pruudipoolseid pulmaesemeid. Annivakk oli väiksem puulaastudest vakk, millega toodi kirstust kingitusi pulmalistele (Tedre, 1999).

Kahe otsaga pulm, ühepoolne pulm – kui pulmi peeti nii pruudi kui ka peigmehe kodus, siis oli pulmal kaks otsa. Kui pulmi peeti vaid ühel pool, siis oli see ühe otsaga ehk ühepoolne pulm (Õunapuu, 2003:23).

Saajarahvas, saajarong – Peiu poolt pulmalised ehk saajad, tulid pruudikoju pruuti nõudma. Nemad said pruudi koos kaasvaraga (Tedre, 1999).

Vakarahvas – Pruudi poolt pulmalised ehk vaka andjad, läksid pruudikodust peiukoju veimevakka viima (Tedre, 1999).

Langud – vakarahvas ja saajarahvas kutsusid teineteist vastastikku langudeks (Õunapuu, 2003:23).

2.1 Noorte teineteise leidmine

Noormehed ja neiud märkasid teineteist koos põllul või merel töötades ning muul ajal enamasti kiigel ja kirikuteel. Käidi ka ehal ehk öösiti tüdrukute juures, seda kolmapäeval või laupäeval. (E 79046; ERM, EA 144:307-308, Tampere, 1938:24) Kui sooviti *justkui vägisi* kedagi mehele saada, siis kasutati *tohilakkade* või *puhenaiste* abi, kes käisid soovitava kaaslase juures *kuulamas*. *Tohilakad* olid meesterahvad ja käisid soovitava noormehega rääkimas. *Puhenaisted* olid naisterahvad ning käisid soovitavale pruudile kindla noormehe kohta kiitmas. Kuulamisel oli ka viin ehk kuulupudel kaasas (Wilberg, 1913:10). Kuulamisega selgitati, kuidas kosilasesse suhtutakse ja kas on mõtet kosja minna (ERM, KV 222:63).

2.2 Pulmategelased

Pruut ja peigmees – pulma peategelased, abiellujad, kuid kogu kombestiku kulgemisel siiski pigem passiivsed ja vaoshoitud (Wilberg, 1913:17).

Isamees – nimetatud ka saajavanem, saajataat, raudkäsi. Peigmehe abielus sugulane või lähem tuttav, kes seisis peigmehe eest ning esindas teda. Pidi oskama hästi rääkida ja laulda (*Ibid*).

Kaasanaine – ka kõrvatsenaine, oli pruudi esindaja kogu pulma vältel. Pruudi lähem abielus sugulane või tuttav (*Ibid*). Isamees ja kaasanaine on peamised saatjad igas pulmarituaalis (Tedre, 1997).

Isamehe naine – tema juhtis pruudi kodus mõrsja otsimist ja vastulaulmist (Wilberg, 1913:17).

Pruutpoisid ja peiupoisid – pruudi ja peigmehe vallalised tuttavad. Hoolitsesid pruutpaari eest (*Ibid*).

Kirstupoisid – tihti pruutpaari vennad. Pidid toimetama pruudikirstu pruudikodust peiukoju (ERA II 132:13).

Pruudi vend – oligi pruudi vend või mõni muu pruudi lähem meessoost vallaline sugulane. Ülesanneteks oli aidata linutamisel ja põlletamisel (Wilberg, 1913:17).

Pruudi sõitja – viis pruuti oma saanil või vankril kirikusse ning tagasi. Samuti tõi enne andide jagamist annivaka tупpa. Seda rolli aga paljudes pulmades ei olnudki (ERA II 167:498).

Lihaeit või kärsamoor - toidutegijad (ERA II 167:652).

Lapulised – neid on kutsutud ka kontvõõrad, kontkäpulised, varesejalad. Võõrad inimesed, keda ei olnud pulma kutsutud. Nad laulsid palju, kuid korraldasid ka tempusid. (Wilberg, 1913:24-25; ERM, KV 138:66; ERM, KV 222:94)

Pulmalaulikud – vanemad naisterahvad nii pruudi kui peiu külaliste seast. Tavaliselt laulis üks naine rea ette ja kõik kordasid tema järel. Mehed pulmas tavandilaule ei laulnud (Tedre, 1999).

Tohilak, puhenaine* – meesterahvas (*tohilak*) või naisterahvas (*puhenaine*), kes käis soovivat kaaslast meelitamas, et välja selgitada, kas on lootust jaatavale kosjade vastusele (Wilberg, 1913:10).

* Kõik välja toodud mõisted olid kasutusel Kuusalu kihelkonnas. Kursiivis on märgitud sõnad, mida teisi piirkondi kirjeldavates allikates ei ole kasutatud.

Pulmarollide täitjad olid uhkelt rietatud, eriti pruutpaar. Isamehel, peiupoisil ja vahel ka peigmehel olid mõõgad vöö. Teisi pulmategelasi ülejäänud pulmakülalistest eristavaid esemeid Kuusalu kihelkonnas kirjeldatud ei ole.

2.3 Kosjad

Kuusalus käidi kosjas põhiliselt veebruaris või märtsis noore kuu ajal. Nädalapäevadest laupäeval või neljapäeval, aga kindlasti mitte esmaspäeval või reedel. (ERA II 114:267;

Wilberg, 1913:11,13) Kosja võeti kaasa ka kosjamärss, milles oli kosjaviin. Selle kaela ümber oli peigmehe õe poolt villase lõngaga seotud sõrmus. Peigmees läks õhtupimeduses koos isamehega pruudi koju. Esimesena sisenes isamees, kes väitis ennast kadunud looma või lindu otsivat. Pere vaidles esialgu vastu, kuid lubas siis minna isamehel ise neiut otsima. Tollele pakuti esialgu teisi võõraid neidusid kuni ta õige pruudi leidis ja talle kosjapudeli andis. Neiu sidus pudeli ümbert sõrmuse lahti ning pani endale sõrme. (Wilberg, 1913:10-11; H IV 6:30) Siis kutsuti ka peigmees tuppä, kuid pruut ja peig olid pigem vaiksed ning ei võtnud tegevusest osa. Pakuti kosjaviina, kosilastele tehti munarooga ning pakuti ka kosjamärsis kaasa toodud saia. (Wilberg, 1913:11; H IV 6:31) Peale söömist lepitati kokku edasises – millal pulmad peetakse, mis pruudile kaasavaraks saab. Kui kõik kokku lepitud, hakkasid peigmees ja isamees minema. Pruut sidus tühjale kosjapudelile naisterahva vöö kaela ümber ja andis selle isamehe kätte. Selle vöö sai peigmehe õde või keegi teine naisterahvas, kes sõrmuse pudeli kaela sidus, omale (Wilberg, 1913:12). Kosja viidi ka kingituseks rätikuid, sõlgi, sõrmuseid ja teisi väikeseid esemeid. On kingitud ka särki. Neiu kinkis peiule vastu tavaliselt kindad, mis sümboliseerisid käeandmist (ERM, KV 222:76-77). Harva lükati ka kosjad tagasi. Sel puhul ei võetud kosjaviina vastu. Kosjad olid tagasi lükatud ka siis, kui kositavat neiut üles ei leitud (ERM, KV 222:16-17, 72).

2.4 Kihlused

Kihlamiseks nimetatakse kirikuõpetaja juurde minekut ja seal enda abiellumise soovi teatavaks tegemist. Kuusalus ei olnud selleks kindlat nädalapäeva. Õpetaja juures tuli piibli peatükke ette lugeda. Järgmisel kolmel pühapäeval kuulutati peale jutlust abiellujate nimed kirikus maha (Wilberg, 1913:12). Kihlusele minnes kandis pruut valgeid kindaid, ka peigmehele olid kindad käes (ERM, KV 222:77). Lugemise järel vahetas pruutpaar omavahel sõrmuseid ning koos sõrmustega vahetati ka kindaid (*Ibid*:77,79). Kihlamise eest anti õpetajale ka tasu, viidi esemeid ning toitu. Näiteks viidi üks vakk kaeru, üks kana, sokid, vöö ja paelad (ERA II 132:12).

Kihlade järel minnakse pruudikoju jootudele. Kosjad nimetatakse „väiksed viinad“ ja kihluspidu on „suured viinad“ (ERM, KV 222:79).

2.5 Pulmade ettevalmistused, pruudipõlv

Pruudipõlv kestis mõned nädalad, enamasti niikaua, kui annivakk valmis sai, kuid mitte vähem kui kolm nädalat, kui kirikus abiellujate nimed maha kuulutati (Wilberg, 1913:13). Mõne teate järgi on kosjadest abiellumiseni kulunud ka mõned kuud (ERA II 114:267). Kogu see aeg kulus pulmade ettevalmistamisele.

Peigmees tõi pruudile viinad, milledega viimane hakkas mööda külasid ning tuttavaid ringi käima ja hundihända ajama ehk kosjaviina viima. Vastutasuks anti kosjaviina eest kõike, millest sai veimevakka valmistada või lausa valmis esemeid: villu, linu, sukki, kindaid, sõrmikuid, kapukaid, säärepaelu, riiet, ka raha. (H IV 6:32-33; ERA I 5:157; ERA II 114:268; ERM, KV 222:80; Wilberg, 1913:12-13) Pruudipõlve jooksul pidi Kuusalus pruut kindlasti ka uhkelt kirjatud pruudivaiba valmis saama (E 79049). Eesti Rahva Muuseumi esemekogus on säilinud pruutvaip, millest on foto käesoleva magistritöö Lisa 3 all. Hundihänna ajamisest kogunenud villad tuli kraasida, ümber kedrata ja esemeteks punuda-kududa. Selleks korraldati noortega ühiseid talguõhtuid (Wilberg, 1913:13). Väga palju tuli valmistada ka paelasid, mida kulus pulmades andideks ning kingitusteks väga palju (ERA II 192:268; ERM, KV 222:21).

Suurem osa annivaka esemeid valmistati samuti vahetult enne pulmi (Wilberg, 1913:13). Veimekirstus pidi olema sukki, kindaid, vöösid, säärepaelu, särke, kangaid. Kaasavara hulka kuulusid ka erinevad rõivad, voodiriideid. Pesuesemeid oli igast sordist 12 tükki (tosin) – 12 lina, 12 padjapüüri, 12 käterätikut. Veimede juurde kuulusid ka triibulised põrandavaibad ning voodi kohale seinale panemiseks värviliste lõngadega omatikitud vaip. Kindlasti pidi seal olema patju ja erinevaid tekke – voodikatteks, magamistekk, saanitekid. Neile suuremaid nõudmisi ei olnud. (ERM, KV 138:62; ERM, KV 662:34-42; ERM, KV 815:47) Pruut pidi enne pulmi ka mõrsjariided kuduma (ERM, KV 222:80; Wilberg, 1913:13). Pruudi veimekirstu tõi peigmees vähemalt nädal enne pulmi pruudi koju. Annivakk aga oli väiksem, ümmargune või ovaalne, haavalaudadest. Sellega toodi pruutkirstust veimeid välja. (ERM, KV 222:31; KV 662:34-42; Wilberg, 1913:57)

2.6 Pulmad

Kiriklik laulatus toimus pulmadest tavaliselt oluliselt varem, harva ka hiljem (Wilberg, 1913:14,16; ERM, KV 222:86). *Laulatuse eest anti papile ilusad sukad ja naisterahva vöö* (Wilberg, 1913:13).

Kuusalus algasid pulmad pühapäeval ja kestsid kolm kuni neli päeva. 19. sajandi lõpu poole juba ka vaid kaks päeva. Esimesel päeval toimusid pulmad pruudi kodus, teisel päeval mindi peiu koju, kus oldi ka kolmandal päeval, mille õhtul sõideti laiali. (ERA II 114:270; E.R.V. 1922, No 14)

2.6.1 Pruudi kodus

Pulmapäeva hommikul kogunesid pruudipoolsed pulmalised pruudi koju ja peigmehepoolsed peiu koju (Wilberg, 1913:16; ERM, KV 138:62; EknS 37:5). Peiukodust liikus suure lärmiga saajarong pruudi koju, peiupoiss kõige ees (Wilberg, 1913:16-17). Teel võis olla seatud takistusi, mis tuli passi ehk viina andmisega lahti lunastada (Wilberg, 1913:60-61; ERM, KV 138:64; KV 222:22).

Peigmehe hobuse look oli kaunistatud värviliste lintidega, peiupoistel olid hobuste lookade küljes säärepaelad. Hobustele pandi kaela kellad või saani aiste külge aisakellad (ERM, KV 138:64). Kui saajarong pruudi kodu väravasse jõudis, toimus vastulaulmine pruudipoolsete pulmalistega (H IV 6:35; ERA II 114, 580-581). Isamees andis värava kinnihoidjatele ka teepassi ehk viina, mille peale ka teevärav lahti tehti. Mindi sisse ja istuti lauda (Wilberg, 1913:17). Kui saajarong oli õue jõudnud, siis peitsid pruudipoolsed naised, pruut, kaasanaine ja pruuttüdruk endid ära. Suvel enamasti aita, talvel sauna. Kui saaja juba liiku oli võtnud, tõusis isamehe naine esimesena ja tema järel teised peigmehepoolsed naised ning hakkasid pruuti otsima. Kui leiti õige hoone üles, siis algas vastulaulmine ukse avamiseks ning pruudi väljaandmiseks. Kombe lõpus pani isamehe naine „kee rubla tükiga“ pruudile kaela, öeldes: „Oma lehmike, vieras kelluke!“. Kaasanaine pani kõikidele saajanaistele naisterahva vööd ehk „laulupaelad“ kaela. Saajanaised läksid tuppa tagasi. Isamees ja pruudi vend tulid koos pillimehega ja viisid ka pruudi koos teiste naistega lauda. (Wilberg, 1913:19-24; EKA 378:4)

Pruutkirstu hakati pruudi kodust ära viima päeval enne pulmarongi peigmehe koju teele asumist. Kirstu viimisega tegelesid kirstupoisid (ERA II 161, 259). Pruudi vennale pandi vöö

kaela, et ta hakkaks kirstu viima. Naised või pruudi ema aga ei andnud kirstu käest ja selle lunastamiseks tuli peigmehele kirstu igale nurgale raha panna. (H IV 6:152; E 56633; Wilberg, 1913:57-58) Pruutkirstu viimise järel hakkas ka pulmarong liikuma peiukoju. Enne lauldi veel pruudile erinevaid õpetuslaule. Pruut pidi kodust lahkudes nutma. (Wilberg, 1913:59-60; ERA II 114:275)

2.6.2 Peigmehe kodus

Pulmarong pidi peigmehe koju jõudes väraval passi tasuma, siis mindi edasi lauda (Wilberg, 1913:59,62). Ühe teate järgi oli Kuusalus noorik vanemate meeste poolt süles tuppa kantud ja seal teda tagumikuga kolm korda vastu ahju löödud, siis pandi põrandale (ERM, KV 814:210). Ämm tutvustas pruudile uut majapidamist ning viimane pidi igale noorpaarile kuuluvale loomale vöö või säärepaelu kaela või sarve ümber panema (ERM, KV 222:24-25). Peigmees ja isamees või peiupoiss tõstsid mõõgad üles ja ristasisid need õhus pruudi pea kohal ning kõndisid nii ümber mõrsja. Vahel löödi mõõku ka üle pruudi pea kokku. Seda nimetati pruudi piiramiseks (ERM, KV 222:148).

Kui pulmarong oli peiukoju jõudnud, kõik söögilaua taha istunud ja viina maitsnud, siis tõusid kaasanaine ja pruuttüdrukud üles. Mindi mõrsjaga koos veimekirstu juurde pruuti linutama. Pruudi vend kutsutakse ka kaasa. Linutamise käigus pannakse pruudile abielunaise tunnuseks pähe tanu ja ette põll. Põlle tuleb ka lappida, ehk sinna sisse pannakse külaliste poolt raha. Tanu pähe ja põlle ette paneb kas pruudi vend, peigmehe või pruudi ema. (Wilberg, 1913:62-63; H IV 6, 87) Linutamise ja põlletamise järel mindi lauda tagasi.

Enne sööma asumist pandi pruudile sülele pisike poisslaps. Mõrsja hüpitask teda ning andis omakorda talle kingiks paari sukkasid (ERM, KV 222:26). Edasi toimus *kugu ajamin* – kaasanaine võttis odrakoogid, mis pruudile peigmehe ema kinkis, murdis tükkideks ja pani neile võid peale. Koogi murdmise ajal kirevad mehed nagu kuked, pulmalistele antakse „kukku“, mis enne sööma hakkamist ära süüakse (Wilberg, 1913:65).

Kolmanda pulmapäeva hommikul tantsitas noorik järjest kõiki pulmalisi ning need annetasid talle vastu raha ning said peigmehele lonksu viina (Wilberg, 1913:66). Jagati ka andevakka. Noorpaar ise istus laua ääres, andisid jagasid kaasanaine või pruudi vend, peiupoiss ja isamees. Ande said põhiliselt peiupoold sugulased, ka tähtsamad pruudi poolsed sugulased.

Jagati särke, võid, kindaid, sokke, põllesid, paelu. (E 56196; Wilberg, 1913:66; ERA II 114:269)

Foto 3. Simititsa vanemad inimesed tantsivad Vanarannat Miina Mikiveri ja Jaan Siibergi pulmas. Foto M. Odenberg 1906. ERA, Foto 1383. Foto on pärit Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist

Foto 4. ERM FK 1328:141 Veimekimp või annipakk

Veimede jagamise lõppedes said pulmas otsa ka kaasanaise, isamehe, peiupoisi ja pruuttüdruku kohustused (E.V.R. 1922, No 14). Kui anded said jagatud, hakati raha korjama ehk ajama. Peiupoiss tõi kõik pulmalised laua juurde tühja annivaka sisse või taldrikule raha annetama (Wilberg, 1913:67-68).

Pulmade lõpus toodi lauale supp: hapukapsa-, herne-, õlle- või klimbisupp (ERM, KV 118:88, 232; KV 138: 70; V; KV 222:23; KV). Siis said külalised aru, et pulm on lõppenud ja hakkasid lahkuma.

Kuusalu kihelkonna vanem pulmakombestik on ülesehituselt ja kommetelt sarnane Eesti teiste piirkondade abiellumistavadega. Pulm on täis rituaale, et liita kahte suguvõsa. Noorpaari õnnelikuma elu tagamiseks viidi läbi mitmeid viljakus- ja tõrjemaagilisi rituaale. Kuusalus oli tähtis, et lisaks tavapärastele veimevaka esemetele valmistas neiu pruudipõlves endale ka uhke pruutvaiba. Laiemalt tuntud pruudi uju alla peitmist ehk pruudi valge sõba alla petmist teekonnal peiu koju Kuusalus aga ei tunta.

Viimane vana kombe kohaselt peetud pulm oli Kuusalu kihelkonnas teadaolevalt 1927. aastal (ERM, KV 752:379).

3 KUUSALU KIHELKONNA PULMAKOMBESTIK 20. SAJANDIL

19. sajandil alanud talude päriksostmine tõi kaasa suurema iseseisvuse ning rahvusliku ärkamise elavnemise. Kohalike baltisakslaste ning soomlaste eeskujul hakkas noori mõjutama kristlusest tulenev moraali järgiv ühiskondlik arvamus. Tekkisid lõhed, kellel sobib kellega abielluda. Erinevalt senistest väärtustest nagu virkus ja töökus, said oluliseks ka sotsiaalsed rollid. Kuigi vanad kombed muutuvad visalt, hakkasid arengud ühiskonnas aeglaselt mõjutama ka pulmakombeid (Õunapuu, 2003:39). Mõjutusi ühiskonnale ja kommetele omasid ka maailmasõjad (MS), eriti II MS, mille tagajärjel sattus Eesti Nõukogude võimu alla.

3.1 Üleminekuaeg vanemakombelistelt pulmadelt

20. sajandi esimesel veerandil oli tugev üleminekuaeg vanemakombelistelt pulmadelt. Kosjas käimist enam ei tuntud. Noored kohtusid omavahel ning leppisid pulmade asjus kokku. Abielu registreerimist sai alates 1920. aasta märtsist sõlmida ka Tallinna linnavalitsuse registriosakonnas (Kõivupuu, 2015:84).

Üldise inimeste majandusliku olukorra paranedes muutus ka veimevaka sisu pigem iluesemeid sisaldavaks – tikitud ja heegeldatud linikud, tekid, padjapüürid ja muu taoline (ERM, KV 752:334; KV 814:153). 20. sajandi esimestel aastakümnetel hakati pulmades külaliste poolt tegema kingitusi. Pruutpaar andis juba pulma kutsudes teada, kas tegu on kingitustega või rahakorjamisega pulmadega. Paranenud oli inimeste üldine majanduslik olukord ning rahakorjamise kombeid hakati ebasündsaks pidama (ERM, KV 118:75, 76).

Kui pulmapidu üldse peeti, siis oli see kodustes tingimustes. Pulmad toimusid laulatusega samal päeval ning ühes kohas, ehk peeti ühe otsaga pulmi. Talus kasutati selleks rehealust, mis oli pulmadeks tühjaks tehtud ning kaskedega ehitud. (ERM, KV 752:333; KV 902:156) Pulmadeks keedeti kindlasti sülti. Laual oli rosolje ja kartulisalat, kala praetult või suitsutatult, sea- või vasikalihalõigud, heeringas, kohv ja kodusvalmistatud sai,

traditsiooniliselt klimbisupp, hapukapsad. 20. sajandil pakuti pulmas ka magustoitu – kompotti piimaga või riisiputru kisselliga. Joogiks oli koduõlu. *Pulma algul oli ikka riigiviin, mida müüdi ostuloaga perekondlike sündmuste puhul – pärast käis juba puskar küll* (ERM, KV 318:481; KV 752:379) Toitude valmistajateks olid tellitud kokad. (ERM, KV 752:332). Tehti väiksemaid ja lihtsamaid pulmanaljasid, mis suuremat tähelepanu ei pälvinud (ERM, KV 752:333).

19. ja 20. sajandi vahetusel oli pruudi linutamise traditsioon pigem taandunud ja jõulisemalt peale tulnud pruudipärja mahanägemise komme (ERM, KV 415:377). Pruudi linutamise kohta on 20. sajandil lähimad teated Kadrinast aastast 1930 (ERM, KV 415:376).

Foto 5. ERM FK 1523:2083 Pulmapidu Kuusalu khk 20. sajandi alguses

Foto 6. ERM FK 1797:38 A. Kvelsteini pulmad Kuusalu khk 1920. aastal

1936. aasta ühes pulmas lasti end laulatada kirikus ning pulmapidu toimus Tallinnas restoranis. Pruut kandis valget kleiti ning väikest loori mirdioksaga. Pruutidel oli valdavalt seljas valge kleit ning peas pikem või lühem loor (Õun, 2015).

Kuusalu kihelkonnas aga peeti vanemaid kombeid au sees ja kuigi noored neid enam ei mõistnud, siis hoiti endiseid traditsioone üleval vanemate inimeste poolt. Leesil õpetati 1930. aastatel korraldatud tantsupidudel noortele alati ka vanemaid kohalikke tantse (ERA II 128:406). Aastal 1935 lavastati 10. augustil Viinistul peoõhtu eeskavana *muistne pulma lavastus, mis ehtsate koha pealt saadud aineistikule tuginedes täitis hästi oma ülesande*. Korraldajateks olid inimesed Leesi Rahvahariduse Seltsist. Kava pani kokku kohalike inimeste mälestuste põhjal kohalik konstaabliproua Amanda Tõve. Suurem põhirõhk pulmalavastuses oli pandud erinevatele tantsudele. Rudolf Põldmäe kogumispäevikutes on märge ka selle kohta, et sama pulmalavastust plaaniti filmida, kuid edasisi materjale filmisalvestistest ei ole üheski muuseumis ega arhiivis. (ERA II 114:24, 218, 222-224; ERA II 161:61-63)

20. sajandil hakkas muutuma võimalikuks ka kooselu ilma abiellumiseta. 1939. aastal toimunud pulmade eelsest ajast on teade, kuidas pruut tahtis, et pulmi ei tuleks. *Tema oli valmis oma kaasavaranatukesega üks kõik mis ajal peigmehe poole üle kolima. Aga ema ja isa polnud nõus. Selle küsimuse ümber käis suur vaidlus* (ERM, KV 752:334).

3.2 Nõukogudeaja mõjutused

1950. aastatel hakkas uus võim perekondlike tähtpäevade tähistamist välja viima kirikliku mõju alt ning rõhutama ilmalike ehk olmetraditsiiniliste pisustuste pidulikkust ning erilisust. Peale sõda hakati Eestis üldiselt suuremalt pulmi pidama enne 1960-id aastaid (Kalits, 1988:5-6, 70). Uus võim kasutas enda juurutamiseks tugevalt igasugust mõjutamist. Tartus loodi ilmalike kombetalituste komisjonid, milledest üks vastutas pulmade toimimise eest. Komisjoni koostööna ilmus 1959. aastal brošüür: „Nõuandeid ilmalike kombetalituste kohta“, mida jagati tasuta. (Kalits, 1988:6; Õunapuu, 2003:137) Noortele abiellujatele anti toetust kolhoosi poolt toidu ja pulmapaiga näol (Õun, 2015). 1950-ndate alguses korraldasid komsomoliaktivistid ka ise pulmi suuremates kollektiivides, nemad vastutasid nii materiaalse kui ka meelelahutusliku poole eest. Sellega kaasnes ka asjaolu, et pulm kujunes väga politiseerituks (Õunapuu, 2003:140).

Sõjajärgsel ajal piirdus abielu registreerimine vaid külanõukogus registreerimisega, hiljem juba linnas (Tallinn või Rakvere) perekonnaseisuametis (ERM, KV 902:156). Osad pruutpaarid käisid lisaks ka kiriklikul laulatusel (Velström, 2015). Registreerimine ja pidu jäid sama päeva peale ning külalised tulid juba paaripanemisele. Pulmapidu kestiski vaid ühe või kaks päeva ning see toimus pigem mõnes suuremas kohalikus ruumis – rahvamajas, sööklasaalis või muus taolises paigas. (Õun, 2015; Lepnurm, 2015) Pulmadeks ettevalmistumisel ei olnud rõhku esemete valmistamisel, veimevakka kui sellist ei tehtud. Taludes anti neidudele kaasavaraks voodipesu, kangaid, kudumeid ja palju muud uue elu alustamiseks vajalikku (Orav, 2015). Üleüldine mõtlemine oli, et *nõukogude aeg oli ikkagi see, et öeldi, et ei, meil ei ole midagi, meie ostame kõik poest* (Lepnurm, 2015).

Laine ja Aare Kuusik, kes abiellusid 1985. aastal, registreerisid oma liidu Harju perebüroos ning pidu jätkus Kolga rahvamajas. Pruut kandis valget kleiti ja loori, kuid südaööl riietuti ümber pruudi ema valmistatud rahvariietesse. Pruudiema oli uurinud raamatutest vanemaid kombeid ning taastas tanutamise, mille ise läbi viis (Õun, 2015).

Erinevates 20. sajandi pulmades toimus ka palju auvärvaid. Maila Velström meenutas oma 1958. aastal toimunud pulmadest, et värvaid tehti üle kümne ja igal juhul tuli anda viina. Õnneks oli autos olnud terve kast (Velström, 2015). Nelli Randmaa omas ka ise kogemusi auvärvate tegemisest. Ta rääkis, kuidas pani pruudi sokki kuduma, kes aga seda tööd sugugi

ei mõistnud. Sellest ei tehtud aga eriti välja (Randmaa, 2015). Vanematest kommetest märgiti ära ka luua või prüghunniku mahajätmine pruudile ärakoristamiseks (Velström, 2015, Lepnurm, 2015). Sama komme oli pruudi usinuse tõestamiseks kasutusel ka 19. sajandil. Pulmanaljadedest oli vanematest kommetest jäänud vihtlemine ehk suure vankriratta külge oli pandud palju kasevihtasid ning inimesi pandi selle ette istuma. Helga Usar, kelle pulmad olid 60-ndatel aastatel, rääkis, kuidas nende pulmas pruutpaar ise kahekesi koos sellise ratta ette pingile pandi ning neist kõik halb välja viheldi (Usar, 2015). Vanemaaja kommete järgi hüpitati linalõugutil peiupoisse ja pruuttüdrukuid, kes omavahel ööd koos ei veetnud. Nelli Randmaa pulmas aga pandi pruutpaar ise linalõugutile ning neid hüpitati sellel meeste poolt. Kombe põhjendust teada ei olnud (Randmaa, 2015).

Üleüldiselt oli muutunud erinevate rollide osakaal pulmades. Enam ei esindanud pruutpaari isamees ja kaasanaine. 1970-ndatest aastatest hakkasid pulmapeo eestvedamise teenust pakkuma väljaõppinud professionaalid ehk pulmavanad (Kõivupuu, 2015:89). Ka Kuusalus paluti mõni tuttav pulmavanema ja pulmapeo eestvedaja rolli, hilisemal ajal ka telliti keegi võõras. Peiupoiste roll oli kadunud ning pruuttüdrukud olid jäänud pigem lilleneiude ülesannetesse. Ka pruutpaar oli liikunud passiivselt kõrvaltvaatlejalt esiletõstetud ja aktiivse osaleja rolli.

Pruudi usinust ning oskusi ei vaadeldud veimevaka järgi, vaid korraldati erinevaid „pruudi katsumisi“. Lasti lammast niita, võrku parandada, nukku tite kombel mässida ning muid katseid läbida. (Lepnurm, 2015; Velström, 2015) Pruutpaarile toodi kingitusteks erinevaid esemeid – kohviserviise, taldrikuid, nuge-kahvleid, napsiklaase ja muud sarnast oma elu alustamiseks vajalikku. Paljud nõukogudeajal abiellunud ütlevad, et neil on veel tänaseni avamata pulmakingitusi alles (Velström, 2015).

Keskööl mängiti maha pruudipärg. Nelli Randmaa mäletab, et tema pulmas mängiti pruudipärg maha nii, et pruudil olid silmad kinni. Ära andis ta eraldi tehtud pärja ning lillekimbu, enda loor ja lillekimp jäeti alles (Randmaa, 2015).

3.3 Taasiseseisvumise järgne aeg

Peale taasiseseisvumist jätkus pulmapeo alustamine registreerimisega, kuhu kogunesid juba kõik kutsutud külalised. Pruudid kandsid valget kleiti ning valdavalt ka loori. Vahel harva

toodi sisse ka vanemaid kombed. 1991. aastal toimus Anu Karjatse pulm, mis ei olnud etteplaneeritult vanade kommete järgi. Kingituste andmise ajal tõi pruudi ema enda poolt suure viljakirstu, mis oli täidetud kangastega. Samuti kinkis ta pruutpaarile enda tehtud rahvariided, millesse viimased ümber riietusid. Pruudi ema ja pulma eestvedajaks kutsutud pruudi onu vedasid eest erinevaid ühislaulmisi ning tantsusid. Eraldi linutamist või muid vanemaid kombeid ei tehtud (Karjatse, 2015). 1999. aastal toimus Maila Veströmi tütre pulm, kus pruudi tädi oli eraldi ette valmistanud pruudi põlletamise, linutamist sinna juurde ei käinud. Selleks oli ta eraldi uue põlle õmmelnud, pruut pandi teiste ette laua äärde istuma. Talle seati põll ette ning anti ka kulp kätte märgiks, et ta saab nüüd uue perenaise kohustused (Velström, 2015).

Pulmarolle hakati mänguliselt jagama pulmakülalistele peo käigus – kibekarjuja, viinatooja, autojuht, lipuvalvur ja teised. Selliste rollide jagamine on levima hakanud alles nüüdisaegsetes pulmades (Õunapuu, 2003:223). Vanemakombelised ühised talguõhtud on asendunud nn vanatüdrukute- ja poissmeesteõhtutega ning kingituseks on hakatud taas kinkima raha sihtotstarbeliseks kasutamiseks (*Ibid*: 189, 191).

20. sajandil hakkasid ühiskonda mõjutama kasvav iseseisvustunne, tõusnud kombekuse rõhutamine ning eeskuju teistest kultuuridest. Sellest tulenevalt hakkasid muutuma ka pulmakombed (Õunapuu, 2003:39). Gustav Wilberg oma 1913. aasta artiklis ütles, et Kuusalu kihelkonna aladel olid vanema aja pulmakombed võrdlemisi kaua säilinud. 20. sajandi lõpuks aga ei olnud siin kandis vanemad pulmakombed enam aktiivses kasutuses ning ka neid mäletavad inimesed olid elavate seast juba lahkunud. Võib öelda, et Kuusalu kihelkonna pärimusliku pulma järjepidevus oli katkenud.

4 PÄRIMUSPULMA TAASLOOMINE KUUSALU KIHELKONNAS

Kuna olen ise terve elu elanud Kuusalu kihelkonnas ning ka minu juured ulatuvad siia mitme põlvkonna taha, siis on loomulik, et korraldan pärimuspulma kohalike kommete järgi. Taasloomisel toetun iseenda senisele pulmade loomise kogemusele, teistelt kogutud õpetustele ja tähelepanekutele ning ühildan tulemuse tänapäevasele pulmamaastikule. Lähtuvalt minu kogemusest pulmade korraldajana, analüüsin oma töös ka seda, kuidas on võimalik Kuusalu kihelkonna vanemaid pulmakombeid ning -esemeid tänapäevases võtmes kasutada ning rituaale taasluua. Autentset pärimuspulma tänapäeval korraldada on pea võimatu, sest keskkond, milles me viibime, on muutunud ning mitmed kombed ja nende läbiviimine pole enam erinevatel põhjustel vastuvõetavad. Toon näiteks Eestis laiemalt tuntud tupele kutsumise, mida tüdrukud võisid teha kolmel korral aastas, iga kord kolm püha järjest. Tegemist pole küll Kuusalu kihelkonnas levinud kombega, kuid selle sisu peegeldab hästi vanema aja ja tänapäeva ühiskondade vastandumist. Neiud kogunesid kiriku juurde peigmeest otsima, endal tühi noatupp või kaunistatud kott vöö. Nad läksid seisvate poiste rivi eest lauldes läbi ning noormehed pidid pistma noa tolle neiu noatuppe või kotti, keda ta omale kaasaks soovis. Kui tüdrukule aga poiss ei sobinud, võis ta noa maha visata ja uuele ringile kõndida. Arusaadavalt tänapäeval selline komme enam kõlapinda ei leia, sest endale kaaslast ei otsita niinimetatud õnneliku juhuse alusel. Samuti peeti vanemal ajal oluliseks kosjade ajastust, kui tänasel päeval kihludes pannakse rõhku vaid toimingu romantilisusele ning pulmapeo aegki planeeritakse pigem suvesse, kui on tõenäoliselt soojad ilmad. „*Aastaringi sees puudus üle Eesti ühine kosjaaeg, aga enamasti valiti selleks hilissügis või talv. Väga oluline oli seevastu kuu seis. Kõige paremini sobis noore kuu neljapäev, siis oli kindel, et noorik ruttu vanaks ei jää*“ (Õunapuu, 2003:15).

Antud peatükis loon esmase tööversiooni projektist, mille alusel saab ka tulevikus korraldada Kuusalu kihelkonna pärimuslikku pulma. Projekti etappide kirjeldamisega paralleelselt analüüsin võimalusi, lahendusi ning põhjendan tehtud valikuid.

Esimene Kuusalu vanematel pulmakommetel põhineva projekti rakendamine saab toimuma 12. juunil 2016. aastal. Magistritöö raames valmib sellele pulmale sobiv projekt koos kõikide ettevalmistuste ja eeltoimingutega. Pulmaprojekti reaalse rakendamise juurde kuuluv tegevusplaan ilma analüüsita on täpsemalt kirjeldatud Lisa 2 all.

Pruut ja peigmees on kohaliku kihelkonna elanikud, kellede jaoks on oluline enda päritolu ning juurte hoidmine. Korraldan koos pruutpaariga nende pulma alates 2015. aasta septembrist, kui noored said pulmaplaani omavahel paika pandud. Kuna kuulun ka ise pruutpaari lähikonna hulka, siis ei ole minu nõnda suur osalus ettevalmistuste juures kohatu. 2015. aasta sügisel algasid läbirääkimised, kommete tutvustamine, valikute tegemised ning eeltöö pruutpaari koolitamisega. Nead tutvustasid edasi oma plaani vaid inimestele, keda palusid oma pulma tegelasteks – kaasanaine, isamees, pillimees, pulmalaulikud. Märtsis 2016 käis peigmees koos isamehega pruudi kodus kosjas. Selle järel käis pruutpaar Harju Maavalitsuses ka Eesti riigi ees kihlasid kinnitamas. Külaliste kutsumine toimus aprillis-mais.

4.1 Noorpaari soovid

Pruutpaar soovis pulmade taasloomisel kasutada vanemaid pulmakombeid nii põhjalikult, kui seda tänapäeval teha saab. Kuna abiellujad on pärit Kuusalu kihelkonnast, siis tuleb pulm kahe otsaga, ehk toimub nii pruudi kui ka peigmehe kodus. Pr uut ja peigmees on mõlemad harrastustasemel käsitöö- oskajad ning teevad ka ise kaasa pulmaks vajalike esemete valmistamisel.

Pruutpaar soovis, et kõik pulmategelased oleks nendega seotud inimesed. Kui kasutada professionaalide abi, siis pidi olema seos ning varasem kokkupuutumine ka pruutpaariga.

Esialgu ei soovinud pruutpaar kanda rahvarõivaid, vaid stiliseeritud riideid. Koostöös pakkusin neile välja lahenduse, kuidas joonistada pruudi riietuses siidile ja linasele kangale rahvarõivaste mustrid ning elemendid, kuid rõivastus jääks seljas siiski liikuv. Peigmees oleks riietunud poeülikonda. Kui hakkasin ideele aga reaalseid lahendusi otsima, siis sai selgeks, et käsitsi maalimine kangale või siiditrükk tuleb aeganõudev ning kallis ning trükki printimismasinaga saab teha vaid sünteetilistele kangastele, mis ei täidaks loodetud tulemust. Pr uutpaar mõistis, et valitud pulmatüübiga sobivad siiski rahvarõivad.

Pulmakavasse tuli ühildada ka tänapäevane sõrmuste vahetamise tseremoonia, mida viib pruutpaari soovil läbi Marika Martin. Ametliku paaripanemise tegi pruutpaar ilma tunnistajateta Harju Maavalitsuses viimasel tööpäeval enne pulmapäeva.

4.2 Ettevalmistused pärimusliku pulma korraldamisel

Pärimusliku pulma eeltööna tuleb koolitada ja juhendada kõiki osalisi. Leida pruutpaari tutvusringist pulmategelasteks sobivad isikud, koostada veimevakk, luua täpne tegevuskava.

4.2.1 Pulmategelased

Kaasaegsete teenusepakkujate kõrval on lahendus leida pruutpaari tuttavate ringist inimesed, kes saaksid ise olla pulmapeo eestvedajad: abielus naisterahvas pruudi poolt kaasanaisena ning abielus meesterahvas peigmehe poolelt isamehena. Omad inimesed tunnevad ka rahvast ning tekib tugevam side kogu seltskonnaga. Kuusalu pulmas on põhilisteks pulmarollideks pruutpaari kõrval kaasanaine, isamees, isamehe naine, pillimees, pruudi vend, kirstupoisid, peiupoiss, pruuttüdruk, pulmalaulikud.

Kuusalu taasloodavas pärimuspulmas on kaasanaine Ene Lukka-Jegikjan, pruudi pikaajaline sõber ning nad teevad koostööd mitmes projektis ka igapäevaselt. Ene oli kohe nõus taasloodava pulma projektis kaasa tegema, teda käis palumas pruut ise. Kaasanaise valik tugendab ka pulma hõlpsama kulgemise lootust, sest Ene on pärimuslike pulmade korraldamisega ning kommetega tihedalt kokku puutunud ja ta omab suurt kogemust rahvalaulude eestvedamisel. Ene kaasamine on võimalik ka tulevaste Kuusalu kihelkonna pärimuspulmade korraldamise juures.

Isamees Erki Vaikre on peigmehe lähedalt sõber ning ta elab ka ise Kuusalu kihelkonnas. Tal on kogemusi ürituskorraldaja ja õhtujuhina, mis annab talle eelised seda rolli edukalt kehastada. Samuti huvitub ta vanemast kohalikust kultuurist. Erki on valmis ka tulevikus Kuusalu kihelkonna pärimuslike pulmade korraldamisel kaasa aitama. Pulmakorralduse käigus olen jõudnud ka teiste Kuusalu kihelkonna aktiivi hulka kuuluvate pärimushuviliste inimesteni, kelledega on pulmarollide kehastamisel võimalik edaspidi koostööd teha.

Pruudil on kolm venda ning peigmehele üks. Pruudi noorim vend on pruudi põlletaja rollis. Pruudi teised vennad ning peigmehe vend kirstupoiste rollis.

Peiupoisi ja pruuttüdruku rollis on pruudi ja peigmehe poolt valitud vallalised noored. Kuna vana kombe järgi pidid pruuttüdruk ja peiupoiss omavahel pulmaöö koos magama, siis valiti ebamugavuste vältimiseks teadlikult neid rolle täitma noored inimesed, kes ka reaalselt omavahel paar on, kuid mitte abielus.

Pillimehe rolli sooviti leida kommete järgi torupillimängija. Kuna pruutpaar on Leanne Barboga tööalast koostööd teinud, siis pöördusime tema poole ning saime sealt kiirelt nõusoleku. Leanne pakkus pulma enda kõrvale torupillimuusikat rikastama ka viiulimängija ning lõõtspillimehe. Kuna Leanne tegeleb ka vanemate tantsude õpetamisega, siis jääb tema ülesandeks pulmas ka külalised sabatantsu, labajalga ning teisi lihtsamaid pulmatantse tantsima õpetada. Vanemate kommete järgi olid pulmas pilli mängimas vaid mehed. 20. sajandi uuendusena on pillimängimise oskuse omandanud ka naised.

Pulmalaulikute rollis on Pärimuslaulu seltsingu naised, kellede kooskäimist juhib kaasanaine Ene Lukka-Jegikjan.

Juba kutsudes tutvustatakse külalistele, et pruudid poolsed pulmalised on vakarahvas ning peiupoolsed saajarahvas. Ka pulmalaulikud jagunevad pruudid poolseteks ning peiupoolseteks. Saajarahva ja vakarahva vahel on alati olnud ka teatav lõhe, katsutakse teisest parem olla. See väljendub pidevas mõõduvõtmises, vempude tegemises. Ka pulmateatmikus on see info ära märgitud lootuses, et inimesed nii teise poole rahva suhtes hakkaks pulmanalju tegema.

Nii valitud pillimehe kui ka pulmalaulikutega on loodetavasti võimalik koostööd teha ka tulevastes Kuusalu pärimuslike pulmade loomise projektides.

4.2.2 Pulmakoht, toitlustus, kingitused

Pruut on ise kohalik Kuusalu kihelkonna inimene ning nende perel on talu. Asjade loomuliku jätkuna kasutame pulmade esimese paigana pruudi kodutalu. Kuna seal suurt siseruumi ei ole, siis toimuvad tegevused õues. Juhuks, kui õues peaks vihmane ilm olema, varume kohapeale ka neli 3x6meetrist kiirelt püstitatavat telki, et vajadusel kiirelt reageerida ning inimestele vihmakaitset pakkuda. Pruudiehtimiseks, peitmiseks ning hilisemaks linutamiseks saab kasutada sauna avarat eesruumi. Pruudivaka asukohaks saab ait.

Kuna peiukodu ei ole talumaja, siis liigub pulm edasi 13 kilomeetrit eemal asuvasse sama kihelkonna külasse peiu koju. Peopaigaks kasutame seal suurt maakividest rehealust. Ruumi

kaunistuseks toome sisse värsked kased ning pruutpaari vallalised sõbrannad valmistavad looduslikest materjalidest pulmakrooni. Pulmadeks uusi toole ja laudu ei valmistatud ka vanemal ajal. Laename pikad lauad lähedalt rahvamajast ning tuttavatel. Laudlinu ei kasuta. Laudadele tulevad poolekslõigatud kaalikatele ning kartulitele käsitsivalmistatud meekärjeküünlad. Vaid pruutpaari laual on küünlad sepistatud küünlajalgades.

Kui on soov pidada pulmapidu vaid ühes asukohas, siis saab Ahto ja Liisa Kaasiku näitel kasutada ühe peopaiga erinevaid ruume, mis sümboliseerivad pruudi ja peigmehe kodu. Kuigi vanema traditsiooni järgi korraldatav pulm jaguneb mitme päeva peale, siis on võimalik koondada ka kõik olulisemad pulmakombed ühe kuni kahe päeva peale. Saajapäev, et peigmehepoolsete külaliste saabumine pruudi koju ning vaka päev, kui pruut koos kaasavaraga peigmehe koju viiakse, saab kavas seada ühte päeva. Hõimupäev ehk pulmaliste ja kahe suguvõsa omavaheline lõimumine jääb õhtu lõppu ning teisele päevale. Sama plaan on kasutusel ka 2016 juunis toimivas Kuusalu pärimuspulmas.

Pulmalistel on pruutpaari palvel Kuusalu pärimuspulma palutud kaasa tuua rahalised kingitused noorpaari edasise elukoha hüvanguks. Eraldi toidumoonas kaasavõtmist ei paluta. Küll on väiksele grupid pruudi sõbrannadele edastatud palve valmistada pulmatort. Põhitoitlustajaks on tellitud kaks kohalikku noormeest, kes valmistavad liha, kartulit, sülti ja muud levinud pulmatoitu. Pruudi isa valmistab koduõlut, mida pakutakse puust kappadest.

Vanema kombe järgi toimus pulmas raha korjamine erinevate mänguliste tegevuste kaudu. Pärimuspulma seminaril Pärnus 2015 novembris tutvustas Helen Külvik, et nemad enda Setomaa pulmas lasid rahval kaasa võtta hõbemünste, mida külalised enne antikvariaatidest kokku ostsid. Ning erinevate tavade käigus koguti pulmades kingituseks ette nähtud mündid pruutpaarile kokku. Tänapäevaste pulmaisade eeskujul on võimalik ka raha kogumine asendada lubaduste andmisega pruutpaarile, mis pannakse kohe kirja ning need peavad realiseeruma ühe aasta jooksul.

4.2.3 Rõivad

Kuusalu kihelkonnas on tänapäevakasutuses enim levinud kolm naiste rahvarõivakomplekti: 18. sajandisse dateeritud noorikuriided ning kollasel ja rohelisel põhjal triibuseelikuga komplektid. Iga naise komplekti juurde kuuluvad ka meeste rahvarõiva komplektid. Meeste rõivaste juurde kuuluvad põlvpüksid ning kuub või poolpikk vatt. (Kaarma, Voolmaa, 1981)

Rõivad on võimalik endale laenutada, aga ka lasta teha. Kui tänapäevast valget uhket pruutkleiti ei ole tõenäoliselt võimalust tulevikus uuesti kanda, siis enda rahvariiede kandmiseks on mitmeid põhjuseid terve elu. Kuusalu kihelkonnas kohapeal on mitmeid rahvarõivaste meistreid – Gitta Truus, Ülle Tammemäe. Erinevaid lisadetaile ehete ja muu näol saab tellida kaugematelt meistritelt või läbi Eesti Käsitöö (OÜ Kodukäsitöö) kaupluste Tallinnas. Ka linasest materjalist tehakse väga pidulikke ja uhkeid rõivaid, mis sobivad ka pulmakombestikus kandmiseks.

Kuna erinevad pulmategelased on pideva tähelepanu all, siis on oluline, et nemad kannaks rahvarõivaid. Erinevad rahvarõivaste laenutused asuvad nii Tallinnas kui Rakveres, mis mõlemad on Kuusalule lähedal asuvad linnad.

Oluline on juba pulma kutsumisel rõhutada külalistele, et pärimusliku pulma üks osa on rõivastus. Pulmakutse juurde kuuluvale teatmikule on juunis 2016 toimiva pärimuspulma puhul lisatud lause külalistele: *Meie laseme endile pulmapäevaks rahvariided valmistada. Teete meid väga rõõmsaks, kui saate seda ka enda rõivaste valiku juures arvestada. Vajadusel küsige meilt julgelt nõu või pöörduge allpool antud kontaktide kaudu Rahvarõivaste laenutuse poole.*

Pruutpaar ise otsustas kanda Kuusalu kihelkonna noorikuriideid ja sama komplekti juurde kuuluvaid poolpika vatiga mehe rahvarõiva komplekti. Neid on täpsemalt kirjeldatud A. Voolmaa ja M. Kaarma 1981. aasta „Eesti rahvarõivad“ raamatus (Voolmaa, Kaarma, 1981:222). Enne linutamist pruut peakatet ei kannu.

Foto 7. M. Kaarma joonistus Kuusalu vanematest rahvarõivastest (Kaarma, Voolmaa, 1981:223)

Pruudi rõivakomplekt 12. juuni Kuusalu pärimuspulmas:

Must ümbrik kardpaela kaunistusega

Valmistasid Ülle Tammemäe (Kuusalu) ja Liis Veersalu. Konsulteerisid Silja Nõu, Igor Tõnurist. Eeskujuks võetud kirjeldus pärltikandite Põhja-Eesti seelikust (Voolmaa, 1971:126). Valmistatud pruudi kangakirstus leidunud mustast käsitsikootud toimsest kangast (must kangas), punane villane kangas Kodukäsitöö OÜ, kardpael Kangas ja Nööp.

Käised

Komplekti juurde laenatud. Põhja-Eesti käised Harju-Jaani pitsiga. Käised kuuluvad Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidule.

Liis Veersalu

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia
Rahvusliku käsitöö osakond
2016

Nooriku pealinik	Valmistatud Kaarma-Voolmaa (1981) õpetuse järgi, õmblemine, osaline tikkimine ning pilutamine Liis Veersalu. Pilutamise ja tikandi tegi osaliselt Milvi Kraus (Kuusalu). Linane Vestra Ex OÜ, tikkimisniit Karnalux, pits Angelika Nöps.
Alussärk	Pikk varrukateta alussärk valgest linasest, valmistaja Olde OÜ, Helle Lutsar (Kose, Harjumaa). Materjal valmistajalt.
Vöö	Valmistatud Kaarma-Voolmaa (1981) joonistatud mustri järgi, valmistaja Sirje Urva (Tallinn). Materjal valmistajalt.
Rõhud	Valmistaja Ashot Kbejan (Tallinn).
Põll	Valmistatud Kaarma-Voolmaa (1981) kirjelduse järgi, valmistaja Ülle Tammemäe, Liis Veersalu. Kangas Trend Tekstiil ja Kodukäsitöö, pitsid Kangadzungel.
Sukad	Valmistaja Raja Kohv (Raasiku, Harjumaa). Materjal valmistajalt.
Nahast ummiskingad	Pruudi isiklikud emalt kaasavaraks saadud kingad.
Helmed	Valmistas Liis Veersalu, eeskujuks Kuusalu erinevad helmekeed. Materjal Helmehaldjas ning pruudi ema pärlid.
Kannaga raha, kihlasõlg	Kihlasõlg on museaali koopia (vaata Lisa 3), valmistaja Keiu Kulles (Tallinn).
Silmadega prees	Valmistaja Heikki Puhk (Tallinn).

Peigmehe rõivakomplekt 12. juuni Kuusalu pärimuspulmas:

Kaabu	Peigmehe isiklik ese.
Villane vatt	Kaarma-Voolmaa (1981) õpetuse järgi valmistanud Ülle Tammemäe, konsulteeris Silja Nõu. Materjal Kodukäsitöö (villane riie), Trend Tekstiil (linane riie).
Villased põlvpüksid	Tegelikult kuuluvad antud pidulikku komplekti pehmest kitsenahast põlvpüksid. Nende hind aga on väga kallis ning pruutpaar otsustas lasta valmistada villasest kangast sama ilmega põlvpüksid. Valmistaja Ülle Tammemäe. Materjal Eesti Tekstiil.
Linane pluus	Valmistaja Olde OÜ, Helle Lutsar. Viimistles pruut. Materjal valmistajalt.
Sukad	Suva sukavabrik.
Pannaldegaga vöö	Valmistaja Ashot Kbejan.
Sukapaelad	Pruudi kingitus peigmehele kosjadel, valmistaja pruudi vanaema.
Nahast ummiskingad	Peigmehe isiklikud.
Sõlg	Peigmehe isiklik, viimistles Kristiina Tigasing (Viljandi).

Pruutpaari rõivaste maksumus kokku oli 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmaks 1010.65€.

Foto 8. Pruudi rõivakomplekt. Foto: Meeli Laidvee

Foto 9. Peigmehe rõivakomplekt. Foto: Meeli Laidvee

Foto 10. Pruutpaari rõivad. Foto: Meeli Laidvee

4.2.4 Pulmaesemed

Kuigi vanemal ajal kinkis peigmees kosjapudeli kaela ümber pruudile sõrmuse ja pruut vastu naise vöö sellele, kes oli ehte pudeli kaela ümber sidunud, otsustas pruutpaar 2016. aasta juuni pärimuspulmas kinkida omavahel neile endile vajaminevad esemed. Kosjadel kinkis peigmees pruudile kihlasõle, mille valmistas ehtekunstnik ja ajalooliste ehte koopiate tegija Keiu Kulles. Tegu on kihlasõlega, mis on valmistatud koopiana ehtest, mis asub ERM kogudes ning pärineb Uuri külast Kuusalu kihelkonnast pruudi kodutalu vahetust lähedusest. Eseme täpsem kirjeldus asub Lisa 3 all. Kosjadel kinkis pruut peigmehele vastu sukapaelad, mis valmistas Kaarma-Voolmaa (1981) kirjelduse järgi pruudi vanaema.

Peigmees valmistas pruudile pulmakirstu, millesse viimane sai peale kosjasid hakata valmistatud veimeid koguma. Hinnates vana väärtust, otsustas peigmees vana seismajäänud kirstu restaureerida, mitte uut ehitada.

Pruudidõlves valmistab pruut uhkelt kirjatud vaiba, mis hiljem katab pruutkirstu. ERMi vaibakogus on säilinud pruuttekku Kuusalu kihelkonnast (ERM 16286). Pruutvaip oli vaid üks

ese veimedest, millede hulk sõltus pruudi töökusest, majanduslikust olukorrast ja ka abiliste hulgast. Veimekirstu esemete arvu kohta on erinevaid ülestähendusi üle Eesti. „Mihklist on teade. Et pruut jagas pulmalistele 38 veimekimpu. Muhu saare ühel pruudil olnud veimevakas muude esemete kõrval 170 paari kindaid. Varbla kihelkonna pruudil olnud jagamiseks 73 vööd, 50 paari kindaid, 25 paari sukki ja sokke, 10-15 särki“ (Õunapuu, 2003:20). Veimede järgi hinnati pruuti ning kui pulmas jagatavad annid ei meeldinud, siis Kuusalus lauldi: „Anna hallidki minule: küll ma kodus kolletele, majassani maitsetele, mul on kodus kollevakka, majassani maitsevakka.“ (Vilbaste, 1939:35).

2016 juuni pärimuspulmaks valmistame pruudiga pruutvaiba koos. Vaiba inspiratsioon on saadud ERM kogudes olevast Kuusalu pruutvaibast, kogus ese 16286. Pruut otsustas tänapäevasele veimekirstu katvale vaibale läheneda loovamalt ning teha selle viltimistehnikas. Originaal ise oli telgedel kootud pind- ja naastpõime tehnikas. Täpsemalt kirjeldatud Lisa 3 all.

Sõltuvalt pulmategelaste ning tähtsamate sugulaste arvust tuleb valmistada ka erinevaid veimekimpe. 2016 juuni pärimuspulmas tuleb jagada vähemalt 25 veimekimpu. Suuremad neist saavad pruutpaari vanemad, kaasanaine ja isamees. Viimased kaks kimpu sisaldavad ka tekke. Vanematele minevates veimekimpudes on kindad, sokid, vestid või sõbad. Valmistavad pruut, pruudi sugulased ning osa esemeid tellitakse või ostetakse käsitöömeistritelt. Suurem kimp kuulub ka peigmehele kinkimiseks.

Kokku on annivakka esemeid 12.06 Kuusalu pärimuspulmas:

Tekk	2 tk	Valmistaja Liis Veersalu
Sõba	2 tk	Valmistaja pruudi ema ja Anne-Ly
Sootna		
Vöö	6 tk	Valmistajad Liis Veersalu ja pruut
Villased sokid	15 paari	Valmistajateks pruut ja pruudi sugulased
Kindad	13 paari	Valmistajateks pruut ja pruudi sugulased
Viltpitsist sallid	6 tk	Valmistaja Liis Veersalu

(Pruut)vaip	2 tk	Valmistajad pruu ja Liis Veersalu
Kuusalu-aineline vest	3 tk	Valmistab Raja Kohv
Kedervars	3 tk	Valmistab peigmees
Kulbid toitolustajale	2 tk	Valmistab peigmees
Paelad (andideks, rituaalideks ning veimekimpude sidumiseks)		
	50 tk	Valmistatakse ühisel talguõhtul

Foto 11. Veimekimbud. Foto: Liis Veersalu

Foto 12. Veimekimbud vakas. Foto: Liis Veersalu

Foto 13. Veimevakk veel tikanditeta vilditud pruutvaibaga. Foto: Liis Veersalu

4.2.5 Kosjad, kihlad

Kosjade puhul on oluline planeerida, kas pruudi vanematele peaks tütre käe palumine üllatusena või etteorganiseerituna. Viimasel juhul saab pruudi vanematele teha ette juhendamine, kuidas kosjade tavad olid. 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmade puhul otsustas pruutpaar minna kosja ette teatamata.

Märtsis 2016 läks peigmees isamehega pruudikoju kosja. Pruudi vanemad ei olnud kõige toimuva eelnevalt kursis. Et nad mõistaksid ootamatus olukorras kombele vastavalt tegutseda, anti neile mõned päevad enne planeeritavat kosjapäeva lugeda artiklit Kuusalu kihelkonna kosjakommetest. Peigmehele ja isamehele oli kaasas uus lambanahast lakaga märss. Selle sees oli kosjaviina pudel punase marjaviinaga. Pudeli kaela ümber oli villase lõngaga kinnitatud kihlasõlg (ERM A509:587 koopia, autor Keiu Kulles). Lisaks oli märss kosjakingiks ka magusat saia kaasas. Teist viinapudelit kotis polnud, sest seda poleks keegi tarvitama hakanud. Pruudikoju saabudes läks isamees üksi majja ning tutvustas ennast, et otsib kadunud utte. Kas siin peres pole pakkuda. Peale mõningast juttu palus isamees luba minna kadunud utekest ise otsima, leidis soovitud neiu teisest toast. Neiu võttis kosjaviina vastu. Siis kutsuti sisse ka peigmees. Pruut pakkus kosjaviina esiteks isamehele, peigmehele ja edasi ka ülejäänud perele. *Pruudi staatuse sai neiu aga alles sellest momendist.* Valepruutide pakkumine jäi ära, sest peres polnud ühtki teist neidu ega noormeest selleks pakkuda. Noorpaar jäi passiivseks kogu tegevuse juures. Pruut valmistas lauale munarooga, mis oli nõnda paks, et lusikas sees püsti seisis ning viina mekkimise juurde räägiti ka kõik olulised pulmade eelsed kokkulepped läbi. Pruudi isa lubas omalt poolt toitu ja koduõlut tuua. Ema lubas neiu pulmadeks uued kingad. Peigmees pidi pruudile tooma isetehtud pruutkirstu, millesse too saaks oma veimed seada.

Kui kõik edasiseks tegevuseks vajalik sai kokkulepitud, siis peigmees ja isamees lahkusid. Pruut andis peigmehele tühjaks joodud kosjaviina pudeli tagasi ja sidus selle kaela ümber kingituseks säärepaelad peiuks.

Pruutpaar läks Harju Maavalitsusse kihlama ehk oma abiellumise soovist teada andma ja registreerimise kuupäeva paika panema märtsis 2016 ehk kolm kuud enne planeeritavat pulmapäeva, mis on maksimaalne aeg ka Eesti riigi seaduste järgi. Kuna Maavalitsus nädalavahetustel ei tööta, siis lepidi registreerimise kuupäevaks 10.06.2016. Talitus

vormistatakse lihtsalt ametniku kabinetis piduliku tseremooniata. Sõrmuseid ei vahetata ning registreerimine jääb formaalsuseks. Kihluste eest tuli tasuda ka lõivu 30 eurot Eesti riigile.

4.2.6 Pruudi talguõhtu, külaliste kutsumine ja ettevalmistamine

Külaliste kutsumine toimus 2016 juuni Kuusalu pärimuspulma puhul otse – pruut ja/või peigmees läks(id) pulmadest rääkima. Esitati kutse ka paberil, mille juurde kuulus teatmik, kus oli kirjeldatud Kuusalu kihelkonna pulmakombestikku, üldiselt pulmaplaani, välja toodud kava ja rituaalid, pulmarollid ja muu oluline. Pulma kutsudes edastati käsitööd oskavatele sugulastele ja tuttavatele palve teha ka endapoolne panus pruutkirstu täitumisele. Annetati valmis esemeid – kindaid, paelu, sokke ja muud sarnast.

Eelkõige pruudi sõbrannade ja naissugulaste osavõtmisel saab peale pulmakutsumist veimeõhtu kokku kutsuda veimeõhtu ehk ühine pruudi veimede ning andide valmistamise talguõhtu. Sama kokkusaamist saab kasutada ka pulmakülaliste pulmakommete alaseks koolitamiseks. Sellistele kokkusaamistele peaksid olema kutsutud naisterahvad koos oma kaaslastega mitte üksi. Koos saab valmistada pulma veimedeks erinevat käsitööd. Kui pruut ise seda kunsti ei mõista, saab olukorda lahendada ka lihtsamate käsitöötehnike kursuste läbimisega koos lähemate neidudega, kes saavad aidata kingituste vakka täita.

2016 juuni Kuusalu pärimuspulma puhul korraldati üks pruudi veimede talguõhtu. Kutsutud olid pulma tulevad noored, nii mehed kui naised. Kuna enamustel külalistel ei olnud käsitöölaseid oskusi, siis oli planeeritud tööde nimekirjas ka selliseid tegevusi, mis olid võimetekohased igäühele. Lisaks paelte ning vööde punumisele toimus kärjeküünalde valmistamine, siltide meisterdamine, pulmakrooni tegemine. Naistele õpetati mõned erinevad paelapunumise võtted. Pruudi poolt olid lõngad ning mõne tunni jooksul said kõik pulmadeks vajalikke paelu punuda. Töö taustaks räägiti vanematest pulmakommetest ning kirjeldati tulevast pulma. Sellistel pulmaeelsetel kogunemistel on tänasel päeval võimalik külalisi harida vanemate pulmakommete teemal, arutleda rollitäitjate tegevust ning vaadata erinevaid filme pärimuslikest pulmadest.

Lühem ülevaade pulmaplaanist oli 2016 juuni Kuusalu pärimuspulma kutsele eraldi teatmikuna lisatud. Sellel tutvustati lisaks pulmakavale ka pulma korralduslikke pisiasju, pulmategelasi ja edastati ka olulised kontaktid. Isikud, kellel on pulmas kõrvaline roll kindla teema üle vastutamisel, said pulmaplaani, kus oli pulmakava kõikide osadega ning

kellaegadega. Peamised pulmategelased said põhjaliku pulmakava, kus olid sees kellaajad ning täpsed kirjeldused, kes millegi eest vastutab. Kõikide pulmategelastega kohtusime ka isiklikult, rääkisime läbi kõik soovid, kohustused ning tähtsad punktid. 2016 Kuusalu pärimuspulmas saavad päeva peamisteks eestvedajateks olema isamees ja kaasanaine. Et rahvas julgelt tegevustega kaasa tuleks, siis koolitame ka pulmakülaliste seas osalevat tantsukollektiivi, kes oskaksid kõikide tavadega kohe aktiivselt kaasa tulla.

Mõned nädalad enne pulmade toimumist saime kokku pruutpaari, kõikide pulmategelaste ja vastutavate isikutega. Peaproovina käisime ajakava alusel läbi kõik pulmakava kombid ja rituaalid, vaatasime üle täpsed toimumiskohad. Sellel ringkäigul olid kaasas ka videograaf ning fotograaf. Koos läbitud peaproov oli äärmiselt oluline, et tagada reaalse pulma loomulikum kulgemine.

4.3 Pulmapäev

Peamisse pulmapäeva on ühendatud saajarahva saabumine pruudi koju ning vanemas pulmakombestikus teisel päeval toimunud pulmarahva minek peigmehe koju ning sealsed tegevused. Kuusalu pärimuspulma korraldamise maksumus kokku oli 4754.25€.

4.3.1 Pruudi kodus

Pruuti ehivad hommikul tema lähemad naissugulased. Kuna tänapäeval pole rahvarõivaste selgapanemine enam igapäevane, siis pead kindlasti enne seda harjutama. Külalised jagunevad juba saabumisel pruudi- ja peigmehepoolseteks ehk vaka- ja saajarahvaks. Seda veavad eest isamees ja kaasanaine.

Kommetest toimuvad pruudikodus saajarahva väravast sisselaulmine. Siis istutakse ühisesse söögilauda. Samas lauas ei istu pruut, kaasanaise ja teiste enda lähikonna naistega. Nead on saajarahva saabudes läinud peitu aita või mõnesse muusse lähedalasuvasse ruumi. Peale mõningast söömist tõuseb isamehe naine teiste peigmehele lähimate naistega ja minnakse pruuti otsima ning teda välja laulma. Kohapeal on kõikide tegevuste eestvedajaks isamees ning kaasanaine. Kindlasti peavad neil olema lisaks eelnevale koolitusele ka täpsed pulmakavad paberkandjal kaasas, et vajadusel kiirelt mälu värskendada. Lisaks võib kasutada

ka pulmakorraldajat, kellel pulmas ei ole kombestikuse rolli, vaid ta saab koordineerida tegevust ja suunata tavalisi tagaplaanilt.

Kuna 2016. juuni Kuusalu pärimuspulma puhul asub pruutpaar hiljem elama pruudi koju, siis soovis pruut, et tema abielunaiseks saamine toimuks nende tulevases ühises elupaigas. Seega pruudi kodus. Vanemate kommete järgi tehti linutamist ja põlletamist siiski alles peigmehe kodus.

Kui pruut ja peigmees on kokku viidud, järgneb noorte abielu liitmine. Enne tõstetakse pruut teiste vallaliste neidude poolt vallalise põlvest välja. Pruuditalu õuel tehakse läbi paaripanemise ja sõrmuste vahetamise tseremoonia. Kuna pruutpaarile ei tohi enne õnne soovida, kui nad on abieluinimesed, siis ei saa tänapäevase kombe kohaselt minna siit edasi kohe õnnitlemist juurde. Järgneb pruudi viimine linutamisele. Kuna kombestiku järgi toimus pruudi linutamise peigmehe kodus ning pruudi kodust äraminemisel lauldi pruudile manitsuslaulusid ning viimane pidi nutma, siis lauldakse 2016. juuni Kuusalu pärimuspulmas õpetuslaulud pruudile enne linutama minemist. Abielunaisena ei tohi pruut enam nutta, muidu tulevad nutvad lapsed. Linutamine viiakse läbi vana tava kohaselt lähemate naiste seltskonnas. Seda on 19. sajandi lõpu pulmakirjelduste järgi vahel tehtud juba ka pulmarahva ees. Kui aga linutamist teha eraldi ruumis, siis peab arvestama, mis tegevus toimub samal ajal kõikide teiste pulmakülaliste jaoks. Et aidata kaasa külaliste meelestatusele ning samuti teavitada neid hetkel käimasolevast rituaalist, siis Liisa Hiio kogemusele toetudes võiks siin keegi pulmakülalistest, pruutpaariga seotud inimene rääkida pulmalistele vanematest pulmakommetest, enda kogemustest, linutamisest ja muust teemakohasest. 2016. juuni Kuusalu pärimuspulmas vestleb linutamise ajal pulmalistega Maie Orav, kes on ka ise vanemaid pulmakombeid uurinud. Selline jutustus aitab kindlasti värskendada ka külaliste teadmisi vanematest pulmakommetest üldiselt.

Linutamisele järgneb põlle ette seadmine, mis on abielunaise teiseks tunnuseks. Seda toimetatakse tavapäraselt linutamisega koos. Kui aga naise peakatte pähesättimine on toimunud külalistest eraldi, siis võib põlle ette sättimist teha uuesti külaliste juuresolekul. Nõnda toimitakse ka 2016. juuni Kuusalu pärimuspulmas. Pruudile sätib põlle pulmaliste ees ette pruudi vend. Selle järel toimub pruudi tõstmine abieluinimeste sekka – abielus naised tõstavad pruuti kolm korda üles. Jätkub tänapäevane õnnitlemine ja ühispildi tegemine. Enne pruudikodust lahkumist tuleb kirstupoistel ka kaasavarakirst ehk veimekirst välja lunastada.

Seda rolli täidavad 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmas pruudi ja peigmehe vennad. Kuna antud tegevus peab olema naljatlev ja kaasahaarav, siis sekkuvad siin ka isamees ning peiupoiss, et tekitada suuremat elevust ja pulmakülalisi tegevusse kaasata. Vanema kombe järgi pruugiti kirstu viia eraldi, kuid tänapäevases lahenduses teeme seda üldise rahva liikumisega samal ajal. Kuna enamike tavade juures on kasutusel ka erinevaid esemeid, siis tuleb kõikidesse ruumidesse ja isikutele vajalikud esemed eelnevalt paika ning valmis panna.

Sellega on lõppenud kombed, mida läbida pruudikodus ja pulmarong hakkab liikuma peigmehe koju. Kindlasti peab ette läbi vaatama teekonna, kuidas ühest paigast teise liikuda ja et oleks võimalikult vähe ristmikke, teeületusi või muid takistusi, mis pruugiks pulmarongi ühtset kulgemist katkestada. Kuna enamus külalistest sõidab autodega, siis ei tundu pika pulmarongi puhul mõistlik pruutpaaril eraldi hobusevankril liikuda. Sama viisi kasutatakse ka 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmas. Pruutpaar ehib enda isikliku auto punutud paelte ja kellukestega. Kuna pruutpaar ei jää elama peigmehe koju, siis sinna jõudes kaunistusi autolt maha ei võeta. Vanade kommete kohaselt tõmmati pruutpaari hobuselt kiirelt look maha, et pruut ei saaks tagasi sõita enda koju.

4.3.2 Peigmehe kodus

Peiukogu jõudes tuleb pruutpaar vastu võtta – laulud ning proovilepanemised. Kuusalu kandis jäeti pruudile märkamiseks ja koristamiseks prahihunnik. Peiukodus toimub pruudi piiramine, mida viivad läbi peigmees ja isamees. Pulmas on see ainuke hetk, kui ka peigmees ise saab osaleda rituaalis aktiivselt. Et mitte tekitada olukorda, kui kasutatakse reaalseid mõõkasid, mida peab kohe kombe lõppedes ohutuse tagamiseks peitma hakkama, siis oleks soovituslik siinkohal kasutada puust mõõkasid. Isamehe ja peiupoisi rõivaste juures on mõõk kogu aeg vööl. Kogu pulmakombestiku juures lööb kaitsemaagilisel eesmärgil peiupoiss mõõgaga enne erinevatest uustest sisenemist sinna ette risti.

Enne lauda ja sööma istumist viiakse läbi *kugu ajamine* ehk pulmalistele jagatakse pruudi ämma küpsetatud odrakooki, mille jagamise juurde mehed kirevad ning pruudi süles hüpitatakse sülelast, kellele pruut villased sokid kingib.

Jätkub söömine, pulmanaljade tegemine ja algab ka aktiivsemalt tantsude ning mängude osa pulmas. Vanemate kommete järgi toimus ka pidev saajarahva ja vakarahva omavaheline

vastandumine, et tõestada kumb osapool on teisest tugevam või võimsam. Mänguliselt annab seda tänapäevases pulmas saavutada organiseeritud ettevõtmiste kaudu. Korraldada mõned mängud, kus võistlevad omavahel pruudi- ja peigmehepoolsed külalised. Korraga ei pea olema kaasatud kõik külalised. Piisab sellest, kui kummagi poole esindajad osa võtavad. Mängud ei tohi kindlasti olla kedagi piinlikku olukorda panevad, vaid ikka kaasahaaravad ja lõbusad. Seda ettevõtmist veavad eest isamees ja kaasanaine. Vastandumist saab elavdada ka kogu pulma jooksul omavaheliste väljahüüdmistega isamehe ja kaasanaise eeskujul.

Pulmatralli elavnemise alustala on elav muusika. Pulma võib kutsuda ka temaatikasse sobiva tänapäevase ansambli – Liisa Hiio kutsus enda pulma Kukerpillid. Ehedam on aga kasutada pillimehi, kes ei kasuta lisaks muusikariistadele muud helitehnika lahendusi. Vanema pulmakombe järgi on pulmapilliks olnud ikka torupill. 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmas täidab pulmapillimehe rolli Leanne Barbo torupillil. Naiste pool pilli mängimine on alles 20. sajandi ilming. Et enda muusikat rikastada, on Leannega kaasas ka viiulimängija ja lõõtspillimängija. Leanne omab kogemust pärimusmuusikuna ning folklooritantsu juhendamises. Sama viisi kasutame ka korraldatavas pulmas, kus tema eestvedamisel õpetatakse pulmakülalistele vanemaid pulmatantse, et kõik koos oskaks pulmatrallist osa võtta. Torupillil on oluline roll kõikide pulmakommete läbiviimise juures ning taustal. Pillimehele kingitakse pulma jooksul ka mitmeid paelu, mis jäävad pilli kaunistama.

Peigmehe kodus toimub ka veimede jagamine. Erinevate teadete järgi on jagajad olnud erinevad. Tänapäeval annab tavaliselt kinkija oma kingituse saajale ise edasi. Kuigi vana kombe kohaselt pruut veimede jagamise juures aktiivselt ei osale, siis tänapäeval võib ta seal ka ise osaleda. Et kirstust veimekimpe võttes segadust ei tekiks, siis peaksid olema need varem valmis köidetud ning ka väiksemad sildid juures, milline kellelegi on. Peiupoisi ülesanne on veimede saajad kirstu juurde tuua. Kuna ta eeldatavasti ei tunne kõiki pulmakülalisi, siis on soovitatav pruutpaaril peiupoissi suunata. Kes oma veimed on kätte saanud, saab isamehelt ka vägijooki ning võib oma kohale ruumis naasta.

Veimede jagamisega lõpeb ka pulmategelaste rollide täitmine ja traditsioonilised pulmatavad on läbitud. Tänapäevase pulma järgi on aga veel tulemas tordisöömine. 2016 juuni Kuusalu pärimuspulmas sooviti ka magusalauda, mille juures on vaja pisut rahva suunamist isamehe ja kaasanaise poolt. Peale tordisöömist saadetakse pruutpaar magama pillimehe ja isamehe poolt. Pulmaliste jaoks jätkub üldine söömine, tantsu- ja laulutrall.

Hommiikul tuleb pruutpaar äratada lauluga ja viia neile silmapesuvesi. Jätkub juba üldine melu pulmanaljade ning tantsu ja lauluga ehk hõimupäev, mille eesmärk on kahe suguvõsa omavaheline lõimumine. Isamees kannab pulmatohtri rolli ning ravib kõiki pulmalisi. Võib teha ka sauna, et pidulised saaksid endid koguda ja tervist parandada. Hommiku- või lõunasöögiks tuleb serveerida suppi, et külalised teaks, et pidu on lõppenud. Kuusalu kandis on pulmade lõppu tähistanud erinevad supid, seega saab valikut teha vastavalt enda maitsele.

4.4 Kitsaskohad ja tähelepanekud korraldamisel, läbiviimisel

On meeldiv tõdeda, et huvi pärimusliku pulma taasloomise vastu on inimestes suur. Ka V. Kalits on pärimusliku pulma tänapäevase loomise kirjeldamisel tõdenud, et vanade kommete vastuvõtt on olnud soe. Küll aga on nüüdisajal tehtud teatav valik. Kesksed pulmakombed võetakse üle, säilitatakse nende väärikus, kuid ebaolulisena näivad elemendid jäeti kõrvale. (Kalits, 1988:71)

Probleemkohtadena tõid nüüdisaegsed pärimusliku pulma korraldamisega seotud olnud inimesed välja, kuidas pulmakülalised jäävad pelgalt pealtvaatajateks. Selle probleemi ennetamiseks võib juba pulmakutsele kaasapandud teatmikusse kirjutada sisse üleskutse kõigest toimuvas aktiivselt osalema. 2016 juuni pärimuspulma kutsutud pulmakülaliste seas on tantsukollektiiv, kelle kohustus on erinevate kommete ja rituaalide juures pealehakkamist ning aktiivsust üles näidata ning teisigi pulmakülalisi kaasata.

Pulmas ei ole ühtki vastutava rolliga külalist, kes täidaks vaid tänapäevaseid ülesandeid, näiteks nagu pulmaisa üksikesinejana. Seega ei saa tekkida ka olukorda, kus tänapäevased ning pärimuslikud kombed omavahel vastuollu satuvad või kahe erineva kava läbiviijad peavad kordamööda endile tähelepanu saama.

Pulmakava kokkupanemisel on arvestatud ka sellega, et tegemist on pika päevaga, mille algus on juba kell 13.00. Kava on kokku pandud nii, et inimestel ei tekiks tegevustest üleküllust ja jääks aega ka suhtlemiseks, tantsimiseks ning söömiseks. On ka kaks söögikorda. Pruudikoju kogunemisel pakutakse lõkkeputru ning peiukodus istutakse juba ühisesse pikka pulmalauda.

Antud peatükis kirjeldatud pulmakava ja –projekt valmisid ühele kindlale pruutpaarile nende soove ning võimalusi ja pulma toimumise keskkonda arvestades. Samal alusel saab ka teisi

Kuusalu kihelkonna pulmasid taasluua, kuid siiski peab kõik piasjad eraldi läbi kaaluma ja sobitama võimalustega.

Kuusalu kihelkonna pärimuslik pulm ka salvestatakse Eesti Kultuurkapitali ja Kuusalu Vallavalitsuse toetusel. Valmib lühifilm, mille saamisest on juba huvitatud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti Rahva Muuseum, Kolga Muuseum ja Veljo Tormise Kultuuriselts. Rahvakultuuri Keskus on huvitatud Kuusalu kihelkonna pärimuspulma järjepidevuse taastumisel selle nähtuse kandmisest Eesti vaimse pärandi nimistusse ning soovib siis salvestisi Kuusalu pärimuslikust pulmast nimistu kande lisamaterjaliks.

Pärimusliku pulma loomine ei saa olla masstoodang ega muutuda kommertsiks. Jätan endale alati õiguse valida pruutpaare, kelledele enda teadmisi pakun. Esimene eeldus on, et pruutpaari silmis süttib säde, kuid nad tajuvad võimalust korraldada enda perede liitmine kohalike vanade kommete kohaselt.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö „Kuusalu vanemad pulmakombed ja nende taasloomine tänapäeval“ on olnud ajendatud huvist suurendada tänases pulmamaastikus pärimuslike pulmade osakaalu enda kodukihelkonna näitel. Oma uurimuse kaudu *annan hoo* Kuusalu kihelkonna vanema pulmakombestiku taasloomisele ning soovin huvi selle korraldamise vastu abiellujate seas laiendada eelkõige läbi eeskujude andmise. Teema reaalse rakendamise teeb keerulisemaks asjaolu, et siin paikkonnas on ajalooliste sündmuste ning ühiskonna muutumise koosmõjul vanemate pulmakommete kasutamise järjepidevus katkenud. Kohaliku pulmakombestiku uurimise allikmaterjal põhineb Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalidele. Lisaks koduloo-uurija G. Wilbergi uurimusele 1913. aastast ning H. Tampere ülestähendustele aastast 1938. Kuusalu kihelkonna vanemate pulmakommete taasloomisel toetun enda ning teiste praktikute kogemusele pärimusliku pulma loomisel. Käsitlen oma töös Kuusalu kihelkonna pulmakombestikku 19. sajandil. Loomaks silda tänapäeva ja kahe sajandi taguse perioodi vahel analüüsisin enda töös ka muutusi Kuusalu kihelkonna pulmakommetes 20. sajandil ning kaardistasin pulmamaastikku Eestis tänasel hetkel. Palju sarnaseid tähelepanekuid on minu töös ka V. Kalits väljatooduga (Kalits, 1988).

Magistritöö raames valmis pärimusliku pulma loomise projekt, mille esimene rakendus toimub 2016. aasta juunis. Samuti valmisid taasloodava pulma läbiviimiseks vajalikud esemed koostöös pruutpaari ning nende lähikondlastega. Täpsemalt veimevaka sisu ning pruutpaari pulmarõivad. Inspiratsiooni on saadud muuseumikogudes säilinud esemetelt ning abiellujate perekondade käsitööpärandist.

Pruutpaarile valmisid täiskomplektid Kuusalu kihelkonna vanematest rahvarõivastest, mis on kirjeldatud Kaarma-Voolmaa 1981. aasta raamatus „Eesti rahvarõivad“. Veimekirstu ning andideks pulmategelastele valmis kokku: 6 vööd, 15 paari villaseid sokke, 13 paari kindaid, 2 tekki, 2 vaipa, 2 sõba, 6 salli, 3 Kuusalu kihelkonna mustrites vesti, 3 kedervart, 2 kulpi, 50

paela. Esemeid valmistasid pruut, peigmees, pruutpaari lähikondlased, nende seas ka mina ning kasutasime ka harrastajate ning professionaalsete käsitöömeistrite teenust.

Andmeid kogudes tutvusin ka teiste Eesti kihelkondade pulmatraditsioonidega. Ma ei käsitlenud Ruhnu, Vormsi, Noarootsi, Setomaa ja teisi sarnaste piirkondade kombestikke, mis on tugevalt mõjutatud või rajatud mitte-eestlaste kultuuriruumile. Kuusalu kihelkonna vanem pulmakombestik on üldjoontes sarnane Eesti ning täpsemalt Põhja-Eesti teiste kihelkondade pulmatraditsioonidega. Üks suuremaid erinevusi on uju mittekasutamine ehk Kuusalus ei peidetud pruuti teekonnal pruudikodust peiukoju sõba alla. Selle kombe eesmärk oli kaitsemaagiline. Kuusalus on aga pulmade juures suurt rõhku pandud pruudi valmistatud esemetele. Pruut pidi lisaks veimevakale ning kingitustele pruudipõlves valmis jõudma ka uhkelt kaunistatud ning kirjatud pruutvaiba, millega kaeti pruutkirst. Pulmategelastest olid Kuusalus samad rollitäitjad, mis teistes lähemates kihelkondades. Kuusalus aga ei olnud mitut pruuttüdrukut ja peiupoissi, vaid pigem üks esindaja. Kuusalus oli valdav kaheotsaga pulm, ehk pulm liikus pruudikodust peiukoju. Pruudipoolsete pulmaliste ehk vakarahva esindaja oli kaasanaine ning peiupoolsete pulmaliste ehk saajarahva esindaja isamees. Pulmas oli tähtsal kohal ka pillimees ning pulmalaulikud. Pulmad kestsid minimaalselt kolm päeva. Sama oluline, kui pulmad ise, olid kõik ettevalmistused – kosjad, kihlused ning pruudipõlves kogukondlik annivaka valmistamine.

Tänapäeval pärimuspulma taasloomist planeerides oli oluline tajuda tervikut – lisaks kombestiku ning esemelise poole ettevalmistamisele tuli arvestada ka ühiskondade lõhega. Keskkond, millest taasloodavad pulmakombed pärinevad, oli väga erinev tänasest päevast. Muutunud on kombelisus ning abiellumise eesmärk. Samuti on inimestel pigem kadunud vajadus ning seega ka oskused ise käsitööd valmistada. Eraldi kitsaskoht on ka asjaolu, et pulmades osalevad inimesed ei ole kursis vanemate traditsioonidega ning võivad sel moel jääda pigem passiivse pealtvaataja rolli. Tänapäevase pärimusliku pulma loomise õnnestumise aluseks on kõikide pulmategelaste teemasse pühendumine.

Muusika ning laulu rolli taasloodavas Kuusalu pulmakombestikus aitavad täita harrastuslaulikud ning professionaalsed muusikud. Kõikide isikutega, kellega nüüd 2016 juunis taasloodava Kuusalu pärimuspulma raames koostööd teen, on lootust ühisloomist jätkata ka tulevaste pärimuspulmade korraldamisel. See annab kindlust, et hetkel valmiv projekt on ka jätkusuutlik.

Käesoleva magistritöö tulemuste ülevaadet levitan kohaliku kogukonna seas, olen valmis tutvustama Kuusalu traditsioonilist pulmakombestikku põhjalikumalt vestluste ning seminaride kaudu. Samuti edastan kogutud materjale ning digitaalset materjali taasloodud Kuusalu pulmadest ka suurematele muuseumitele ning rahvapärimusega tegelevatele keskustele, et sel viisil saaksid kõik huvilised neile andmetele ligipääsuvõimaluse.

Olen lootuses, et valminud magistritöö jääb aluseks edaspidistele sügavamatele kitsamateemalistele uuringutele. Samuti ootan, et liikumalükatud idee korraldada Kuusalu kihelkonna pärimuslikku pulma tänapäeval läheb edukalt edasi ning nakatab oma ehedusega mitmeid tulevasi abiellujaid ning see osa meie pärandist tõesti taaselustub.

Koostöö Kuusalu pulmatraditsioonide taasloomisel toimub ka:
- Veljo Tormise Kultuuriselts MTÜ, Kuusalus. Seltsi eesmärgiks on kohaliku pärandi talletamine, säilitamine ja edasiviimine.

- Eesti Folkloorinõukogu. Nemad ootavad mind Kuusalu kohalikest vanematest pulmakommetest ja pulmakorralduse kogemusest rääkima nende korraldatavatele pärimuspulma seminaridele.

- Rahvakultuuri Keskus on huvituvad Kuusalu kihelkonna traditsioonilise pulma kandmisest Vaimse kultuuripärandi nimistusse. On toimunud konsultatsioon edasisteks sammudeks selle saavutamisel. Nimistu sissekande puhul on väärtuslik materjal nii pulmast tehtud film kui ka fotod, mis pannakse üles nimistu lehele sissekannet illustreeriva materjalina.

- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv on avaldanud soovi salvestatavat materjali korraldatavast Kuusalu kihelkonna pärimuslikust pulmast koguda ka oma arhiivi.

- Eesti Rahva Muuseum on avaldanud soovi salvestatavat materjali korraldatavast Kuusalu kihelkonna pärimuslikust pulmast koguda ka oma arhiivi.

- Kolga Muuseum on avaldanud soovi salvestatavat materjali korraldatavast Kuusalu kihelkonna pärimuslikust pulmast koguda ka oma arhiivi.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti rahvalaulud. Antoloogia 3:2. 1971. Toim E. Priidel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Raamat.

Kaasik, Ahto 2010. *Põlised pulmatavad.* – Maakodu, nr 8, lk 68–71.

Kudrovo Eesti asundus. 1913. Päewaleht. Kodu/07

Kalits, Vilve 1988. *Eesti Pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg.* Tallinn: Eesti Raamat.

Kõivupuu, Marju 2009. *Eesti talurahva kosja- ja pulmakommetest.* Kalender 2010. Tallinn.

Kõivupuu, Marju 2015. *Eestlase eluring.* Tallinn: Varrak.

Piiri, Reet; Reemann, Vaike et al 2005. *Pulmawärk.* Eesti Rahva Muuseum

Rüütel, Ingrid 2008. *Pulmakombed – Pärnumaa II osa. Loodus. Aeg. Inimene.* Pärnu: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Tampere, Herbert 1938. *Vana Kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I.* Tallinn: Kultuurikoondis.

Tampere, Herbert 1960. *Eesti rahvalaule viisidega II.* Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 284–341.

Tedre, Ülo; Tormis, Veljo 2012. *Uus regilaulik.* Tallinn: SP Muusikaprojekt, lk 192–206.

Tedre, Ülo 1973. *Eesti pulmad: lühiülevaade muistsetest kosja- ja pulmakommetest.* Tallinn: Eesti kirjastus.

Vilbaste, Gustav 1939. *Taimedega värvimisi Eestis.* – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XIV, lk 34–35.

Wilberg, Gustav 1913. *Naisevõtmine vanemal ajal Kolga ranna külades Kuusalu kihelkonnas.* – Eesti Kirjandus, lk 9–27, 56–69.

Voolmaa, Aino 1971. *Eesti rahvarõivaseelikud*. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV, lk 106–144.

Voolmaa, Aino; Kaarma, Melanie 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn

Õunapuu, Piret 2003. *Eesti Pulm*. Tallinn: Tänapäev.

Unistuste pulmad. 2015. Ajakiri Anne ja Stiil lisaväljaanne. Tallinn.

Eesti Rahva Muuseumi arhiiv:

EA – Etnograafiline Arhiiv

KV – Korrespondentide vastused

EA 64, Rõivastusest, Kuusalu (siin ja edaspidi on allika taha märgitud ka kogumise piirkond, kui see on teada)

EA 144, Ehalkäimine, Kuusalu

KV 118, Pulmakombed

KV 138, Kosjad, kihlus, pulmalaule, pruuttüdruk, peiuposs, veimed

KV 221, Kosjad, pulmakombed

KV 222, Kombed

KV 318, Pulmatoit, pulmakirjeldused, Kuusalu

KV 377, Pulmakirjeldused

KV 415, Pulmakombed, Kadrina

KV 662, Rannatüdruku veimevakk

KV 752, Kodu ja pere

KV 814, Vaibad jms pulmakommetes

KV 815, Vaibad jms pulmakommetes

KV 902, Noorte kooskäimisest, pulmade pidamine

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv:

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

E 50443/6 < Kuusalu (1917) *Pruudi linutamisest*

E 56189/203 < Kuusalu (1925), *Pulmadest*

E 56613/43 < Rapla (1925), *Pulmadest*

E 79046/50 (1) < Kuusalu (1932), *Kosjad*

E 80094/6 < Kuusalu (1932), *Pulma kombed*

E 81261/2 < Jüri (1932), *Kosjad*

E.V.R. 1922. No 14. L124/6, *Pulm*

EKA 378, 3/8 < Kuusalu (1936), *Pulmadest*

EknS 37, 5/11 < Juuru (1906), *Pulma pidud ja pruugid, vanal ajal ja kohati praegu veel Juuru kihelkonnas*

EKS 4o 5, 711/21 < Risti (1887), *Pulmamees*

ERA I 5, 157 (1) < Kuusalu (1935), *Pulmad*

ERA II 114, 265/80 (1) < Kuusalu (1935), *Pulmakombeid*

ERA II 114, 22/7 < Kuusalu, Rudolf Põldmäe kogumispäevik

ERA II 114, 218/25 < Kuusalu, Rudolf Põldmäe kogumispäevik

ERA II 114, 580/1 (9) < Kuusalu (1935) *Pulmadest*

ERA II 132, 11/26 < Risti (1936), *Pulmadest*

ERA II 149, 27/30 < Kose (1937), *Pulmad*

ERA II 161, 61/3 < Kuusalu, Rudolf Põldmäe kogumispäevik

ERA II 161, 255/66 (1) < Kuusalu (1937) *Pulmakombeid*

ERA II 161, 440/3 (21) < Kuusalu (1937), *Pulmakirjeldus Valklast ~1880*

ERA II 167, 498/504 (25) < Tallinn < Hageri (1937), *Pulmadest*

ERA II 167, 637/57 (1) < Hageri (1937), *Kuidas vanal ajal kosjas käidi?*

ERA II 192, 493/8 (22) < Nissi (1938), *Pulmakombeid*

ERA II 192:255/69 < Jõelähtme (1938), *Kosja- ja pulmakombeid*

ERA II 263, 343 (21) < Juuru (1940), *Pulmade lõpetamine*

ERA II 283, 201/5 < Keila (1940), *Pulma kombed*

ERA II 283, 90/101 (10) < Tallinn (1940), *Pulmadest*

ERA II 58, 701/6 (1) < Jõelähtme (1932) *Pulmadest*

ERA II 90, 624/5 (81a) < Kuusalu (1935), *Pulmadest*

EVR 29, 95/6 < Risti (1925), *Pulmadest*

H Gr. Qu. 217/24 < Kose (1888), *Kosimine*

H IV 6, 151/2 < Kuusalu (1894), *Pulmadest*

H IV 6, 29/36 < Kuusalu (1892), *Pulmadest*

H IV 6, 39/41 < Kuusalu (1892), *Kosjad, pulmad*

H IV 6, 86/90 (50) < Kuusalu (1892), *Pulmadest*

H IV 9, 81/4 < Jüri (1896), *Pulmadest*

Intervjuud, vestlused:

Arujõe, Tiina 20.09.2015. *Vestlus: Pulmade pidamisest Eesti Vabaõhu Muuseumis.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Tallinn.

Einpaul, Anti 29.11.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tartu.

Hiio, Liisa 7.12.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Kehra.

Kaasik, Ahto 11.12.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tartu.

Karjatse, Anu 23.11.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Hirvli.

Kull, Velli 23.11.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Tallinn.

Lepnurm, Tiiu 7.12.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tsitre.

Lukka-Jegikjan, Ene 7.12.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tallinn.

Notton, Raido 20.09.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Keila.

Oks, Priit 20.07.2015. *Vestlus: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Uuri.

Orav, Maie 23.03.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Rakvere.

Pärn, Aarne 20.09.2015. *Vestlus: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Uuri.

Randmaa, Nelli 7.12.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Kolga-Aabla.

Rebban, Aare 14.11.2015. *Vestlus: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Pärnu.

Rüütel, Ingrid 30.11.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tallinn.

Tõnurist, Igor 29.11.2015. *Intervjuu: pärimusliku pulma traditsioonidest, pulma korraldamise kogemusest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Tallinn.

Usar, Helga 20.03.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Märkmed]. Uuri.

Velström, Maila 5.12.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Kolga-Aabla.

Õun, Evi 7.12.2015. *Intervjuu: Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonidest.* Veersalu Liis. [Helisalvestis, transkriptsioon]. Püdisoo.

Internetiallikad:

Eesti Muuseumide Veebivärv. <http://www.muis.ee> 01.12.2015

Eesti Vabaõhu Muuseumi koduleht. <http://evm.ee/est/tee-oma-uritus/eratellija/pulmad> 01.03.2016

Pulmad.ee – Elu tähtsaim lehekülg. <http://www.pulmad.ee> 01.03.2016

Statistikaamet, rahvastikusündmused – valmistabelid. <https://www.stat.ee/34272> 18.03.2016

Regio kaardipood. <http://pood.regio.ee/seinakaardid/kuusalu-kihelkond-1694> 01.04.2016

Rüütel, Ingrid 1995. *Kihnu pulmakombed – juured ja suundumused*. – Kog: Rahvausund tänapäeval. Toim Hiimäe Mall, Kõiva Mare. Tartu: Teaduskirjastus.
<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/usund/eesti/ruutel.pdf> 30.12.2015

Tedre, Ülo. *Pulmasõnastik I-IV osa*. - Mäetagused veebiajakiri, nr.1&2 (I osa) [10.1996], nr. 3 (II osa) [03.1997], nr.10 (III osa) [10.1999] ja nr.11 (IV osa) [11.1999].
<http://www.folklore.ee/tagused/eelmine.htm> 10.12.2015

UNESCO, Kihnu cultural space. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/RL/kihnu-cultural-space-00042> 20.03.2016

SUMMARY

This Master Thesis "Kuusalu's older wedding customs and their re-creation in nowadays" has been driven by the interest to increase the part of traditions in modern wedding customs on the basis of my home parish example. Through this study I hope to give an impulse to the recreation of older wedding customs in Kuusalu parish, and wish to create the interest in organising a traditional wedding through my individual example. The real implementation will be complicated by the fact that due to historical events and social changes the continuity of older wedding traditions has been interrupted. The wedding traditions source material is based on the materials of the Estonian National Museum and the Estonian Folklore Archives of Estonian Literary Museum. In addition, I have used local history researcher G. Wilberg study from the year 1913 and H. Tampere notes from year 1938. Re-creating Kuusalu parish older wedding traditions, I rely on own and other practitioners' experience in wedding arrangements. In my work I deal with the wedding customs in Kuusalu parish in the 19th century. In order to create a bridge between today and the two-century-ago period I analyzed also the changes in Kuusalu parish wedding customs in the 20th century, and made a chart about the landscape in wedding traditions at the moment.

In the framework of Master's Thesis a traditional wedding project was set up, which will be first implemented in June 2016. Also necessary items for the wedding were completed in cooperation with the bridal couple and their siblings, specifically, the contents of the dowry and the bridal couple garments. Inspiration was gained from items preserved in the museum collections and from the families' handicraft heritage.

A full set of Kuusalu parish older folk costumes were completed, which are described in Kaarma-Voolmaa's book "The Estonian folk costumes" issued in 1981. For the bride's chest and wedding characters were prepared in total: 6 belts, 15 pairs of socks, 13 pairs of gloves and mittens, 2 blankets, 2 carpets, 2 plaids, 6 scarves, 3 waistcoats in Kuusalu parish patterns, 3 spindles, 2 scoops, 50 ribbons. All the items were made by the bride, the groom, the

siblings (including me), and we also used the help of hobby handicraft makers and professionals.

Collecting data, I acquainted with wedding traditions in other Estonian parishes. I did not deal with customs in Ruhnu, Vormsi, Noarootsi, Seto and other similar areas, which are strongly influenced by, or established in non-Estonian cultural space. Older wedding customs in Kuusalu parish are broadly similar to the wedding traditions in other Northern Estonian parishes. One of the biggest differences was not to use *uig* in Kuusalu – the bride was not hidden under the rug on her bridal journey to grooms home. Its purpose was magical - protective. In Kuusalu parish a big emphasis was placed on items produced by the bride. The bride had to, in addition to the bride's dowry and gifts, complete a smartly decorated and patterned carpet, which was used to cover the bride's chest. Wedding characters in Kuusalu were the same roles as in the other nearby parishes. Though, in Kuusalu, there were not several bridesmaids nor groomsmen, but rather one representative. Overwhelming was a two-ends wedding, which meant that the wedding moved from bride's home to groom's home. At the wedding, an important part was played by a musician and singers. Weddings lasted for a minimum of three days. Just as important as the wedding itself, were all the preparations - the wooing, engagement, and also making all the items into bride's chest by all the community.

Today, planning a traditional wedding re-creation, it was important to perceive a whole - in addition to the rituals and items, we needed to consider the gap between societies. The environment, which the wedding customs come from, was very different from today's society. Ethics and goals of a marriage have both changed. Also has disappeared the need and skills to make handicrafts. A particular problem is the fact that the people involved in weddings are not familiar with the traditions of their parents and can thus remain in rather passive role of a spectator. The bases of a successful modern traditional wedding are that all participants are previously dedicated into the topic.

Music and singing role in the re-created Kuusalu wedding are kept by hobby singers and professional musicians. All persons involved in the re-creation Kuusalu traditional wedding in June 2016 hope to continue the joint creation of traditional weddings in the future. It provides assurance that the project will be completed at the moment and is also sustainable. An overview of the results of this Master's Thesis will be spread among the local community, I am ready to present Kuusalu traditional wedding customs at interviews and seminars. I will

also share collected materials, and digital material about re-established Kuusalu weddings to larger museums and folk culture centers to provide the access to the data. I hope that the completed Master's Thesis is the basis for further and more detailed studies. I also look forward to re-create the traditional Kuusalu wedding nowadays successfully and it will inspire many couples planning to marry and that part of our heritage will revive.

LISAD

LISA 1. Kuusalu kihelkonna pulmakombestik 20. sajandi alguseni

Antud peatüki mahtu arvestades on põhjalikum Kuusalu kihelkonna vanemate pulmakommete kirjeldus välja toodud magistritöö lisana. Erinevate kommete juurde tõin välja ka paralleele ja kattuvusi Eestist üldiselt, kuid põhiliselt siiski Harjumaalt. Võrdlemine teiste paikkondade vanemate pulmakommetega annab täpsema pildi Kuusalu kihelkonna pulmatraditsioonide samastumisest või vastandumisest nendega.

Teineteise leidmine

Abiellumise ikka jõudnud neiule oli mehele saamine oluline. Tüdrukud, kes pruudiks soovisid, pidid kõvasti valvama, et nad ukse lävel ega söögilaua otsas istuks, sest siis hoidsid peigmehed eemale. Ei tohtinud ainult poolt tuba pühkida, ka sel juhul võisid kosjad katki jääda (ERM, KV 222:56). *Neiule ennustas peatset kosilaste ilmumist, kui ta viimasena sõi ja kogemata liigutas söögilauda. Kosja lootus aga langes, kui kolm leeritatud tütart majas elas; öeldi, et sinna ei lähe kuratki kosja. Väga tihti käisid vanasti neljapäeva õhtul tütarlapsed õues kuulamas kuljuste ja aisakellade helinat* (ERM, KV 222:55).

Kokkupuutumine

Noormehed ja neiud silmasid teineteist tööväljadel, kas siis põllul või rannarahva puhul merele minekule valmistudes. Nii õpiti teineteise omadusi, hinnati töökust, tugevust, kes suudab peret üleval pidada. Vabal ajal puutusid nooremad inimesed kokku ka kiige juures, kirikuteel ja talvel „jõulumängudes“ (E 79046). Kose kihelkonnast tulnud teate järgi on tulnud ette ka olukordi, kus peigmees oma pruudiga enne kihlamist ise pole sõnagi vahetanud (H. Gr. Qu:217). Kuusalu kandis võeti pruut pigem naaberkülast – kaugemalt toodud kaasa oli kuulsam (Wilberg 1913:10).

Eestis on olnud tuntud ka tõmbamise komme. Seda juhtus siis kui peiu ja mõrsja vanemate vahel kosjakaubaga kokku ei lepitud. Tõmbajad sõitsid pruudile järele ratsa, vahel ka vankriga ning jäädgi varitsema. Õigel hetkel võeti tõmmatav pruut kinni ja viidi peigmehe majja. Kui tõmbajaid märgati, siis mindi neile järele ja toimus võitlus. Sellisel juhul pidi tavaliselt peigmees maksma pruudi vanematele lunaraha. Oli ka olukordi, et noored ise

leppisid tõmbamise kokku ja nõnda ei olnud hädaohtu karta (ERM, KV 222:56-57). Kuusalu kihelkonnas tõmbamise kohta teateid ei ole.

Ehalkäimine

Ehal käisid ainult poisid. Kõige sagedamini käidi Kuusalus ehal laupäeva õhtuti, harvemini pühapäeva õhtul (ERM, EA 144:307-308). Vahel ka kolmapäeval (*ibid*:322). Ehal käidi üksi ja kindla tüdruku juures, mindi salaja. Kui mindi mitmekesi, taheti pigem nalja teha. Siis ka lauldi ja mängiti pilli (*ibid*:312). Wilbergi sõnul aga Kuusalu kandis ehal käimine väga laialt levinud komme ei olevat olnud.

Ehalkäimise juures tehti ka tempusid – tüdrukutele, kes aita sisse ei lasknud, valati vett katuselt sisse, pandi uks väljast poolt kinni, topiti mättaid korstnasse. Peremeestele, kes ehalisi ei sallinud, võidi kättemaksuks vedada vanker katusele või teha muud kiusu (*ibid*:331, 352-353). Käidi kimbutamas ka võõra küla poisse, kes olid võõraste tüdrukute juurde ehale tulnud ning nõuti neilt viinaraha (*ibid*:322).

Kuulamine, tohilakad ja puhenaised

Enamasti said noored oma kosjaplaanid omavahel korda aetud ja ei vajanud sobitamist. Vanematel neidudel ja leskedel aga oli vaja kasutada tohilaka või puhenaise abi, kui vägisi mehele minna taheti. Tohilakad olid meesterahvad ja käisid soovivat noormeest meelitamas, temale pruudi häid külgi seletamas. Puhenaised käisid rohkem neidude pool nende tähelepanu kellegi noormehe peale pööramas. Niihästi tohilak kui ka puhenaine oli osav kõneleja, kellele tarvitajate poolt kingitusi ja parem pala anti (Wilberg, 1913:10). Mujal Eestis tuntakse sobitajaid kuulueide nime all. Kuulamas käidi samas külas jala, kaugemale minekuks aga pidi kuulueidele ka hobune ja saan või vanker antama (ERM, KV 118:21). Kuulamisel katsuti välja selgitada, kuidas pruut ja omaksed kosilasesse suhtuvad ning saada teada, kas on mõtet kosja tulla. Kuulamas käimise juurde kuulus ka kuulupudel ehk pudel viinaga. *Kuulupudelil oli täita oluline osa: võeti kuulupudel vastu ja joodi sellest, võis loota kosjade õnnestumisele. Samuti kosjade vastuvõtu märgiks sidus kositav tüdruk kuulupudeli külge vöö või kindad. Avamata kõrvale pandud pudel tähendas järelemõtlemist, kuulupudeli tagasilükkamine tähendas kosilase tagasilükkamist* (ERM, KV 222:63).

Kosjad

Üldiselt puudus Eestis ühine kosjaaeg. Pärnus oli selleks talv, teises kohas hilissügis, Kuusalus aga kevade poole talve, küünlakuul ehk veebruaris, mida on samuti nimetatud „hundi jooksu kuu“. (ERM, KV 222:65; Wilberg, 1913:13) Nädalapäevadest käidi kosjas laupäeval. *Laupäeva õhtu, kus rannas juba rohkem pühapäev peale algab, oli selleks kõige kohasem, sest et siis peaaegu kõik suurem liikumine seisis* (Wilberg, 1913:11). Võis vajadusel ka teistel päevadel minna. Peaasi, et see ei oleks reede või esmaspäev, need olid pahad päevad. Oluline oli kosja minek seada ka noore kuu peale, siis ei vanane pruut kiirelt (ERA II 114:267). Noore kuu ajal kosimine andis ka lasteõnne (ERM, KV 221:635).

Kosjateel ei olnud hea kohtuda vana naise või musta kassiga (ERM, KV 221:635-636). Kadrina kosilased panid enne teeasumist kolm korda saapaid ühest jalast teise, et kosjaõnne tagada (ERM, KV 222:67). Kosja tuldi salaja, et sellest kohe kiirelt teada ei saadaks. Pimeduse varjus läks peigmees koos isamehega pruudi koju, oma külasse jala, kaugemale külasse isamehe hobusega. Isameheks oli kas keegi peigmehe lähemalt sugulane või hea tuttav. Oluline oli aga tema hea jutuoskus (Wilberg, 1913:10-11). Jüris nimetati isameest ka istupapa, Ristil saajavanem (H IV 9:81; XXIX. vhk. 111. L. 57). Kosjaminejatel oli kaasas kosjamärss, mis oli isamehe käes. Selle sees oli kosjapudel punase viinaga, pudeli kaela ümber oli peigmehe õde sidunud villase lõngaga sõrmuse. Villane lõng tagas lambaõnne ja nende hea sigivuse uue perenaise ajal. Samuti saab siis noorik olema pehme südamega. Kui peigmehe õde ei olnud, siis oli ehte sidujaks vennanaine või keegi teine tütarlaps perest. Lisaks oli kosjamärsis veel teine tavalise viina pudel, millest hiljem kogu perele juua anti. (H IV 6:30; Wilberg, 1913:11) Kosjamärsiks oli lakaga kott või kasetohust märss. Lisaks viinale ja kingitustele oli kosjamärsis ka kompvekke, saia või muud paremat. (H IV 9:81; ERM, KV 138:127)

Kuusalus läks esimesena kosjamajja sisse isamees ning võttis endaga ka kosjamärsi kaasa. Peigmees jäi välja ootama. Isamees andis sees pererahvale viina ja hakkas rääkima, et otsib lindu või looma, see on tal kadunud või tuli ta seda siit talust ostma. Alguses hakkas pererahvas vastu ja ütles, et nende juures soovitud lindu ega looma pole või et neil pole otsitavat looma müüa. Isamees jäi oma tahtmisele kindlaks ning soovis minna ise otsima. Pererahvas andis loa. Otsitav pruut, kes linnuks või loomaks nimetatakse, ei olnud aga

pererahva seas, vaid tagaruumides peidus koos teiste neidudega, kes olid selleks puhuks kutsutud. Isamees hakkas võõraste neidude seast pruuti otsima. Kui ta neiu üles leidis, siis andis talle pudeli, millele oli ehe kaela ümber seotud. Kui neiu selle vastu võttis ja peigmees talle meele järele oli, siis olid kosjad vastu võetud. (Wilberg, 1913:11; ERM, KV 222:70) Pruut sõlmis ka sõrmuse pudeli ümbert lahti ja pani endale sõrme. Sellega oli tal „märk küljes“, et temale ei tasu teistel kosja tulla (H IV 6:30). Nüüd kutsuti ka peigmees tuppa, kuid viimane ei võtnud jutuajamisest osa ning oli pigem häbelik. Pruut ja peigmees rääkisid ainult vaikselt omavahel. Neiu avas kosjaviina ja pakkus seda kõigile, esimesena aga isamehele, siis peigmehele. Kosjad olid sellega kinnitatud (Wilberg, 1913:11). Kosilaste tulek oli enamasti ette teada ja selle jaoks teati ette valmistuda. Neiu oli puhastes riietes, juuksed siledaks kammitud. Harjumaal Ristil aga ei tuntud pruudi peitmist (XXIX. vhk. 111. L. 57).

Siis hakati kosilastele süüa tegema: „Kosilaste toiduks oli alati munaroog, kanamunad rõõsa piimaga supiks keedetud, mis nii paks pidi olema, et lusikas sees püsti seisis. Seda toitu pidi kõige vaesemaski kohas tehtama“. Esimesena sõid peigmees ja isamees, siis kõik teised pereliikmed (Wilberg, 1913:11). *Isamees tuva ja anneda saijad vai koogid mes seel merssis on, pruudi käde, ehk perevanema. Üölles, et mullik jääb veel vähäks ajaks siie, siis tellin teid sööttä, siin on vähä kriuhket ede anda vahel kui irisema hakkab* (H IV 6:31). Pruut ja peigmees seati söögilauas kõrvuti istuma (H IV 9:82). Kui munaroad on Eesti paljudes paikades olnud kindlad kosjatoidud, siis Viljandis pakuti peigmehele ja isamehele praetud liha kartulitega. Märgitud oli ka, et oma kandi poiste vastu oldi lahkemad (ERA II 132:12). Lauas pandi hoolega tähele, kas peigmees ka ilusasti sööb. Õnnelikul peigmehele oli kombeks tagasihoidlikult käituda, vähe süüa ja vähe rääkida (ERM, KV 222:75).

Peale söömist lepitati kokku edasises – millal pulmad peetakse, mis pruudile kaasavaraks saab. Kui kõik kokku lepitatud, hakkasid peigmees ja isamees minema. Kuusalust pruudi eest käsiraha tasumise teateid ei ole. Kui kosilased hakkasid minema, siis sidus pruut tühjale kosjapudelile naisterahva vöö kaela ümber ja andis selle isamehe kätte. Selle vöö sai peigmehe õde või keegi teine naisterahvas, kes sõrmuse pudeli kaela sidus, omale (Wilberg, 1913:12). Kuusalu kihelkonnast Leesi külast tulnud teate järgi olla peigmees ja isamees peale kosjasõitu suundunud peigmehe koju, kus algas söömine ja joomine (H IV 6:32-33). Harjumaal Ristil jäid aga kosilased ka ööseks pruudi koju, sest hommikul mindi kohe kiriku

juurde kihlama (ERM, KV 221:13-14). Suudlemist pruutpaari vahel ei esinenud. *Üldse oli „musuandmine“ vanadele eestlastele võõras* (ERM, KV 222:77).

Kosjakingitused

Peamiselt viidi neiule rätik, sõlg, sõrmus ja üldse väikeseid esemeid. Kindlasti ei unustanud mõrsja ka isameest. Mõnikord kingiti talle isegi särk. Mõrsja andis ka peiule kingitusi vastu. Tavaliselt kuulusid nende hulka kindad, mis sümboolselt pidid peiule näitama, et mõrsja talle oma käe on andnud (ERM, KV 222:76-77). Kingituste hulka mõjutas ka see, kui kindel kosjade vastuvõtmises oldi. Kui kosjade saatus oli ebakindel, siis mindigi ainult kosjaviinaga (*Ibid*:76).

Kosjade tagasilükkamine

Vahest, aga väga harva, tuli ette, et kosje vastu ei võetud. Selle eest püüti hoida, sest kosjade vastu võtmata jätmist loeti suureks teotuseks, mis väga vihavaenu sünnitas (Wilberg, 1910:13). Kes aga kosilastest oli tulnud endale pruuti leidma, liikus edasi järgmise neiu juurde. Üks peigmees võis saada ka korduvaid tagasilükkamisi. Siis võidi ütelda: „Tema käis ühel hommikul seitse suitsu läbi!“ (ERM, KV 222:16-17). Esimene kosjade tagasilükkamise võimalus on kingituse või kosjaviina tagasiandmine. Samuti aga ka siis, kui kositavat neitut ei leitud üles (*Ibid*:72).

Kihlused

Kihlamiseks nimetatakse kirikuõpetaja juurde minekut ja seal enda abiellumise soovi teatavaks tegemist. Kuusalus ei olnud selleks kindlat nädalapäeva. Õpetaja juures tuli piibli peatükke ette lugeda. Kui lugeda ei osanud, siis oli oht, et kirikuõpetaja ei kihlanudki noorpaari ja neil tuli mõne aja möödudes uuesti minna. Järgmisel kolmel pühapäeval kuulutati peale jutlust abiellujate nimed kirikus maha, et need, kes võiksid selle liidu vastu olla, saaksid oma vastuväited esitada. Kihlamil olid pruut ja peigmees koos isamehe ja käemehega. Viimane oli pruudi poole esindaja, tihti viimase vend (Wilberg, 1913:12). Samal kombel käidi kiriku juures kihlamas ka teistes lähemates kihelkondades (ERM, KV 415:379). Harvadel juhtudel ja seda ühe kindla kirikuõpetaja perioodil Kuusalus, lubati osadele väljavalitutele, et

pruutpaar ei pidanud ise kiriku juurde kihlama minema, vaid saadeti lihtsalt teade (Wilberg, 1913:12).

Kihlusele minnes kandis pruut valgeid kindaid, ka peigmehele olid kindad käes. Õpetaja juures katsuti parema jalaga üle läve astuda, sest see tagab õnne (ERM, KV 222:77). Lugemise järel vahetas pruutpaar omavahel sõrmuseid ning koos sõrmustega vahetati ka kindaid (*Ibid*:77,79). Kihlamise eest anti õpetajale ka tasu. Paikkonniti oli see rahaline, pigem aga viidi esemeid ning toitu. Näiteks viidi üks vakk kaeru, üks kana, sokid, vöö ja paelad (ERA II 132:12).

Kihlade järel mindi pruudikoju jootudele. Kosjad nimetatakse „väiksed viinad“ ja kihluspidu on „suured viinad“. Söödi õllesuppi – see oli soe magus õlu, kuhu oli lisatud muna või saia. Esimese lusikatäie võttis peigmees, siis mõrsja, sama lusikaga. Seejärel viskas mõrsja lusika maha ja peigmees astus sellele jalaga peale. Vars pidi esimese korraga murduma, muidu ei kestnud abielu kaua (ERM, KV 222:79).

Pulmade ettevalmistused, pruudipõlv

Pruudipõlv kestis mõned nädalad, enamasti niikaua, kui andevakk valmis sai. Kuid mitte vähem kui kolm nädalat, kui kirikus abiellujate nimed maha kuulutati (Wilberg, 1913:13). Mõne teate järgi on kosjadest abiellumiseni kulunud ka mõned kuud (ERA II 114:267). Kogu see aeg kulus pulmade ettevalmistamisele.

Viinutamine, hunthänna ajamine

Järgmisel hommikul või kuni kolm päeva peale kosjasid viis Kuusalus peigmees pruudile mitu pudelit viina, millest pruut sugulastele ja tuttavatele kosjaviina käis viimas. Käidi isegi mitmes vallas, ka võõraste perede juures. *Pruut veeb oma naabrielle hoomigul kosi viina ja sen moodiga saavadki küllä rahvas teedä, et seel sel öösel kosilased kävid.* Seda nimetatakse viinutamiseks, kohati ka hunthänna ajamiseks. Mõnes kohas ka Kuusalus. Vastutasuks anti kosjaviina eest kõike, millest sai veimevakka valmistada või lausa valmis esemeid: villu, linu, sukki, kindaid, sõrmikuid (sõrmkindaid), kapukaid, säärepaelu, riiet, ka raha. Mõrsjat ei tohtinud majast söömata minema lasta. (H IV 6:32-33; ERA I 5:157; ERA II 114:268; ERM, KV 222:80; Wilberg, 1913:12-13) Viinutamisel oli vahel kaasas ka üks vanem naisterahvas,

kes pruudi asemel viina pakkus ja andeid vastu võttis. Teda kutsuti luukirveks. (ERA I 5:157; Wilberg, 1913:12) Kokku kogutud materjal tuli ümber töödelda ja andevakk valmistada.

Harjumaal Jõelähtmes hurjutati neid pruute, kes viinutamas ei käinud, et peavad endid uhkeks. Käidi samuti koduküllast kaugemalegi. *Käisid mitmes külas, mõnes kohas käind päris võerad pruudid, keda ei ole tuntudki. Keegi käind veel naasepõlves Arukülas, võtt mütsi maha, et tema on pruut* (ERA II 192:264).

Pruutvaip

Kuusalus pidi mõrsja kosjade ja pulmade vahel kindlasti valmis saama ka uhke pruutvaiba. Seda eset veimevakale sarnaselt pikemalt ette valmis teha ei julgetud. Vaip ise pidi olema kirju, hambuline, jooniline ja selle kudumisele kulus palju aega (E 79049).

Eesti Rahva Muuseumi esemekogus on säilinud pruutvaip, mille täpsem kirjeldus on käesoleva magistritöö Lisa 3 all.

Talguõhtud

Viinutamise käigus koguti valmisesemete kõrval ka palju villu, mida alles tuli ketrama ja kraasima hakata. Osad talud lubasid viinutamisel esemete andmise asemel aidata annivaka valmistamisel tööga. Lisaks aga tehti pere ja tuttavate tüdrukutega ühiseid talguõhtuid. Talgute teel jõuti villad enamasti üks ainus kord läbi kraasida, teise korra pidi pruut üksi kraasima, enamaste ikka öösetel (Wilberg, 1913:13). Koos põimiti ka paelu ning tehti muud tarvilikku. Paelu kulus pulmas palju. *Olid pilli-, sääre- ja piitsapaelad. Säärepaelad sidusid pulmapoisid endale ümber sääрте, pillipaelad olid pillide küljes ja piitsapaelad ümber käerandme. Paelad olid 3-4 cm laiused, kootud kalasaba-mustris sinisest ja punasest lõngast. Lõngaotsad keerutati kokku ning külge pandi tutid, mis olid kirjud ning tehtud umbes 5 cm pikkustest mitmevärvilistest lõngajuppidest ja riideribadest. Pulmapaelu jagas pruut.* (ERA II 192:268; ERM, KV 222:21) Korraldati ka teki tegemise talgud, seda juba 19. sajandi lõpu poole (ERM, KV 814:143).

Annivakk, veimekirst, pruudi kaasvara

Veimekirstu koguti erinevaid kingitusteks ja tulevaseks eluks vajalikke esemeid. See toodi pruudi kaasavarana peiukoju kaasa. Annivakk oli väiksem ja sinna pandi kimpudena valmis esemed pulmalistele kingitusteks. Veimeid hakkas neiu koostama juba varases eas. Suurem osa annivaka esemeid valmistati aga pruudipõlves ehk peale kosjaskäimist. Viinutamise käigus kogutud villad tuli kedrata ja neist valmistada kindad, paelad ja muud. *Endine andevakk ei olnud väike – suure korviga toodi pulma ajal anded laua peale, kust kõik lähemad sugulased oma osa said* (Wilberg, 1913:13). Annivaka koostamiseks tuli esimesena villu ja lina kedrata, siis see kangaks kududa ning varakevadel kangast lumel pleegitada. Hiljem kangast rõivad õmmelda. Villane lõng tuli värvida, sest tavaliselt kooti kindad kahest erinevat värvi lõngast. Veimekirstus pidi olema sukki, kindaid, vöösid, säärepaelu, särke, kangaid. Pruudile kodust kaasa pandud kaasavara hulka kuulusid ka erinevad rõivad, voodiriided. Pesuesemeid oli igast sordist 12 tükki (tosin) – 12 lina, 12 padjapüüri, 12 käterätikut. Kaasvara juurde kuulusid ka triibulised põrandavaibad ning voodi kohale seinale panemiseks värviliste lõngadega oma tikitud vaip. Kindlasti pidi seal olema patju ja erinevaid tekke – voodikatteks, magamistekk, saanitekid. Neile suuremaid nõudmisi ei olnud. (ERM, KV 138:62; ERM, KV 662:34-42; ERM, KV 815:47)

Pruut pidi enne pulmi ka mõrsjariided kuduma, need olid enamasti poolvillased, linastel lõimedel villane kude. Sellest kangast sai peigmees ka vesti ja püksid. Kangas ise oli ristiline ja kirju. (ERM, KV 222:80; Wilberg, 1913:13) 19. sajandi lõpust on teade Harjumaalt Jõelähtmest, et pruut lasi külas omale annivaka teha, kuna ise ei jõudnud (ERA II 192:257).

Pruudi veimekirst tehti ikka uus (ERM, KV 662:34-42). Annivakk aga oli kirstu juures väiksem ja ümmargune või ovaalne, tihti hoopis laadalt ostetud. Küljeks olid koolutatud haavalauad, millede ühenduskohad olid vastupidava vitsaga kinnitatud. Põhi ja kaas kinnitati vaka külge puupulkade abil. Vakk kaunistati põletuskirjaga (ERM, KV 222:31).

Peigmees

Suurema osa pulmade ettevalmistamisest tegi pruut, sest tema pidi valmis saama annivaka. Peigmehele oli vähem pulmadega muret. Aegajalt käis ta pruudi talus täpsustamas, kuidas ettevalmistused sujuvad. Kuusalus ostis peigmees pruudile ka sõrmuse, noorikurätiku (*suur*,

umbes 3 ruutarsinat suur neljanurgeline vabrikus valmistatud kardlõngadega ilustatud rätik; pea värvid: mustakas-pruun põhi, roosakad, kollased, ordejani triibud, rohekad triipude ääred, vikerkaari taolised loogad triipudes; oli ka teise värvilisi; selleaegne hind 1 rubla hõbedat), ühe mütsi ja ühe põlle. Teise mütsi ostis ta oma emale ja pruudi emale põlle. Ka pruutkirstu ehk veimekirstu pidi peigmees tooma hiljemalt nädal enne pulmi, et pruut kaasavara ja kingitusi juba sinna sisse saaks panna (Wilberg, 1913:57).

Pruut ja peigmees kutsusid külalisi eraldi, kutsuti suuliselt. Harjumaalt Ristilt kogutud teate järgi kutsuti pulma kolm korda. Öeldi, et pulma kutsutakse kolm korda, varrudele kaks ja matusele ühe korra (ERA II 132:12).

Pulmade kestvus

Kuusalus algasid pulmad pühapäeval ja kestsid kolm kuni neli päeva. 19. sajandi lõpu poole vaid kaks päeva. *Esimesel päeval oli pidu pruudi kodus, juba õhtul sõideti peigmehe koju. Teisel päeval oli pidu peigmehe kodus. Sama päeva õhtul sõitsid pruudi poolsed pulmalised pruudi majja tagasi. Kolmandal päeval jätkus pulm: pruudi pulmalised pruudi pool, peigmehe pulmalised peigmehe pool. Kolmanda päeva õhtu sõideti aga harilikult laiali.* (ERA II 114:270; E.R.V. 1922, No 14) Kui pulma oli võõraid oodata, siis pidi esimene tulija olema meesterahvas. Kui esimesena tuli aga naisterahvas, siis ei pidanud pidu hästi minema (E 80094).

Naaberkihelkonnas Kadrinas olla peetud pulmapidu 5 kuni 7 päeva, Hageris ja Keilas 6 päeva, Kosel vaid 1-2 päeva (ERM, KV 415:367; ERA II 149:30; ERA II 167:503; ERA II 283:201). Pulmade pidamist seati tihti suuremate pühade peale – jõulud ning ülestõusmispühad, samuti vastlapäev ja jaanipäev (ERM, KV 222:15; ERA II 149:30).

Rõivad, ehted

G. Wilberg on enda 1913. aasta artiklis Kolga ranna pulmakombestikust rääkides kirjeldanud: „Vanemal ajal oli pruut laulatusel enamiste palja peaga, vahest ka pärjaga, aga seda õige harva. Talvel kandis ta seljas seesidega kampsuni ja ümbrikku. Seesidega kampsun oli kodukoetud riidest, enamiste sinakat karva. Kampsun oli taljes, selja taga kolm õmblust, allpool taljet iseäralik kroogitud ümberringi talje külge õmmeldud riide serv, mida seesideks

kutsuti. Kurgu alt oli kampsun sügavalt lahti. Kampsuni alla pandi nooriku rätik ümber kaela. Rätiku peale pandi kee paatriga, mille kummagil pool rublatükid rippusid. Ümber kaela olid helmed, kuna rindade kohal kampsuni küljes sõlg oli. Suvel täitsid kampsuni aset käiksed, mis litritega ja toredaste välja õmmeldud mitmekarvaliste plankidega ilustatud olid. Ümbrik (seelik) oli ühe õmblusega, s.o kangas oli teatud pikkuses lahti lõigatud ja välimised otsad kokku aetud; enamiste olid ümbrikud laia piki-triibulised, suuremalt jaolt sinised triibud kollase põhjaga. Ülemine ümbriku serv oli värvli alla kokku kroogitud, kuna all servas toot külge õmmeldud oli. Jalas olid pruudil pastlad kapukate ja varrukatega. Peigmees kandis sellel ajal semiskeri nahast peiupüksi. Need olid lühikesed põlvist saati ja lakaga, s.o esimene jagu käis tarbekorral maha, mis siis jälle ülemise servaga nõõpidega pükste külge kinnitati. Püksid olid alt vähe lõhki, mille kõrval kolm-neli vasknööpi hiilgasid. Seljas oli tal sinakas kampsun. Kampsun oli taljesse kistud, taga oli piha peal kolm õmblust, all talje all vollid, kesk pihta vollide alguses kaks nõõpi. Vollitud jagu oli üksi tagapool, ees püksi laka koha pealt oli vollitud jagu, õlmad, täieste ära. Kampsuni all oli kirju vest. Jalas olid pastlad sukkadega, mis põlve alt pükste säärikate otsa kohalt säärepaeltega kinni seotud olid. Peas kanti sel ajal laiapõhjaga kaabut“ (Wilberg, 1913:14-15). Pärja on kirjeldatud Simiititsas elanud Kuusalu inimeste poolt 19. sajandi lõpust. *Pärg olnud ca 6-7 cm laiusest, paberist või papivõrust alusel, mis kaetud siidilindiga. Siidilint oli nii pikk, et selle otsad kolmnukrselt tagasimurtuna langesid pärjalintidena kandja seljale. Pärja pind oli kaetud vasevärviliste väikeste, teatud vahemaadega kinnitatud litritega* (ERM, EA 64:91). Harjumaal Ristil kirjeldatakse sellist pruudipärja, mille küljes ripuvad rahad (EVR 29:95).

G. Wilberg kirjeldab veel, viidates *hilisemale ajajärgule*: Pärastpoole, kui pruut omale ja peigmehele pulmariided kodus, kandsid pruudid üleüldse-riideid, s.o jakk ja seelik lapse kuue moodi ühes. Seelik oli siis juba rohkem tihedate triipudega. Seelikul oli jätk all; jätku ja seeliku vahel kohas käis sinine, punane, ordejani jne pael ümber, mis enamiste poest oli ostetud. Üleüldse riiete peal kanti käiksid. Käiksed olid musta, sinise, punase ja kollase siidi lõngaga plangitud ja litritega ilustatud. Kaelas kandis pruut helmid ja kudruksid (mustad ja pruunid, õige pisikesed helmed), nende peal oli kee paatriga, mille kummalgi pool kõrval üks rublatükk rippus. Allpool paatrit oli ka sõlg. Peigmehele olid siis juba pikad, aga ikka lakaga püksid, reied ühe õmblusega. Kampsun ja vest olid peaaegu samasugused nagu praegugi. Kaelas kandis peigmees sõlmes musta, punast, kirju, kollast jne poolsiidi rätikut, mille nurgad vesti alla käisid (Wilberg, 1913:15).

19. sajandi lõpust aga kirjeldatakse Kuusalus juba poeriidest ömmeldud pruutkleite: „Need tehtud labasekoelisest linasest riidest, värvitud heledavärviliseks, enamasti oranžiks. Kleidile tehtud kaunistuseks pilud seda sama värvi koduse linase niidiga nagu kleitki. Piluread tehtud eest rinnaeest ning kõhu pealt alla, ja alla sabasse ka. 3-4 lõnga tõmmatud välja, kahelt poolt servast pilusid ära“ (ERM, EA 64:68-69). 1885. aastal toimunud pulmas oli pruut oma laulatuskleidi lasknud teha pruunist poevillasest riidest Loksal õmbleja juures. Kleit olnud taljes, alt poolt seeliku lõikega laiust juurde antud (*Ibid*:65). Sama ajajärgu pulmas 1876. aastal oli pruutkleidiks hall linnavillane printsessilõikeline kleit, mis taljes hoidis (*Ibid*:68). Ka Kadrina kihelkonnas oli 19. sajandi lõpul pulmariietus Kuusalule sarnaselt edasi arenenud: 1898. aasta pulmas kandis helesinist kostüümi – maani seelik ja taljes jakk (ERM, KV 415:372). 19. sajandi lõpul oli lõtvumas ka abielunaise üheks tunnuseks peetav põlle kandmise traditsioon. Seda hakkasid kandma juba ka tüdrukud (*Ibid*:73).

Harjumaal Ristil kirjeldatud 19. sajandi lõpu pulmaliste riided on Kuusaluga võrreldes naisel tagasihoidlikumad. Olulisus on ehetel. *Meesterahval on alati pintsak, vest, kamsol ja põksid aga naisterahvas on teistmodu ehtes. Naisterahvad pruugivad pulma aeg teise särgi peale peene valge särgi, rätik kaelas ja kaela ja rinda ilustavad elmed ja kaela rahad – vanad kannaga rublatükid – mis elmede vahele trossi on aetud ja mitmelt poolt rinna peal ripuvad. Ka vanemad naisetki panevad peale joodu aeg endit nõnda moodu ehtesse, kuna neiud enamist kõik pulma aeg neid kannavad, mis ka väga passilik on* (EKS 4o 5:720-721). Raplamaalt Hagerist on teada, et noored mehed kandsid 19. sajandi lõpul pulmariiete juures pika säärega saapaid, mis ulatusid kubemeni. Sääre pikkus näitas kandja uhkust ja jõukust. *Saapa sääred olid vollitud kaheksa kandiliseks, nii et kortsud oid ühesugused, nagu harmooniku lõõts. Saapa ninal oli painutatud paks nahk ümber, vask kruuvid olid sisse keeratud, apsatil või kontsal olid paksud vask raud all. Kanna taga oli nahk kannus kolme vask kruuviga. Varasemal ajal kandsid mehed pikki saapaid ka Harjumaa. Tüdrukutel olid jalas vasksete silmadega kõrge kontsaga saapad, millel olid vask rauad kontsa all* (ERA II 167:501-502). Pulmarõivaste juurde kuulus külmal ajal ka valge kasukas, millele sinine kuub peale tõmmati. Jalas olid pulmalistel pastlad või saapad ja käes valged sõrmkindad (ERM, KV 222:87).

20. sajandi algusest hakkasid pruudid end riietama juba ka valgesse laulatuskleiti, peas oli mõrsjaloor mirdipärjaga. Loor sümboliseeris pruudi süütust ning puhtust, seega ei olnud loori kandmise õigust vallasemadel ja leskedel (ERM, KV 138:63).

Pulmalaud

Kuusalus oli pulmalaua toiduks liha, sült, erinevaid suppe, leiba, sepikut, rannaaladel kala. Suppideks olid tangu-piimasupp, kartuli-lihasupp, klimbisupp, kapsasupp. *Vahest oli ka laual võid ja vorsti, mis neist jämedatest tangudest oli tehtud, mis käsikiviga jahvatades kivi servadesse kogub.* Herne- või hapukapsasupi pakkumine tähendas pulmade lõppu. Teed ja kohvi 19. sajandi lõpul ja uue sajandi alguses veel pulmades ei tarvitatud. (Wilberg, 1913:24,57; ERA II 114:268; ERA II 283:100) Kindlasti oli pulmalaua ka viina ja õlut, mida hakati valmistama juba mõned nädalad enne pulmi. Õlu suleti tugevatesse ankrutesse, et see saaks ikka kange. Õlut valmistas harilikult peremees ise. Viina ja õlut pidi pulmas jaguma, meeste õllel pidi humalat sees olema. Pulmas pidi „pea täis“ saama. Õlut pakuti ilustatud õllekannudest. (ERA II 149:29; ERM, KV 138:62; ERM, KV 222:84; ERM, KV 415:474) Õlle laskmine pulmas oli äia kohustus. *Arvati, et siis, kui äiapapa käes kaljalaskmine on, on järgmisel aastal noorpaaril hea viljasaak* (E 80096).

19. sajandil ja veel ka järgmise sajandi alguses oli kombeks pulma mitte kingitusi viia, vaid enda toidukott kaasa võtta. Toodi leiba, liha, võid, piima. Pulmadeks tapeti mõni loom. Kui muidu söödi aganaleiba, siis pulmadeks küpsetati peenleiba. (ERA II 114:268; ERM, KV 138:129; ERM, KV 222:96) Harjumaal Jõelähtmes toodi vahel või asemel lamba sinki (ERA II 58:706). Tühjad pulmakotid anti hiljem tagasi. Mõnikord seoti koti suu ümber ka vöö (ERM, KV 222:97).

19. sajandil toidunõusid, taldrikuid ega kahvleid ja nuge ei tuntud. Pulmalised võtsid oma noa toidu lõikamiseks ise kaasa. Kohati söödi ka näppudega (ERM, KV 222:95). *1895. aasta paiku ilmusid juba taldrikud ja tinutatud rauast lusikad.* 20. saj algul tulid tarvidusele ka noad-kahvlid (ERM, KV 118:80). Ajast, kui hakati juba pulmades ka taldrikuid kasutama, on teateid, et nõusid visati katki, mis pidi ennustama head õnne. *Kui kõigel pulmaajal ainustki sööginõu, mida pulma ajal tarvitati, katki ei läinud, siis arvati seda abielule õnnetuste eeltähenduseks.* Niisugusel juhtumisel viskas pereisa ise oma käega mingisuguse odavama

asja katki, et sel kombes tulevikus ähvardavat hädaohtu kõrvaldada (E 56203). Viina joodi otse pudelist. Napsiklaasid tekkisid 20. sajandil (ERM, KV 118:58).

Pulmarollid

Pulma peategelased olid muidugi pruut ja peigmees. Nende roll Kuusalu pulmakombestikus ja ka üldiselt Eestis oli aga pigem vaoshoitud. Peigmehe eest rääkimise eest vastutas isamees. Selleks oli peigmehe mõni lähem meessugulane või tuttav. Isamees pidi olema sõnaosav ning hea laulja. *Seda isameheks ei kutsutudki, kes laulda ei osanud*. Pruudi eest seisis kaasanaine. Enamasti pruudi vanem õde ehk mõni muu hea tuttav (Wilberg, 1913:17,59). Kohati kutsuti isameest ka raudkäsi, saajataat (ERM, KV 222:59).

Pulmarahvas oli jagatud kaheks: peigmehepoolset nimetati saajarahvaks. Nimetus tulenes sellest, et peigmehepoolne suguvõsa saab pruudi ja tema kaasavara. *Saajas on Isamees, pillimees torupilligä, peijupoissid, üks, ehk kaks. Siis on veel kaasas keiki toisi naisi ja lapsi* (H IV 6:35). Pruudipoolset pulmarahvast nimetati vakarahvas ehk need, kes pruutkirstu (vaka) ära annavad. Kummalgi pulmaliste poolel katsuti teise üle oma tugevust näidata nii laulmise kui ka vägitükkidega (E 41898). Harjumaal Ristil kutsuti peigmehepoolse pulmarahva abieluinimesi nuumhäregadeks ning pruudipoolseid abieluinimesi lähetusteks. Nuumhärgeadest meeste ülesanne oli pulmarongi ajal tee igal pool lahti hoida. (XXIX. vhk. 111. L. 57; ERA II 132:13)

Pulmas olid pruuttüdrukud ja peiupoisid. Neid oli mõlemaid arvuliselt sama palju ning peiupoisid ja pruuttüdrukud jagati juba pulma kutsumise ajal omavahel paaridesse. Wilbergi teatel polnud pulmas rohkem kui üks peiupoiss ja pruuttüdruk. Eesti Kirjandusmuuseumist saadud teate järgi üks või kaks. Teistes Kuusalu teadetes räägitakse tihti pruuttüdrukutest ja peiupoistest mitmuses, kuid arvu ei täpsustata. (Wilberg, 1913:17; H IV 6:35) Peiupoistel olid mõõgad vöö. Mitme küla peale oli üks mõõk, mida laenati. Mõõgaga löödi maja ja aida uksele enne sisenemist risti ukse ette. (H IV 6:35; ERA II 114:580) Mõõka võis kanda ka peigmees ise ning isamees. Mõõka tarvitati vahel ka veimede võtmiseks (ERM, KV 222:59). Iga pruuttüdruk kinkis enda peiupoisile säärepaelad ja pani rinda lille koos siidilindiga. *Ei tahtnud peiupoiss aga seda pruutneitsit, kes talle roosi pakkus oma hobusel kiriku sõidutada, siis pidi ta selle roosi lauda uksele panema* (E 80094). Jõelähtmes pani sellisel juhul peiupoiss endale antud roosi hobuse looga külge (ERA II 58:706). Hageris ütlesid peiupoisid:

86

„Võtan parem haokubu, kui selle tüdruku“. Mõni poiss sõitiski üksi ilma tüdrukuta (ERA II 167:499). Peiupoiss pidi oma pruuttüdrukut kirikusse ja tagasi sõidutama ja kogu pulma vältel hoidma teda nagu oma pruuti. Pruuttüdrukud ja peiupoisid pidid ka ööd koos veetma ja kui selgus, et nad seda ei teinud, siis kaasnes hiljem karistus (E 80095). Peiupoisi ja pruuttüdruku kohustus pulmalauas oli viina kallata ja leiba lõigata. *Seda tehes püüdsid nad esimese söögi juures „kiistada“ ehk „kilbada“ s.o võidu viina kallata, et pruuttüdruk enne peigmehele ja peiupoiss jälle pruudile oleks saanud anda, sest õigus oleks olnud ikka peiupoisil peigmehele, pruuttüdrukul pruudile niihästi viina kallata, kui leiba lõigata. Kui aga üks pool ennast laskis kiistada, loeti seda tõssiks ja ei peetud temast lugu* (Wilberg, 1913:24). Kõikidel noormeestel oli ka oma viinapudel kaasas, et enne kirikust kojusõitu „julgest“ võtta. Pulmasõit kulges alati väga kärarikkalt ja suurel kiirusel (ERA II 167: 500). Harjumaal Ristil pidid peiupoisid ehk pruudipoisid olema abielus. Pruuttüdrukuteks olid pruudi õed. (EVR 29:95; ERA II 132:13)

Pruutkirstu ehk veimekirstu pruudikodust peigmehe koju toimetamise eest vastutasid kirstupoisid. *Kirstupoissa on enamiste kolm: pruudi vend ja paar peigmehepoolist noormeest* (Wilberg, 1913:58). Ristil olid kirstupoisteks poissmeestest pruudi vennad (ERA II 132:13).

Tuntakse ka pruudi sõitjat, kelleks oli viimase vend. Kindlasti pidi pruudi sõitja olema vallaline. Venna asemel võis seda rolli täita ka mõni pruudi sugulane. Pruudi sõitja viis pruuti kirikusse ja tagasi. Samuti oli tema ülesanne andide jagamisel annivakk aidast tuppa tuua (ERA II 167:498).

Pulmatoidu eest vastutavaid naisi kutsuti lihaeit või kärsamoor (ERA II 167:652). Õllekandjaid oli tavaliselt kaks, nemad hoolitsesid, et õlut kannudes jätkuks. Olulisel kohal oli ka pillimees. 19. sajandil mängiti pulmapilliks ikka torupilli, hiljem lisandusid lõõtspill, kannel ja teised. Pillimees ja õllekandjad hoolitsesid selle eest, et pulma tuju püsiks kõrgel (ERM, KV 138:66).

Pulma tulid ka kutsumata külalised, lõbuarmastavad ümberkaudsed inimesed või lihtsalt möödakäijad. Nende hulgas oli nii nooremaid kui vanemaid inimesi. Kuusalu kandis kutsuti neid lapulisteks. Mujal ka kontvõõrad, varesejalad, kontkäpulised. Lapulised tantsisid pulmas ja vaatasid tegevusi palju kõrvalt, eriti noored. Tihti neid ka toideti ning joodeti. Lapulised olid toas, kuid vaadati ka väljast akende tagant. Pruutpaarile lauldi, kuid kui pruut või peigmees lapulistele ei meeldinud, siis olid laulude sõnad õelad. Lapulised pruukisid aga ka

segada pulmakombeid ning teha muud pahandust, näiteks lõigati saani aisad puruks ja kisuti vankril rattapulgad välja. (Wilberg, 1913:24-25; ERM, KV 138:66; ERM, KV 222:94)

Kirik

Kuusalus ei peetud laulatust ja pulmi ühel ajal. Laulatus toimus pigem varem ja nende vahe pruukis jääda lausa kolm nädalat. Kõige vähem aga üks nädal. Kiriklikku laulatust viidi läbi pigem kiriku sunni tõttu ning kristlikku teenistust ei peetud oluliseks. Laulatuse ja pulmade vahepeal ei peetud noorpaari abiellunuks. Peale laulatust ja enne pulmi tegeles pruut endiselt annivaka koostamisega. Mõnel harval juhul on laulatus ka peale pulmi peetud. Põhjuseks on olnud toiduainete riknemise oht, mille tõttu on pidanud pulmade pidamisega kiirustama. (Wilberg, 1913:14,16; ERM, KV 222:86)

Hommikul, kui pruut ja peigmees kiriku olid sõitnud, pani peigmehe ema pruudi voodi kotti alla suitseva tule tuki selleks ajaks, kui need kirikust tagasi sõidavad. Siis saab noorpaar abielus hästi läbi (ERM, KV 118:45). Wilbergi teatel käisid pruut ja peigmees laulatusel kahekesi. Teiste teadete järgi olid kaasas ka pruuttüdrukud, peiupoisid, isamees, kaasanaine. *Peigmees tuli harilikult pühapäeva hommikul, ehk kui ta kusagil kaugemal külas elas, juba laupäeva õhtul pruudi koju. Siit võttis ta pruudi hobuse peale ja noorpaar sõitis laulatusele.* Esiteks läks altari ette peigmees. Pruut ei läinud tema kõrvale enne, kui papp mõrsja nime nimetas (Wilberg, 1913:14). Laulatati pühapäeviti peale jutlust. Kirikurahvas kuulas kõige enam, kuidas „ja“ öeldakse. Kui see oli vaikne, siis töötas noorpaaril tulla vilets elu, kui aga selge ja kõva, siis tuleb tugev üksmeel ja armastus. (ERM, KV 138:127; ERM, KV 415:367)

Peale laulatust hoidis aga pruutpaar väga teineteise lähedale, et keegi nende vahel läbi ei saaks. Sellisel juhul ei läheks nende abielu hästi, oleks ebakõla ja palju õnnetust. Inimesed proovisid vägisi seda siiski teha. Kui see neil siiski ei õnnestunud, töötas tulla õnnelik abielu. Samuti prooviti teineteisele jalale astuda. Kummal see õnnestus, jäi ka tulevases kooselus perekonnas otsustajaks. Sama oli ka siis, kui pruut altari eest tulles pöördumisel peigmehe eest läbi läks. (Wilberg, 1913:14; ERM, KV 222:87) Vaimulik liitis pruutpaari käed kokku ning hea õnne tagamiseks kõnniti ühendatud kätega kirikust välja vankri või reeni (ERM, KV 221:636). *Pruut pidi laulatuse eest papile paari kõige ilusamaid sukki ja naisterahva vöö, köstrile sõrmkindad ehk ilusad labakindad ja sukapaelad andma* (Wilberg, 1913:13). Kui

noorpaar kirikust tagasi sõitsid, siis pidid nad hobusega koduvärava vahel kolm korda ringi keerama, et nende abielu püsiks (E 80095).

Pulmade algus, kogunemine

Pulmad algasid pühapäeval. Pulmapäeva hommikul kogunesid pruudipoolsed pulmalised pruudi koju ja peigmehepoolsed pulmalised peiu koju. Kõiki toideti. Pruudikodus tuli veel toitu valmistada, pruut ehtida ning valmistuda saajarahva saabumiseks. Kindlasti tuli ka enne pulmi endid saunas puhtaks pesta, eriti pruut. (Wilberg, 1913:16; ERM, KV 138:62; EknS 37:5)

Pulmarong pruudikoju, sõidukite ehtimine

Pulmade suuruse ja tähtsuse möödupuuks oli hobuste arv pulmarongis ja peiupoiste ning pruuttiüdrukute arv kirikus (ERM, KV 138:63). Saajarahvas kogunes peigmehe kodus pulmarongi, et sõita pruudikoju. Kõige ees oli peiupoiss. Ta sõitis ratsahobusega ja viibutas mõõka käes. Tema järel oli isamees, siis alles peigmees ja ülejäänud peigmehe pulmalised. Peiupoiss hüüdis aina „Hoissa, hoissa, hopp, hopp, hopp-poissa“. Peiupoisil oli viin kaasas, et seda tee peale või pruudi kodu väravasse takistusi seadnud lapulistele „passiks“ anda. Kindlasti oli pulmarongis ka pillimees (Wilberg, 1913:16-17). *Torupill, see örgab üks lugu peigmihe kodust hakkaes nii kauva kui pruudi kuo lauva taha saadik* (H IV 6:39-40). *Kuni tsaariaja lõpuni sõideti eranditult hobustega – sõideti nii, kuidas hobused jõudsid, mille tõttu öeldi: Inimesed pulmas, hobused sõjas* (ERM, KV 118:51). Peigmehe hobuse look oli kaunistatud värviliste lintidega, peiupoistel olid hobuste lookade küljes säärepaelad. Hobustele pandi kaela kellad või saani aiste külge aisakellad (ERM, KV 138:64).

Pruudi kodu lähedale jõudes sõitis peiupoiss pruudi koju, et anda saaja tulekust teada. Samuti andis ta pruudi kodu väravahoidjatele teepassi ehk viina. Peiupoisile pakutakse pruudi kodus õlut ja viina. Siis sõitis peiupoiss saaja juurde tagasi, et kõik koos pruudi koju tulla (Wilberg, 1913:17). Kui nad väravasse jõudsid, siis algas vastulaulmine pruudipoolsete pulmalistega (H IV 6:35; ERA II 114, 580-581). Wilbergi kirjelduse järgi algas aga vastulaulmine alles õuel: „Siis koguvad kõik pruudipoolsed väravasse kokku saajat vastu võtma. Värav oli kinni, mida hoidsid pruudipoolsed vanemad mehed. Nad aitasid tihti peiupoisile kaasa karjuda ning siis läks kisa päris suureks. Saaja jõudis väravasse aga sisse ei tohtinud kedagi lasta, vaid

väravahoidjad nõudsid saajalt teepassi, s.o viina. Isamees andis teepassi ära, mille peale ka teevärav lahti tehti. Kõige ees sõitis õue isamees, siis teised pulmalised. Sissesõidu ajal lasti üle hobuste palja rohuga laetult püssi. Kui juba kõik saaja õues oli, algas vastastikku laulmine“ (Wilberg, 1913:17). *Siis läksid peigmihe poolised lauda istuma. Neile tuodi sooja olut juuva, kahe korvaste kadajaste kappujega* (H IV 6:39-40).

Ka Harjumaal Ristil sõitis peiupoiss üksi saajarongi tulekust ette teatama. Peiupoiss liikus pruudi maja juurde ja lõi seal piitsaga maja ukse kohale katuse peale risti. Ta pidi suutma seda aga salaja teha. Teist korda sõitsid peiupoisid juba kahekesi pruudi maja juurde ja nüüd toodi neile õlut juua, mida nad ka oma pulmalistele viisid, kes tee peal ootasid. Nüüd alles liikus rongkäik pruudi koju (ERA II 132:13). Harjumaal Harju-Jaani kihelkonnas pandi peigmehele maha kangas, millele ta saabudes astus (ERM, KV 222:88).

Ruumi kaunistamine, lauas istumine, söömine

Pulmapidu peeti rehetas, sest seal oli selleks ruumi. Ruumi seintele ja parsile veeti puhtad linased palakad, et seintelt ning parsilt tahma ei tuleks. Kanga peale oli pandud värvilisi laastusid. (ERA II 161, 266; ERM, KV 222:84; ERM, KV 118:40) Ruumi ehitati talvel kuuseokstega ja suvel kaskedega. Ka aitasid kaunistati suvel kaskedega (ERM, EA 144:308). Üle toa oli seatud pikk laud. Söögilauad olid pikad ja kitsad, umbes 50 cm laiused. Laualinasid hakati tarvitama alles 20. sajandil. Istuti puupinkidel. Pulmadeks laudasid ehitama ei hakatud, neid laenati teistelt (ERM, KV 118:78). Pruutpaari koht oli laua keskel ja nende kohale oli seatud pulmakroon. *Pulmakroon on pilliroost tehtud (neli ühepikkust pilliroo järku on niidiga ruuduks kokku tõmmatud; iga ruudu nurgast lähevad alla ja üles ühepikkused pilliroo järgud, mille välimised otsad ühte tõmmatakse, nii et kaheksakandiline keha (oktaeder) jääb, värviliste paberitega, tühja munakoortega, värvi klaasikestega ja topsidega ehitatud* (Wilberg, 1913:19). Laua peal põlesid ka küünlad. Küünla alusteks tehti puust klotsid, vahel ka poolikud kartulid või kaalikad (H IV 6:40). Pulmakroon võis olla valmistatud ka paberist, lilled küljes (ERA II 161, 266).

Pulmakrooni kohta laua ääre istub peigmees paremalt poolt laua otsast ümber minnes. Temast pahemale poole istub esiteks peiupoiss, siis isamees, pillimees ja muud saajamehed. Naised istuvad teisele poole lauda, isamehe naine otsekohe peigmehe vastu, selle järele teised

saaja naised. Isamees valab viina ja kõik võtavad liiku. Pruudi koht jääb peigmehe kõrvale (Wilberg, 1913:19).

Peale pruudi otsimist tuuakse ka mõrsja lauda ning asutakse sööma. Teisel pulmapäeval aga pruut enam ühisesse lauda ei istu. Samuti ei istu peigmees ühisesse lauda sööma esimesel hommikusöögil peiukodus. Hiljem sööb mõrsja pulmalistega pruudikodus koos veel vaid peale pruutkirstu ärasaatmist, mis jääb seal majas kõigile viimaseks söögikorraks enne peigmehe koju teele asumist (Wilberg, 1913:57, 58, 65).

Pruudi otsimine

Kui saajarong on õue jõudnud, siis peidavad pruudipoolsed naised, pruut, kaasanaine ja pruuttüdruk endid ära. Suvel enamasti aita, talvel sauna. *Saaja sissesõidu ajal püüab pruut teiste naiste vahelt salaja peigmeest silmata, aga nii, et peigmees teda ei tohi näha. Kui pruut salaja peigmeest saab enne silmata, tähendab see pruudi õnne, aga kui peigmees esiteks pruuti näeb, ei ole hea.* Aidas või saunas pannakse uks seest poolt tugevasti kinni ja jäädakse rahulikult ootama. Kui saaja juba liiku on võtnud, tõuseb isamehe naine esimesena ja tema järel teised peigmehepoolsed naised ning hakkavad pruuti otsima. Vaadatakse maha, otsitakse jälgi. Kui leitakse õige hoone üles, kus pruut teiste naistega peidus on, siis koputatakse tugevalt uksele, kuid kohe midagi ei öelda. Selle peale hakkavad kaasanaine ja teised naised seestpoolt laulma. Pruut ja pruuttüdruk ei laula. Mõningase laulmise järel avatakse uks, kuid pruut jääb teiste naiste selja taha peitu. Kui saajanaised lauldes pruudi õiget nime nimetavad, siis taganevad pruuti varjavad naised tema eest. Kaasanaine pakub saajanaistele viina, mille nad maitsemiseks vastu võtavad. Pruut varjatakse taas naiste taha. Isamehe naine leiab ta lauldes üles, läheb tema ette ja paneb enda kaelast „kee rubla tükiga“ pruudile kaela, öeldes: „Oma lehmike, vieras kelluke!“. Kaasanaine paneb kõikidele saajanaistele naisterahva vööd ehk „laulupaelad“ kaela. Saajanaised lähevad nüüd tuppa tagasi. Pruut endapoolsete naistega jääb sauna või aita. Kaasanaine kutsub toast pillimehe ja pruudi venna kaasa. Viimane võtab peiupoisi mõõga kaasa. Pruudi vennale ja pillimehele antakse kummalegi kohe paar paelu ja viina maitsta. Pruudi vend võtab pruudil käest kinni, pruuttüdruk kaasanaisel ja nõnda teineteise järgi ka kõik teised naised paari kaupa. Minnakse kolonnis tuppa, kõige ees oli pillimees, kes mängib pruudi laudaviimise lugu. Pruudi vend jättis mõrsja laua pahemale otsa seisma, kuhu peigmees talle vastu tuli ning enda kõrvale istuma viis. Vahel ei tulnud

peigmees kohe pruudile vastu, siis tagus pruudi vend mõõgaga vastu lauda. Peigmehepoolsed mehed istusid juba lauas. Pruudi järele istusid pruuttüdruk, kaasanaine ja siis peigmehepoolsed naised. Kuna ruumi jäi puudu, siis pruudipoolsed naised ootasid teist söömise ringi. (Wilberg, 1913:19-24; EKA 378:4)

Harjumaal Ristil püüdis pruut sarnaselt Kuusalu kombele enne peitu minemist kinnise värava tagant hobuste jalad ära lugeda (XXIX. vhk. 111. L. 57). Ristil aga ei mindud peale pruudi leidmist kohe tuppa, vaid pruut pakkus saajanaistele aidas pruutkirstult süüa. Ka pruut ise pidi aidas kõhu täis sööma, sest hiljem söögilauas võis ta vaid kolm korda puulusikaga süüa, siis murti see lusikas katki. Peale söömist hakkasid Ristil pruuttüdrukud aidas pruuti ehtima. Peale muude ehte pandi talle ka seppel pähe. *Seppel on alumine kord paberist. Senna peale riie aetud ja pealt kõik sugu iludustega ära ehitatud nagu siidi tutide vank plaatide ja läikiva kividega, mida „Eltse kivideks“ kutsutakse.* Pruudipoolsete pulmapoiste ülesanne oli aga pruut tuppa toimetada. Lähetuse naised ehk pruudipoolsed naised läksid neid kutsuma. Seda tuli teha kolmel korral, enne kui nad tulid. Pruutpoisid tulid, tantsisid pruudiga kolm ringi igaüks ning viisid ta alles siis tuppa peigmehe juurde. Pruuti juhatavad pulmapoisid löid mõõgaga uksele risti ette ning söögilaua juures hoidsid koos isamehega mõõgad risti, mille alt pruut läbi läks, et lauda saada. Pruudil ja peigmehele olid Ristil eraldi lauad, kus nad istusid. Saajataat, saajamemm ning teised mehed istusid peiu lauas. Pruudi lauas istusid peigmehe poolsed naisterahvad. Pruudipoolsetele pulmalistele oli kolmas laud, mida kutsuti *kiimaliste laud*. (ERA II 132:17; ERK 4o 5, 714; EVR 29:95; XXIX. vhk. 111. L. 57)

Paidest on 19. sajandi keskpaigast teade pruudi peeratamisest, mis viidi läbi siis, kui pruut peale ülesleidmist lauda toodi. *Pruut kui pulmalauda istunud, pidanud – peeratama! Kui kõvasti seda tegi, siis oli ämm hõiskanud: „vaat, mul on terve minia, laseb nii, et kostab“. Kes aga häbenenud, nende peale öeldi siis: „oi eldeke, minija on vist vigane“. Ja naised hakkasid sellist kaasitama. Olla aga sääkseid naisi palgatud, või pakutud, kes pruudi selja taga siis sel hetkel tulnud ja kõva kärtsu lasknud, pruudi arvele* (ERM, KV 221:28). Kuusalust selliseid teateid ei ole.

Pruutkirstu lunastamine, viimine

Pruutkirstu hakati pruudi kodust ära viima päeval enne pulmarongi peigmehe koju teele asumist. Kirstu viimisega tegelesid kirstupoisid. Pruudikirst ehk veimekirst seisis aidas. *Kirst*

oli aidas, poisid läksid ottama, aga pruudiema istus kirstu peale, ei annetud ära. Ütles, et sellele peab rattad alla panema. Siis pandi nurk haaval igale nurgale raha, kokku 4 rubla, siis hakkas liikuma (ERA II 161, 259). Teise Kuusalu kihelkonna teate järgi: „Pruudi vennale paneb pruut vüö kaula, ja tellib kirstu viemä, pruudi vend ottab omale ühe peiupoissi abiks ja lähteväd kirstu kammarist hobuse pääle (ree) vangri panema, aga juba naised on enne kammaris, kui poissid aimavadgi ja roniväd kirstu pääle istuma, ja ei anna muidu kirstu ära kui maksa raha, ige-kirstu nurga pääle üks raham noh kui siis vask raha ehk kulund on, siis laulavad (alvalla rahalla)“ (H IV 6:152). Kolmanda teate järgi aga toimus lunastamine alles peigmehe kodus. *Kerst saadeti kerstupoisiga vähe eel. Kui kerst peigmehe juure jõudis, läks peiupoiss vasta ja hakkas kerstupoisi käest kerstu välja lunastama „lukuraha“ makstes* (E.V.R 1992, No 14). Wilberg kirjeldab põhjalikumalt pruudi emalt veimekirstu lunastamist. *Kirstu pidi välja lunastama peigmees - ta pidi iga kirstu nurga peale raha panema, üks ta puha, kas vask- ehk hõberaha.* Kirstu kaane vahelt paistis üks naisterahva vöö, mille peale kirstu väljalunastamist sai peigmehe õde endale. Selle kõige juures tehti aga palju nalja. Peigmehepoolsed mehed hakkasid aidast kõike muud asju sõiduriistadele tassima. Pruudipoolsed tõid jälle kõike tagasi. See kestis nõnda kaua, kui kirst sai välja lunastatud. *Kirst tõstetakse suure kisa ja hõiskamisega: hopp-poissa, sõiduriista peale ja kerstupoisid viivad selle peigmehe koju.* Peigmehe kodus võtsid kirstupoisse vastu mõned peigmehe sugulased, kes saajarongis ei osalenud. Nendest olid mõned kirvestega varustatud, et kohe hakata kirstu sidumise kõisi katki raiuma (E 56633). Kirstupoistele anti kehakinnitust ja siis liikusid nad tagasi pruudikoju (Wilberg, 1913:57-58). Pruutkirstu põhja pandi ka kive, kui vähegi mahtus. Raske kirst jättis pruudist töökama mulje (ERA II 283: 98-99).

Pruudi ärasaatmine kodust

Pruuti valmistati kodust ärasaatmiseks eraldi ette, jagati õpetussõnu uueks eluks. *Pruut jätab isa-emaga jumalaga. Kui tal nendest lahkuda hale on, silmapisaratega neid jumalaga jätab, tuntakse temale kaasa ja lauldakse.* Olenevalt pruudi iseloomust teda ärasaatmise lauludes kas kiideti või laideti. *Oli pruut paha inimene, tige, rive, või niisugune, keda teised inimesed ei sallinud, siis ei unustatud ka mitte siin ära, vaid üks laul teisest pahem, vahest koguni roppgi, kuuldus eitede käest.* Õpetusi jagati ka peigmehele, kuidas ta pruuti hoidma peab (Wilberg, 1913:59-60). Pruut sõitis enda kodust peigmehe koju isamehe või peigmehega. Kuusalu kihelkonnas Kõnnus pandi pruudile enne teele asumist müts pähe ja põll ette, mis hiljem

peigmehe emale kingiti (E.R.V 1922, No 14). Naised hurjutasid lauludes pruuti nutma, sest muidu nutab ta palju tulevases elus (ERA II 114:275).

Eestis mujal tuntud pruudi uju alla peitmist Kuusalus tehtud ei ole. Komme seisnes selles, et teekonnaks enda kodust peigmehe koju, kaeti pruut sõba või valge riidega ehk ujuga. *See kinnitati eest sõlega ja seljalt preesiga. Käes pidid olema valged sõrmkindad. Pruudi nägu kaeti ujuga, et keegi ei saaks kurja pilguga teda ära nõiduda* (ERM, KV 222:89-90). Teekonnal pruudikodust peiukoju pole pruut enam neiu, aga veel mitte ka naine. Sel ajal on pruut väga haavatav ning teda tuli kaitsta kõikide võimalike kõrvaliste ohtude eest. *Uig* pakkus kaitset. Põhjalikult on uju kasutamist kirjeldanud Ingrid Rüütel Pärnumaa ja Kihnu pulmakommetes ning seda kasutatakse ka tänapäeval (Rüütel, 2008:511).

Kõik pulmalised pruudimajast peiukoju ei läinud, talu ei võinud päris tühjaks jääda (ERM, KV 377:82).

Pulmarong peiukoju, kohale jõudmine, vastuvõtmine

Peigmehe koju läksid pruudi kodust kõik peigmehepoolsed sugulased, pruudi õed-vennad ja pruudi suguseltsist harilikult ikka poole rohkem paarisrahvast, kui peigmehe poolt pruudi koju tuli. Enamiste on minejad pruudi lähemad sugulased. Kuna peigmehe kodus algasid raha andmisega seotud kombed, siis ei soovinudki pruudi kaugemad sugulased sinna edasi minna. Pulmarongis oli taas peiupoiss kõige ees, tema järel peigmees pruudiga, siis isamees ja teised pulmalised. Taas kihutati omavahel. Ka peigmehe kodus oli värav kinni pandud ja selle avamise eest nõuti passi ehk viina. Lasti püssi ning hõisati kõvasti. Taas lauldi palju, anti mõista, kuidas mõrsjasse suhtutakse. Pulmalised kutsuti tuppa, kõige ees läks kaasanaine, ning mindi laua äärde (Wilberg, 1913:59-62). Ühe teate järgi oli Kuusalus noorik vanemate meeste poolt süles tuppa kantud ja seal teda tagumikuga kolm korda vastu ahju löödud, siis pandi põrandale (ERM, KV 814:210).

Õues tõmmati mõrsjat vedanud hobusel kiirelt look maha, näitamaks, et pruut on nüüd kodus ja enam kuskile minna ei ole tarvis. Looga mahatõmbajale kinkis pruut kindad. Looga äratõmbamist oli ka Kuusalus ning Jüris. Kosel pidi aga uues kodus hobust lahti rakendama pruut, et ta siis tagasi ei põgeneks. Peigmees aitas pruuti. Peigmehe ema asetaski hobuse ette maha kasuka, millele pruut astus. Peigmehe ema kummardus pruudi ees omas ka sümbolset

tähendust, mis näitas, et ta annab nüüd perenaise õigused noorele naisele üle. Siis viidi pruut peiu süles või tema kõrval talutades tuppa laua taha. (H IV 9:88; ERM, KV 222:151; ERA II 149:28-29)

Ämma kohustus oli pruudile ka tema uut majapidamist tutvustada. Esimesena näidati lauta, kus mõrsja igale noorpaarile kuuluvale loomale vöö või säärepaelu kaela või sarve ümber pani (ERM, KV 222:24-25). *Tingimata tuli andeid panna, loomadele, ka koldele ja kaevule. Anded korjas peiu ema üles ja need jäid talle* (ERM, KV 222:152). Kuusalus pandi kohe proovile ka pruudi töökus ja korraarmastus. Maha jäeti prahti, pruut pidid seda märkama ja selle luuaga kokku pühkima (ERM, KV 118:64).

Pruudi piiramise komme oli üks tegevus, kus ka peigmees aktiivselt osales. Lõuna-Eestis tehti seda pruudikodus, Põhja-Eestis aga juba peiukodus. Vahel toimetati seda ka õues. Peigmees ja isamees või peiupoiss tõstsid mõõgad üles ja ristasid need õhus pruudi pea kohal ning kõndisid nii ümber mõrsja. Vahel löödi mõõku ka üle pruudi pea kokku. Sellise kombega taotleti mõrsjale tugevat tervist ning pikka iga (ERM, KV 222:148).

Ka peiukodu seinad olid pruudikodule sarnaselt linaste kangastega kaetud ning oma pulmakroon ruumi laes rippumas, mille alla pruutpaar istus. Söögilauas istumine oli sama moodi nagu pruudi kodus (Wilberg, 1913:62).

Sülelapse hüpitamine

Enne sööma asumist pandi pruudile sülle pisike poisslaps. Mõrsja hüpitab teda ning andis omakorda talle kingiks paari sukkasid. Lapse pani pruudile sülle lapse ema. Sülelast nimetati siin juures ka rüppepoisiks. Selline komme tähendas, et pruut jääb alati lapsi hoidma ja nende eest hoolitsema (ERM, KV 222:26).

Linutamine, põllelappimine

1840. aastal sündinud Jaan Kain Kuusalu kihelkonnast Viinistu külast jutustab: „Praeguse rahva põlve pulma pidudel pruudile ehk noorikule tanu (uuemal ajal houbid), pähe pannes – missugust toimetust ka „linutamiseks“ nimetatakse – teab ehk harva mõni üksik elatanud inimene, mida see sõna õieti tähendab, ehk millest ta on tulnud. See sõna, ühes sellenimelise

talitusega on endise põlve pärandus. Nagu praegusel ajal [kogutud 1917] neupõlvest lahkunud „mõrsjale“ abielusse astumise üheks tähtsamaks tundemärgiks, tanu, pulma ajal saab pähe pandud ja varasemalt jälle kõrged „naeste mütsid“ seda otstarbet täitsid, olla vanemal ajal viimases neupõlve lõbu- ja abielu murejaama, s.o enese pulma ajal noorikul – enne naese mütsi andmist – peas ühe iseäralise, praeguse aja käterätiku taolise, umbes ühe sülla pikkuse või veidi pikema linaga ümber mässitud, nagu hommikumaalase oma, turbaniga ning see toimetus kannudki siis linutamise nime. Niisugust lina ei ole mujal ega muuks tarbeks pruugitud, kui ainult pruudi linutamise juures, pulma ajal. Aga pruudi linutamisega ei ole mitte iga naesterahvas hakkama saanud, vaid selleks olnud ka veel oma spetsialistid olemas. Minu vanem vend, 1847. aastal võttis naise, ja pulma ajal noorikut linaga tahtnud lasta linutada (selles pulmas old Viinistu külas viimane kord linaga linutada), siis on terves suures külas, kus sel ajal ligi 400 hinge elanud, ainult üks naine, nimega Anu Aalmann leidunud, kes pruudi linutamise ametit täielikult on mõistnud. Arvata on, et sellel targal mooril pulmadest vist puudust ei võinud olla“ (E 50443-5; E 56189). *Juulikuu algul 1910 a käis keegi selleaegne Helsingi ülikooli naisüliõpilane Leeni Ploompuu (Kuusalu khk, Koitjärvelt pärit) Kõnnu ranna külades, kohalise rahva keelemurde üle andeid koguma ja kogus osalt ka enam huvitavaid vanu asju. Sel korral omandas ta ka eespool nimetatud Aksli talust Jaan K käest peale puu, ühe pruudilinutamise lina, mille vanadust (kui ma õieti mäletan), 130 aasta peale arvati* (E 50446). Mainitud ese on nüüd Soome Rahvusmuuseumi kogus. Esemepäsem kirjeldus on antud magistratöö Lisas 3.

Wilberg kirjeldab täpsemalt linutamist 19. sajandi lõpust. Kui pulmarong oli peiukoju jõudnud, kõik söögilaua taha istunud ja viina maitsnud, siis tõusid kaasanaine ja pruutüdrukud üles. Sama tegid ka teised naised. Kaasanaine hakkas laulma, naised aitasid kaasa. Minnakse mõrsjaga koos veimekirstu juurde pruuti linutama. *Kaasanaine läheb toob pruudi venna ka aita. Siis võtab kaasanaine pruudi peast pärja ära, annab pruudi venna kätte selle mütsi, mis ämmale tahetakse anda ja käsib pruuti kõrgemaks teha. Vend aga ei pane mütsi mitte õigesti pähe, vaid kas põigiti ehk viltu. Pruut saadab selle mütsi peaga kirstu. Kaasanaine võtab uueste mütsi, annab pruudi venna kätte. Vend paneb jälle mütsi pähe, aga kuklataguse ette poole. Jälle lendab müts kirstu. Viimaks, kui juba küll jännatud, võtab kaasanaine linutusmütsi ja käsib pruudile pähe panna. Vend paneb aga ka selle mütsi kord viltu, kord längu, kord kõrva peale ja pärib kaasanaiselt: „Kas nii? Kas juba käib?“ Kaasanaine seletab, et nii koguniste ei lähe, käsib paremine seada, kuni viimaks müts õieti*

peas on, kus juures seletatakse, et „juba piisab“. Linutamise juurde käib ka teise abielunaise tunnuse, põlle, ettepanemine. Wilbergi kirjelduses hakkab ka põlle ette seadma pruudi vend. *Vend ei oska aga põlle ette panna, vaid paneb peale, selja taha, külje peale jne.* Viimaks suurte õpetuste ja seletuste järele saab vend põlle ette. *Põll on nüüd küll ees, aga teised seletavad, et põll katki olevat, kuna kaasanaine õige käredalt pruudi vennale sõnab: „Suured augud siess! Sa küindis (küünistasid, rebisid) katki, tie tervess!“, mille juures ta põlle laiale hoiab ja näitab, kus auk on.* Edasi läheb põlle lappimine. Pruudi vend paneb põlle sisse väiksema raha, kuid kaasanaine seletab, et on juurde vaja selle augu täitmiseks. Vend paneb veel mõned rahad, kuni lõpuks lausa paberraha annab. Siis tunnistab kaasanaine põlle terveks. *Põlle lappimisest võtab enamiste ainult pruudi vend osa, vahest ka mõned noormehed, kes linutamist on tulnud vaatama.* Peale linutamist ja põlle lappimist annab kaasanaine aidas olejatele viina. Linutamise ja põlle lappimise juurde kuuluvad taas laulud. Mitmed neist õpetasid pruuti perenaiseks olema ja uues kodus hakkama saama. (Wilberg, 1913:62-63; H IV 6, 87) Noorikumüts on olnud valge (ERM, EA 64:86). Ka pulma ajal pidulikumat linutamisel ette seatud põll on 19. sajandi lõpul olnud valgest riidest, kaunistatud voltide ning pitsiga (*Ibid*:72). Jõelähtmes linutas ja pani noorikule põlle ette hoopis pruudi sõitja ning hurjutas peigmeest, et too on põlle katki teinud (ERA II 58:703).

Linutamise ja põlle lappimise järel toob kaasanaine ka peigmehe ema aita. Tema toob kaks suurt laia karaski moodi valmistatud odra kooki aita, mis on kasetohu sees. *Koogid on üksteise peal, kõige peal väike taldrik võiga; kookide ja või üle on rätik laotatud.* Kaasanaine võtab esites koogid või ema käest vastu ja paneb kuhugi ära; sellepeale võtab ta pruudi kirstust uue mütsi välja, võtab ämma peast mütsi ära ja paneb uue mütsi ämmale pähe, seletades: *„Panemme nüüd uue ilusamba mütsü, vana ei kelba enam.“* Ämm saab uue mütsi pähe, vana jätab aita ja läheb tuppa. Kohe tema järel läheb ka kaasanaine tuppa ja toob toast isamehe ja pillimehe torupilliga. Isamehel on peiupoisi mõõk. Kaasanaine annab neile mõlemaile viina ja seob paelad mõõga pärasse ja pilli torusse. Sellepeale paneb kaasanaine kirstu ukse lukku ja võtme oma tasku (Wilberg, 1913:63-64).

Kuusalus on aga linutajaks olnud ka peigmehe või pruudi ema või harval juhul lihtsalt keegi, kes oskas hästi naljatleda ning tanu pähe pannes seda korduvalt valesti sättida (E 80095; ERM, EA 64:86). Kuusalu kihelkonnas Kõnnus pani kaasanaine ehk kõrvatsenaine noorikule

mütsi ehk tanu pähe ning peiupoiss seadis põlle ette (E.V.R 1992, No 14). Järgmise teate järgi linutas üks pruudi vend, kuid põlle ette seadma kutsuti teine pruudi vend (EKA 378:6).

Põlle lappimist on Kuusalus pigem tehtud mitte ainult aidas linutajate keskel. Rahaga lappis põlle auke kogu pulmaseltskond ning selle juures võisteldi, kas viimase raha paneb pruudi- või peiupoole esindaja. Visati raha ja hüüti ikka juurde: oissa, naiste käsi pääl. Oissa, meeste käsi pääl. Samuti on hüütud: Hõissa, pruudi/peiu jalg peal! (ERA II 114:278-279).

Harjumaal Ristil on põllepappimise asemel tuntud hoopis komme, et peiupoisid jooksid andelinaga ehk annete kotiga metsa ja peiupoisid pidid neid taga ajama (EVR 29:95). Ristil tehti pruut noorikuks alles hommikul peale esimest ööd peiukodus (XXIX. vhk. 111. L. 57). Põllepappimise järel pandi Harjumaal Jõelähtmes üks teine neiu sama moodi riidesse nagu oli pruut ja viidi peigmehe ette. Peigmees ei võtnud võõrast neiu endale. Kui aga toodi sisse õige pruut, tõusis peigmees kohe, võttis pruudil käest kinni ja tõi ta enda kõrvale lauda istuma. Nagu oli toimitud pruudikodus peale mõrjsja otsimist (ERA II 58:704).

Linutamise-põlletamise järel, kui isamees ja torupillimängija on aita toodud ja neile viina antud, tõstab kaasanaine nooriku põlle tema pahema käe peale, sinna sisse ämma toodud koogi ja või. Isamees võtab nooriku paremast käest ning pillimehe saatel, kes mängib jälle pruudi laudaviimise lugu, läheb kogu seltskond toa poole. *Koja ukse peal lööb isamees mõõgaga risti, s.o puudutab alumist, ülemist ja mõlemat kõrva piita mõõgaga, ja hüüab ise selle juures hopp-poissa. Sedasama teeb tema ka toa ukse peal. Toas viib ta nooriku laua taha, just peigmehe vastu, ja lööb seal mõõgaga vastu lauda. Sealt ei liigu nad enne, kui peigmees laua takka üles tõuseb ja pruudile laua otsa vastu tuleb. Siis viib peigmees nooriku peigmehe juure. Kaasanaine võtab koogid ja võitassi nooriku põllest ja paneb lauale. Peigmees võtab nooriku käest kinni ja viib oma kõrvale istuma. Teised pulmalised tulevad ka laua ümber ja istuvad. Esimeses lauas antakse siin eesõigus pruudipoolsetele; peigmehe vasta istuvad pruudi õed-vennad* (Wilberg, 1913:64).

Enne sööma hakkamist võtab kaasanaine odrakoogid, murrab tükkideks ja paneb neile võid peale. Koogi murdmise ajal kirevad mehed nagu kuked. Sel põhjusel öeldakse odrakoogi jagamise kohta ka „kuke jagamine“. Nüüd antakse pulmalistele „kukku“, mis enne sööma hakkamist ära süüakse (Wilberg, 1913:65). Peiukodus esimest korda süües üritasid pruut ja peigmees teineteisele hõlma peale istuda, et sellega võimu pereelus enda kätte saada (*Ibid*:68).

Pulmaliste tantsitamine nooriku poolt

Peale ööd ja hommikusööki peiukodus hakkab noorik pulmalisi tantsitama. *Pillimees seisab ühes nurgas ja mängib valtsi. Tema juures on peigmees ja kaasanaine. Noorik on kesk pōrandat, ja pulmalised tantsivad temaga. Kes noorikuga tantsib, peab raha andma, ükskõik, kui palju ta soovib. Tantsija annab raha nooriku kätte, see viib selle jälle kaasanaise kätte, kes seda oma käevarres olevasse rätikusse paneb. Kui juba noorik üht küllalt on tantsitanud, lükkab ta selle peigmehe juure, kes sellele siis viina annab, kuna noorik jälle uue tantsitava võtab. Peiuposs peab selle eest hoolt kandma, et kõik pulmalised noorikuga tantsimas käivad, mispärast ta neid igalt poolt kokku ajas* (Wilberg, 1913:66).

Annivaka jagamine

Veimede jagamisega taotles noorik head läbisaamist ning kokkukuuluvust nii tulevase mehe kui ka tema vanemate ja sugulastega ning uue koduga üldse (ERM, KV 222:91). Pulma kolmandal päeval peale lõunasööki toob pruudi vend aidast andevaka ära. Pruudi vend paneb andevaka vöö peale, mis tal üle õla on. Andevakk tuuakse suure kära ja hõiskamisega tuppa ning pannakse lauale pulmakrooni kohale. Pruudi venda abistavad andevaka toomise juures kaasanaine ja veel paar naist. Noorpaar ise istub laua taha pulmakrooni alla. *Noorikul on needsamad riided seljas, mis linutamise ajalgi.* Peigmehe kõrval istub peiupoiss, pruudi kõrval pruuttüdruk. Nende vastas teisel pool lauda, kus on annivakk, istub pruudi vend ja jagab andeid. Jagajaks on olnud ka pruudi õde. Kõige esimesena saab peigmehe isa anded: särgi, sukad, kindad, vöö, paelad. Needsamad anded saab järgmiseks ka peigmehe ema. Alati ei olnud kimbus nii palju esemeid. *Peigmehe isale anti särk ja vöö ja sokid (kabukad) ja kindad, ämmale niisama sugad ja kindad, peikmehe emale – ja müts ja põll.* Peigmehe vend saab särgi, kapukad, kindad, paelad, vöö. Peigmehe õde – käiste riide, sukad, sõrmkindad, paelad ja vöö. Teised peigmehe pulmalised, kes pruudi kodus käisid, saavad sukad, kindad, paelad ja vöö, aga need pulmalised, kes ainult peigmehe kodus pulmas on, saavad mõned vaid kapukad või kindad. Annete saajad kiitsid pruuti ja andeid lauldes. Samuti tehti ka etteheiteid, kui kingitused meelepärased ei olnud (E 56196; Wilberg, 1913:66; ERA II 114: 269) Annete jagamisel toob peiupoiss iga kimbu saaja laua juurde. Siin juures tehti palju nalja, mindi peitu, et peiupoisil rohkem tegemist oleks (Wilberg, 1913:67). Kuusalu kihelkonnas Kõnnus korraldasid veimede ehk annivaka jagamist pruut ja kaasanaine. Selle juures oli laual kauss,

mis oli vahel ka kangaga kaetud. Iga anni saaja pani kaussi raha, mille eest nad vastu ka õlut või viina said. Veimede jagamise lõppedes said pulmas otsa ka kaasanaise, isamehe, peiupoisi ja pruuttüdruku kohustused (E.V.R. 1922, No 14).

Harjumaal Ristil viisid veimeid nende saajatele peiupoisid ehk seal pruutpoisid. *Anded visati ikka meestele sülle, kust siis ka naised said. Enne sai anded peiusaaja, siis pruudisaaja ja lõpuks said kokad. Andelinas oli veel paar paelu, need raputati põrandale, mida korjasid lapsed* (XXIX. vhk. 111. L. 57). Ristil sai esimesena anded kätte peigmees, kellega siis pruut kohe kolm ringi tantsib (ERA 132:21-22). *Annivakk ehk ka veimevakk pidi olema üsna mahukas, kus pidi olema vähemalt sada vööd, mida pruut uues kodus ustele, akendele, kaevukookudele, väravatele ja loomade sarvisse sidus, et saavutada uue kodu haldjate heatahtlikkus* (ERM, KV 222:91).

Raha ajamine, korjamine

Kui anded said jagatud, hakati Kuusalus raha korjama ehk ajama. Peiupoisi ülesanne oli kõik pulmalised laua juurde toimetada. Laual oli tühjaks saanud andevakk, millele oli suur valge rätik laotatud. Sinna pandi noorpaarile raha. Kes raha ei andnud, võis kinkida ka looma, tarberiistu ja muud taolist. Isamehe ülesanne oli kõigilt aina rohkem raha välja meelitada. Kui raha sai korjatud, siis viidi see aita (Wilberg, 1913:67-68). Raha võidi koguda ka taldriku peale, mis oli pandud laua servale. Vahel visati taldrik katki ja siis tuli ka see kinni maksta. Raha saaja laulis sellele, kes raha andis (ERA II 90, 624). Raha nõudis kaasanaine ka pruutneitsitelt, kes pruudi käest kingitusi olid saanud (E.V.R. 1922, No 14).

Noorpaarile on mujal paikkondades raha ajatud ka läbi kohtuniku. Isamees pani endale kartulid või kaalikad paguniteks ning siis hakkas ta enda laua ette toodud pulmalistel erinevat süüd leidma. Kes oli tantsides liialt tüdrukut pigistanud või muud sarnast teinud, sellel tuli tasuda rahatrahvi (ERM, KV 221:641). Märjamaal on pulmalauas edasi antud ka pruudi kinga, kuhu sisse peenraha pandi. Samuti on nii pruut kui ka peigmees pidanud lauda ja põrandat pühkima, samal ajal, kui lauale või maha raha loobitakse. Kõik korjatakse koos puruga kokku ning raha saab hiljem noorpaar endale (ERM, KV 222:33-34). Ristil Harjumaal anti kõigile, kes raha kaussi või taldrikusse annetasid, süüa pruudi kodust kaasa toodud sinki ja sepikut (ERV 29:96). Hiljem viidi kauss kogutud rahaga aita ning pandi see kummuli

kirstu. Pulmade järgsel pühapäeval peale kirikust tulemist pööras pruutpaar rahakausi kirstus õiget pidi (XXIX. vhk. 111. L. 57).

Pulmaväravad, teetakistused

Kõikide pulmasõitude ajal võidi teha teekonnal võõraste inimeste poolt takistusi – langetati puid, veeti kive, asetati latid teele, veeti kõied ette. Eesmärk oli pulmalised kinni pidada ning need pidid teetõkke avamiseks passi maksma ehk viina andma (Wilberg, 1913:60-61). Auväraeid ehk teetakistusi võis olla ka mitmeid ning viina asemel võidi passiks pakkuda ka õlut. Kui takistus oli lahti saadud, siis sooviti noorpaarile õnne ning teekond jätkus (ERM, KV 138:64; KV 222:22).

Laulud

Pulmades olid laulud väga olulisel kohal iga tegevuse ja kombe juures. Laule vedasid eest paar naisterahvast, kes ühe rea ette laulsid ning siis ülejäänud kordasid. Sellised laulunaised olid eraldi pulma kutsutud. Mehed pulmas ei laulnud. Viis oli kõikidel lauludel ühesugune, niinimetatud pulmatoon. (Wilberg 1913:16; ERA II 161, 265) Häid lauljaid kutsuti pulmast pulma (ERM, KV 221:634). Omad lauljad olid nii pruudi kui ka peigmehe poolt. Kui omavahel vastastikku laulma ja teineteist trotsima hakati, siis võis see vahel päris inetuks minna (E 56199). Laulude esitamise juures oli samuti suur roll lapulistel, kes palju pruutpaarist laulsid. Häid noorpaare kiideti, kuid väga palju oli ka trotsimise laule. *Vahest läksid laulud isegi jämedaks, ilgeks, häbemataks, mis kõigil pulmalistel hinge täis ajasid. Ja kes ei saanud siis oma osa? Ämm, äi, pruut, peigmees, vahest terve suguselts. Peigmees ja pruut olid vahest tuli-viha täis, mõni ägedam peigmeeson koguni laua takka tahtnud välja karata. Mitte igakord ei jõudnud pulmalisedki nende kõeratusi rahulikult kuulata – mõni agaram ja julgem haaras malaka või midagi sellesarnast kätte ja kihutas nad toast välja: kuid siis kogunesid nad väljas akna taha kokku ja laulsid seal veel hullemine. On juhtumisi ette tulnud, kus koguni tuli on toas ära kustutatud ja siis, enamiste ikka pruudile, niisuguseid roppe laulusid lauldud, mida sulg kirjutamast tõrgub* (Wilberg, 1913:25-26).

Tänapäevalgi tuntud vana pulmalaul on „Hiir hüppas ja kass kargas“ (H IV 9:99). Harjumaal Jõelähtmes ei tohtinud pruut ja peigmees pulmalauludele ise kaasa laulda, sest muidu saavad

nad nutvad lapsed (ERM, KV 222:150). Peale pikki päevi kestnud pulmapidu olid kõikidel suurest laulmisest ning hüüdmisest hääled ära (EKS 4o 5:720).

Pillimäng

Pillimees oli pulmade lahutamatu osa saatelugude mängija ning lõbu pakkujana. Selleks telliti eraldi pillimees, kellele jagati ka andisid. Peigmees ise ei tohtinud pulmas pilli mängida, sest siis sünnivad noorpaaril kisendavad lapsed (Wilberg, 1913:16, 17, 68, 69; ERA II 192:268). Pulmapilliks oli ikka torupill. 19. sajandi lõpul tuli lisaks ka viiul, kannel ning *ärmoonik* ehk lõõtspill. (ERA II 114:272; ERM, KV 415:374) Pillimehi telliti vahel ka mitu meest, sest üksi poleks suutnud nii mitu päeva mängida. *Teatakse pulma, kus oli isegi neli lõõtspilli mängijat ja kaks viiulimeest. Kui pillimäng lõppes, alustati kohe ringmängudega.* Ringmängusid hakati Kuusalu kandis pulmades tegema alles 19. sajandi viimasel veerandil. (ERM, KV 415:256; ERA II 114:272)

Tantsud, mängud

Tantsudest ja mängudest võtsid pulmas kõik osa, nii vanad kui noored. Paaristantsul palus poiss neiu tantsule, mitte vastupidi. Söögikorra lõppedes võeti teineteisel käest kinni ja mindi sellises rongis isamehe naise eestvedamisel eeskotta või teise ruumi, kus sai tantsida ning pilli saatel tantsiti voortantsu. Lisaks tantsiti Kuusalu kandis vanarannat, kassarit, räditantsu, savatantsu, pirupolkat, kupparimuori, ingliskat, pärliini, kadrilli, torupilli-valssi, kivikasukat, oppastillat ja teisi. Kahte viimast tantsisid vaid mehed, sest neid liigutusi naised teha ei tahtnud. Tantsule kulus pulmas laulmise kõrval teine sama suur roll. (Wilberg, 1913:16, 56, 57; ERA II 114:272)

Jõelähtmes Harjumaal pidi pruudiga esimese tantsu tantsima isamees või peigmees, siis peiupoisid ja alles siis muu pulmarahvas. Tantsimist alustati kohe peale linutamist ja põllepappimist, et nooriku *jalgu katsuda*, kas need ikka *easte käivad*. On olnud erinevaid teateid, kas pruudi tantsutamise eest raha anti, Jõelähtmes seda ei tehtud (ERA II 192:261). Ristil Harjumaal läks esimese paarina tantsima noorpaar, neile järgnesid saajaeit ja saajataat, siis peiupoolsed sugulased ning siis alles pruudipoolsed pulmalised. Tantsimist alustati pulmas peale sööki ja esiteks tantsiti kolm ringi mööda tuba. *Pulmakisa on lustilik ja ilmlõpmata õissa, õissa! Õissa, õissa! Karjumisi ja piitsade plaksutamist. Vahel sekka*

trallitavad naised ja tüdrukud mitmesuguseid pulma trallisid ja sajatameisi. Nendega ühes mängib ka pill, mille järele tüdrukud ja poisid üht iseäralikku valtsi tantsivad, mille ääl veider klaperdamine on. (ERV 29, 95; XXIX. vhk. 111. L. 57; EKS 4o 5, 717)

Pruudipärja mäng

Pruudipärja mahamängimisest on teateid alates 19. sajandi lõpupoolelt. Kalits (1988) kirjeldab Pruudipärja mahamängimise levikut seoses üleminekuga vanematelt pulmakommetelt tänapäevastele, kus oli oluline leida asendus tanutamise rituaalile.

Muuseumiallikatest tulnud kirjelduste põhjal mängiti pruudipärg maha nii, et vallalised noored moodustasid pruutpaari ümber liikuva ringi ning laulsid Pruudipärja laulu. Vanemal ajal tehti eraldi pruudi ja neiude ring ning hiljem korrati sama laulu peigmehe ümber koondunud noormeestega. Kui laul lõppes, siis asetas pruut oma pärja või loori mõnele neiuale ja peigmees oma mütsi mõnele noormehele pähe, kelledest sai järgmine pruutpaar. Pruudil ja peigmehele olid vahel silmad lahti, kuid varasemal ajal ka silmad kinni seotud. Sellisel juhul pidi „pime“ noorpaar leidma õiged isikud, kellele pärg või müts pähe asetada. *Tavaliselt pandi see oma sõbrannale, keda taheti järgmisena abielus näha. Tavaliselt sai pruudipärja peigmehe õde ja mütsi pruudi vend.* (ERM, KV 118:66-69; KV 138:69; KV 221:372)

Magamine, ärkamine

Suvisel ajal magati aidas või lakas. Jahedal ajal ja talvel ööbiti pulmamajas ja ka lähemate naabrite juures (Wilberg, 1913:57). Pruutpaari voodi oli aidas või sahvris ja selle tegi valmis peigmehe õde. Pruut oli juba voodiriiete vahele valmis pannud ühe rätiku, mille vooditegija endale tasuks sai. Tasuks on olnud ka kindad. Pruut pidi aga valmistehtud voodi ise uuesti üle tegema ning nõnda kontrollima, et midagi ebavajalikku sinna pandud ei oleks. Pruutvoodisse kottide alla pidi pruut panema vöö, mida ta laulatuse ajal kandis, see tagas head abieluühendust. *Muuksi külas olnud pruudi voodile kondid alla pandud, sellepärast surnud kõik lapsed ära. Teises kohas olnud jälle kivid kottide alla pandud.* (ERA II 114:277; E 56192; Wilberg, 1913:65)

Hommikul vara mindi pruutpaari üles laulma. Peigmees avas siis lauljatele ukse, teretati ja selle peale andis peigmees lauljatele viina. Kui aeg oli veel väga varajane, siis magati veel

edasi. Sama inimene, kes pruutpaari voodi valmis sättis, tõi neile ka hommikul silmade pesemiseks kausiga vett. Selle põhja viskas pruutpaar raha ja veetooja sai selle endale. (E 56192; Wilberg, 1913:65; ERA II 114:273-274)

Peiupoisid ja pruuttüdrukud, kes pulmade juures omavahel paaris olid, pidid ka öösel koos magama. Vahel peitis pruuttüdruk end hästi ära, sest peiupoiss ei meeldinud talle ja nii viimane ei leidnud teda ka üles. Hommikul uuriti, kas peiupoisid ja pruuttüdrukud magasid koos. Kes olid üksi maganud, neid pandi linalõuguti või oksalise puuridva peale *kaksi-ratsi* istuma ja hüpitati neid seal karistuseks. Sellist kommet nimetati *puuhobuseks* ja seda viisid tavaliselt läbi vanemad mehed. (Wilberg, 1913:57; EKA 378:5) *Moralilisest küljest vaadates, ei ole küll noorte koosmagamine kiiduväärt, aga kus niisugune kombe juba põlvest põlve on edasi kestnud ja nõnda, kui luusse ja lihasse juurdunud, sealt ta nii hõlpsaste ei kao* (E 56194).

Ristil Harjumaal viisid pruutpoisid pruudi aita magama pillimängu saatel ning peigmees läks ise pisut hiljem järele. Ka hommikul toodi noorik pruutpoiste saatel taas aidast pulmamajja (ERA II 132:20). Isamees riietas magamaminekuks lahti peigmehe ja isamehe naine pruudi. Hommikul läks peigmehe ema noorpaarile vaipa ehk tekki peale sättima ja talle anti selle eest vöö (ERM, KV 222:93).

Pruudi varastamine, lipuvargus

Pruuti prooviti varastada pruudipoolsete sugulaste poolt. Juba pulmasõidu ajal pidi pruudisõitja, kelleks oli enamasti mõrjsa oma vend, hoolas olema, sest pruudipoolsed poisid tahtsid pruuti ära varastada. *Oma eesmärgi kätte saamiseks pruugitakse kõik kavalused ära, mõnikord ka niisugused, mis juba viisakuse piiridest üle lähevad, ja mille tagajärg vahest ka mõni õnnetus või kakelus on. Ei lähe aga neil kõigist vaevast ja kavalustest hoolimata ometi pruuti ära varastada, siis katsutakse mõnda muud äpardust neile kaela saata: kas rakendatakse hobune nii pahaste ette, et ta tee peal sõites aaste vahelt välja tuleb; jäetakse ohjad hobuse suukõrvale kinni panemata; võetakse vankri mutter otsast ära, nii et ratas alt ära tuleb* (E 41898-899).

Pruudi vargust plaanisid pruudipoolsed sugulased ka pulma lõpus, kui hakati juba peiukodust ära minema. Prooviti ka pruuti koju tagasi kaasa võtta. Isamees ja peiupoisid pidid tagama, et

see ei õnnestuks. Kui õnnestus siiski pruut kaasa varastada, siis toodi ta peagi tagasi, kuid peiupoisile oli see siis suureks häbiks. (Wilberg, 1913:68; ERA I 5:157)

Pruut pruugiti ära peita ka pulmamajja. Peigmehe ülesanne oli siis noorik üles otsida. *Mõned peigmehe tegid seda, kuid sageli ei mindud, vaid öeldi: „Las olla, küll ta ise tagasi tuleb, kui peig talle kallis.“* (ERM, KV 415:254).

19. sajandi lõpus tuli pulmades kasutusele ka pulmalipp, milleks oli tavaliselt riigilipp ning sellele olid määratud eraldi valvavad. Siis prooviti lippu varastada. Kui see õnnestus, viidi see teise maja katusele. Lipuvalvurid said noomida ning nad pidid lipu välja lunastama. (ERM; KV 118:87; KV 222:34)

Pulmanaljad

Pulmades oli kombeks öösiti magajate asju ära varastada. Eriti hoolsalt varastasid omavahel asju pruudi ja peigmehe pulmalised. Paljud läksidki siis riietes magama, kuid mõnel sügavamalt magajal suudeti siiski saapad või püksid jalast võtta. Pruuttüdrukutest see, kes kõige enne oma asjad üles leidis, pidi järgmisel aastal mehele saama. Varastatud esemed kas peideti või tehti hommikul nende lunastamine. Samuti ömmeldi öösel magajaid omavahel riietest kokku. (E 41899-900; E 80096; ERM, KV 222:35) Pulmahommikul jagasid vanemad inimesed omavahel ka *koirohukulpi*. Selleks võetakse suur puukulp, umbes pooletuuline, ehk suurem ja valatakse viina täis, mille sisse tubliste koirohu okse pannakse. Viin pannakse põlema, mis niikaua lastakse põleda, kui viin soojaks saab. Siis lastakse kulp vanemate inimeste hulgas ringi käia, millest igaüks lonksu kõhurohuks rüügab. Nooremad palju seda viha viina ei taha (Wilberg, 1913:65). Nalja visati ka lapuliste üle, neile pakuti viina ja toidu asemel vett ning puukoort, millest aga võis pahandust tulla (ERA II 161:440-441).

Pika pulmapeo vältel tuli ka tolmu maha vihelda, milleks oli eriline masin valmistatud vankri rattast, mille igale kodarale oli viht seotud. See ratas kinnitati läbi rummu augu enamasti rehealuse parte külge ning rattarummu külge omakorda kinnitati jäme nõör nii, et kahest otsast tõmmates hakkas ratas suurel kiirusel ringi käima. Selle vihtlemise masina ette toodi kõik ükshaaval ennast puhtaks vihtlema. Kes vastu hakkas, seda niisutati veel ka veega. (E 56641-2; ERM, KV 118:73-74)

Levinud pulmanali 19. sajandi lõpupoolest alates oli ka pulmatohtri mängimine. Tihti oli selleks rollitäitjaks isamees. Pulmatohtril olid erinevad rohud kaasas. Pulmalisi kuulati torudega, pritsiti külma vett, muditi kaela, pandi kuppusid ja pakuti erinevat juua. Kui magajad tohtri toimetuste peale ei ärganud, siis seoti talle nõör jalgade ümber ning teine nõöriots visati ülle parre ja hakati sellest tõmbama. Kui magaja ikka ei ärganud, siis tõmmati ta jalad kõrgemale ja lasti järsult lahti. (ERM, KV 118:73-74; KV 221:375)

Tehti ka võiduajamisi ning mõõduvõtmisi peigmehe ja pruudi pulmaliste vahel. Kumma pool võistuses peale jäi, sellele poolele kuulus ka tulevases elus kodus võim. (ERM, KV 118:232)

Pulmade lõpetamine, järeltegevus

Pulmade lõpust anti märku supi laualetoomisega: hapukapsa-, herne-, õlle- või klimbisupp. Supitegemist katsuti ka takistada (ERM, KV 118:88, 232; KV 138: 70; V; KV 222:23; KV 415:482; ERA II 192:267). Siis said külalised aru, et pulm on lõppenud ja hakkasid lahkuma. Peigmehepoolsed sugulased jäid tihti veel üheks ööks pulmamajja ja lahkusid järgmise päeva hommikul (Wilberg, 1913:68). Pruut käis isamehe naiselt kingiks saadud kee ja rahaga veel ühe või kaks pühapäeva kirikus. *Kui ta ainult ühe püha käis, ei hoolinud ta selle eest midagi maksta; käis ta aga rohkem kordasid, pidi selle eest isamehe naisele ühe vöö andma (Ibid).* Kuusalust on teateid ka selle kohta, et pruut ka peale pulmi veel mõneks päevaks isakoju tagasi läks ning seal „kodutütrena“ abis veetis (E 56203).

Peale pulmade lõppu tõi pruut isakodust ka oma kaasavara kohale, milleks olid erinevad loomad. Kukke ja kana kaasa ei toodud, sest need pidid õnne „tagurpidi kraapima“ (ERM, KV 222:36). Kuusalus suurematest kogunemistest peale pulmapidu teateid ei ole.

LISA 2. Kuusalu kihelkonna pärimuspulma taasloomise tegevusplaan 12.06.2016

Taasloodav Kuusalu kihelkonna vanematele kommete tuginev pulm saab toimuma 12. juunil 2016 aastal Kuusalu vallas Harjumaal. Pulm tuleb „kahe otsaga“ ehk liigutakse pruudikodust peiukodusse. Pruudikodu asub Uuri külas ning hiljem liigutakse edasi Hirvli külasse, vahemaa on 13 kilomeetrit.

Pulma valisid laule pärimuslaulikud Ene Lukka-Jegikjan ning Kadri Mägi toetudes oma kogemusele ning pruutpaari olemusele ja senisele elukorraldusele. Laulud valiti järgnevatest allikatest Kuusalu pulmalaulude seast: G. Wilberg „Naisevõtmine vanemal ajal Kolga ranna külades Kuusalu kihelkonnas“ (1913), H. Tampere „Vana Kannel III“ (1938), H. Tampere „Eesti rahvalaule viisidega II“ (1960), Ü. Tedre ja V. Tormis „Uus regilaulik“ (2012) ning antoloogiast „Eesti Rahvalaulud“ (1971).

Pulmategelased:

Isamees – Erki Vaikre

Kaasanaine – Ene Lukka-Jegikjan (Eesti Folkloorinõukogu)

Isamehe naine – Kadri Mägi (Pärimuslaulu seltsing)

Pillimehed – Leanne Barbo torupillil kaastestega viiulil ning löötspillil

Pulmalaulikud – Pärimuslaulu seltsing, pruudipoolsed ja peiupoolsed esindajad

Pruuttüdrukud (1), peiupoiss (1) – Pruutpaari vallaliste tuttavate seast

Kirstupoisid – pruudi vanem vend ja peigmehe vend

Pruudivend – pruudi nooremvend

Peiu õde – õe rollis on peiukodu noor-perenaine

Pulmakokad – pruudi tuttavad toidumeistrid

Kosjad

Vanematele 2 päeva enne kosjasid anda artikkel, mis kirjeldab tegevusi kosjadest. Nii oskavad nad hakata vastu rääkima.

Kaasas: isamehe käes kosjamärss, sisaldab punast kosjaviina. Selle kaela ümber villase lõngaga seotult kihlasõlg. Kotis on ka pakki seatud magusad saiad. Teist viinapudelit kotis pole, sest seda ei hakkaks keegi tarvitama.

Pruudikoju saabudes läheb isamees üksi majja ning tutvustab ennast, et otsib kadunud utte. Kas siin peres pole pakkuda. Peale mõningast juttu palub isamees luba minna kadunud utekest ise otsima (majaplaan on enne tutvustatud ja pruudi asukoht kokku lepitud), leiab soovitud neiu ja kosjad võetaks tema poolt ka vastu.

Pruut võtab kosjaviina vastu. Siis kutsutakse sisse ka peigmees. Pruut pakub kosjaviina esiteks isamehele, siis peigmehele ja siis ka ülejäänud perele. *Pruudi staatuse saab neiu aga alles sellest momendist.*

Valepruutide pakkumine jääb ära, sest peres polnud ühtki teist neidu ega noormeest selleks pakkuda. Noorpaar jääb passiivseks kogu tegevuse juures. Pruut valmistab lauale munarooga (juba varem valmis tehtud), mis on nõnda paks, et lusikas sees püsti seisab ning viina mekkimise juurde räägitakse ka kõik olulised pulmade eelsed kokkulepped läbi.

Isamees peab välja nõudma: Pruudi isalt omalt poolt toitu ja koduõlut tuua. Emalt neiu pulmadeks uued kingad. Peigmees peab pruudile tooma isetehtud pruutkirstu, millesse too saaks oma veimed seada.

Kui kõik edasiseks tegevuseks vajalik saab kokkulepitud, siis peigmees ja isamees lahkuvad. Pruut annab peigmehele tühjaks joodud kosjaviina pudeli tagasi ja seob selle kaela ümber kingituseks säärepaelad peiule.

Kihlused

Läheb pruutpaar kahekesti. Kihlata saab Harju Maavalitsuses 3 kuud enne planeeritavat pulmapäeva, mis on maksimaalne aeg ka Eesti riigi seaduste järgi. Kuna maavalitsus nädalavahetustel ei tööta, siis lepitakse registreerimise kuupäevaks 10.06.2016.

Talitus vormistatakse lihtsalt ametniku kabinetis piduliku tseremooniata. Sõrmuseid ei vahetata ning registreerimine jääb formaalsuseks. Kihluste eest tuleb tasuda ka lõivu 30 eurot Eesti riigile.

Pulmade eelne aeg

Pruut ja peigmees kutsuvad kõik oma külalised otse– pruu ja/või peigmees lähevad pulmadest rääkima. Esitatakse kutse ka paberil, mille juurde kuulub teatmik, kus on kirjeldatud Kuusalu kihelkonna pulmakombestikku, üldiselt pulmaplaani, välja toodud kava ja rituaalid, pulmarollid ja muu oluline. Kutsed valmistab ja prindib pruu ise. Peigmees restaureerib pruudile veimekirstu, kuhu sisse saab hakata annivaka tarbeks esemeid koguma ja valmistama. Pulma kutsudes edastatakse käsitööd oskavatele sugulastele ja tuttavatele palve teha ka endapoolne panus pruutkirstu täitumisele.

Pruut vildib endale pruutvaiba, mis hiljem läheb pruutkirstu katteks.

Tehakse ka ühine talguõhtu (29.05) pruudipoolsetele tüdrukutele, kus valmistatakse pulmadeks vajalikke esemeid (paelu, võid, küünlaid, kohasildid, pulmakroon). Koosolemise aega kasutatakse ka Kuusalu vanema pulmakombestiku tutvustamiseks, ühine pärimusliku pulmafilmi vaatamine koos selgitustega.

Sõrmuste tellimine (disaini idee Liis, pruutpaari oma kullast, tehakse koostöös Sangla juveelisalong ning Gravex OÜ), valmis 01.04.2016

Kohtumine tseremooniameistriga – mai 2016, Paides

Paralleelselt toimub pruutpaari riiete komplekteerimine ning valmistamine (Tähtaeg 10.05.2016)

10.05.2016 – Pulma läbimäng isamehe, isamehe naise, kaasanaise ja pillimehega.

14.05.2016 – läbimäng kõikide pulmarollide esindajatega.

8.-09.06.2016 – Pulmamaja valmissättimine peiukodus (valgustus, lauad, elekter, tualett, magamiskohad perele, toidunõud valmis, külmik, alkohol, põranda üleminekule vaip, lisaseinad maha võtta, alumiste laudade alla vaibad, plastiktoolid ära, õuele kiik, sildid (WC, telkimine, parkimine), mittevajaliku uks-seina ette tõsta kiviseina eest ära musta värvi vaip).

Pruudikodu on valmis, tuua ka pop-up telgid.

Valgustus: toob pruutpaar, samuti elektripikendused, alkoholi, külmiku

Toidunõud: saab 10.06 Kuusalu Hirvelist

Mööbel: 15 lauda pluss pingid (ERKL laost, tuua mai alguses, konsulteerida Erkki), kohasildid, pulmakrooni ülessättimine pruutpaari istumiskoha kohale.

10.06.2016 käib pruutpaar kahekesi Harju Maavalitsuses oma abielu registreerimas ilma suurema tähelepanuta.

11.06 – nõud ja toiduga seonduv valmis, külmik sisse, alkohol.

Pulm

Hommik

Peiukodus: kohasildid, kased, tualettpaber, kätepesu, pruutpaari voodi valmis sättida (voodiriided viia 11.06, rätik kingiks sinna vahele). Voodi teeb peigmehe õde, Anu. Põrand pühkida, prahihunnik alles jätta pruudile koristamiseks (hari + kühvel valmis).

Pruudikodus: Veimevakk aita valmis, vöö vahelt paistma kingiks emale. Peiu ema küpsetab odrakoogid. Igaks juhuks pop-up telgid valmis. Tee äärde juhatavad sildid koos paeltega. Värv kaskedega kaunistada. Pruutpaari raudtäkk paeltega ja kuljustega kaunistada. Rahva vedamiseks kastiauto kaunistada kaskedega.

Pruudi kodus

Kell 9.00 Pruudi riietamine ja ehtimine pulmapäeva hommikul – sõbrannad ja pruudi lähemad naissugulased saavad selle au endale. Eraldi jumestaja või juuksuri teenuseid ei kasutata.

Toimub saunas. Riietavad pruudi lähemad naised. Laulavad kõik laulikud.

Kell 10.00-12.00 Pruutpaari ja pere pildistamine.

Kell 13.00 Saabunud külalised võetakse isamehe ja kaasanaise poolt vastu, parkimise juures. Nad suunatakse kohe jagunema pruudipoolseteks (vakarahvas) ja peiupoolseteks

(saajarahvas) pulmalisteks. Kõikidele pulmalistele on juba enne teada, kummale poolele nad kuuluvad. Pruudipoolsed külalised liiguvad kell 13.20 koos kaasanaisega pruudi kodu õuele.

Rääkida külalistele (Erki), et 4 h pärast hakatakse uuesti autodega liikuma, et nad arvestaks seda napuvõtmisel. Ülerõhutada: KIBE ei hüüta, vaid HÕISSA PULMAD. Õnnitlemise ajal antakse ka kingitused üle. Kohe jagada ka autodele paelad (Karmo).

Kell 13.30 Pruudi juures on pruuttüdruk, pruudi ema ja õde ning teised pruudipoolsed lähemad naissugulased.

Esimesena saabub saajarahva pulmarongist üksi peiupoiss. Teised jäävad ootama. Peiupoiss teatab peagi saabuvast saajarongist. Talle antakse kapaga õlut (pruudi isa) ning peiupoiss viib selle saajarahvale juua. Peagi saabub saajarong suurema käraga ja hõiskamisega pruudikodu värava taha, mis on suletud.

Siis koguvad kõik pruudipoolsed väravasse kokku saajat vastu võtma. Värav oli kinni, mida hoidsid pruudipoolsed vanemad mehed. Nad aitasid tihti peiupoisile kaasa karjuda ning siis läks kisa päris suureks.

Ene: Tere, tere, saajukane,
Kus tei kauaks viibisite?
Juba mei sõime seitse kerda,
kukked laulid kuusi kerda,
viinad jõime viisi kerda,
liha liemeje lagunes,
kulpi kienes kattelaie.
Kas oli hobu väsinnüd,
vai oli regi lagunnud,
vai oli pergel peiupoissi,
vaid olid sandid saajanaised,
vai oli peigu juovuksissa?

Kadri: Ei old obu väsinnüd,
ei olnud regi lagunnud,
ei old pergel peiupoissi,

ei olled sandid saajanaised,
ega old peigu jouvuksissa.

Nõutakse saajarahvalt passi ehk viina (Õlu ja viin valmis panna). Siis avatakse värav (pruudi vennad).

Saaja jõudis väravasse aga sisse ei tohtinud kedagi lasta, vaid väravahoidjad nõudsid saajalt teepassi, s.o viina. Isamees andis teepassi ära, mille peale ka teevärav lahti tehti. Kõige ees sõitis õue isamees, siis teised pulmalised. Sissesõidu ajal lasti üle hobuste palja rohuga laetult püssi.

Õue liikudes

Ene: Tere, tere, uued langud,
tere uued uste langud!
Ei mei enne olnud langud -
nüüd mei languksi laulamme,
tuttavaksi teil tulemme.

Kadri: Kas teil suoija Tubina,
palavaida paikasida,
lämmisida uoneeida?
Meie tuisusta tulemme,
sadusta saimme siie:
meie meestel sukkad märjad,
naistel on linad libejad,
rätti narmad ärmeessä.

Saajarahva saabumise ajal läheb pruut pruuttüdruku ja veel mõne lähema naisega sauna peitu (Ene koos pruudipoolsete lauljatega liitub vaikselt peale saajarahva saabumist, sest veab eest laulmist väraval). Pulmaseltskonnad ühinevad ning neile pakutakse õuel kerget kehakinnitust, mille juurde ka liiku võetakse (terviseviina). Toidu eest vastutab Erki Vaikre, Liisu toob nõud. Viinad ja õlled juurde valmis, õllekapad. Söömine ees hoovi peal.

Iga pruuttüdruk kinkis enda peiupoisile säärepaelad ja pani rinda lille koos siidilindiga.

Ene: Seiep tuleb võeraaida,
seiep võerasta vägeda.

Kust sie rahvas seie tulnud:
kas on tulnud Turgimaalda,
vai on saanud Saksamaalda,
vai vierend Vene rajalta?

Mis sie rahvas siita otsib -
mil pole neidude koduna.

Kell 14.00 Isamehe naine tõuseb, võtab mõned naised kaasa (Laulikud, peigmehe ema, peigmehe vennanaine) ja läheb pruuti otsima.

Vaadatakse maha, otsitakse jälgi. Kui leitakse õige hoone üles, kus pruut teiste naistega peidus on, siis koputatakse tugevalt uksele, kuid kohe midagi ei öelda.

Pruut oma kaaslastega on saunas. (Sauna ukse tagant toimub ukse lahtilaulmine sees ja väljas oleva seltskonna vahel.)

Kadri: Siit on mennud sirga jäljed,
läbi paju pardi jäljed,
siin on sirka seisatanud
ja on parti paigal olnud,
siin on säädnud säärepaelu,
kinnitanud kingepaelu.

Ava uksi, üksi naine,
tõsta telge, toine naine.
Kuet sina ava uksijasa,
ega tosta telgedäsä.
mina põlvilla põrutan,
sääremarjulla säristan.

Ene: Tasa, tasa, naisukesed,
ei ole ukсед teie tehtud
ega teie mieste tehtud -

uksed meie mieste tehtud,
sagarad on poiste saadud.

Kadri: Meil on ulgas ukseseppä,
saajas on sagaraseppä,
isemies on ingeseppä,
peiupoiss on pienaseppä,
saajamies sagaraseppä,
peig on ise ukseseppä.

Ene: Võtku juudas teie peigu!
Ulkus meie õueessa,
vahtis meie vainiulla,
vaskivaljaad käessa,
ütles hobusta otsimaie -
sielt ta silmas meie neidu.

Kadri: Ästi, ästi, neiukane,
kes käskis kenasti käia,
üle õue õigeesti,
üle vainu valgeesti,
üle põllu puhtajasti -
sielt sinu sirge silmatiie
ja valge valadetiie,
kena kaela köidetiie.

Ene: Ei ole neiduda koduna,
neid läks Viru vihtlemaie,
Arju päada arjamaie,
Viinistul oli viimaks nähtud,
Pärispääl päada sugenud,
Lobeveskil lõunat söönud,

Kiius kingi kinnitanud.
Kui tei võite – võtke kinni,
kui tei saate – saatke siie!

*Pruut ja pruuttüdruk ei laula. Nüüd avatakse uks, kuid pruut jääb teiste naiste
selja taha peitu. Kui saajanaised lauldes pruudi õiget nime nimetavad, siis
taganevad
pruuti varjavad naised tema eest.*

Kadri: Ole vaid valestamasta,
tühja juttu tostemasta!
Pruut on sinna uoneessa,
istub pikka pingi pääla,
pilkab silmä, nilpab kieldä,
vahtib minu valge venna peale,
punasemma palge peale.

Kaasanaine pakub saajanaistele viina, mille nad maitsmiseks vastu võtavad. Isamehe naine läheb pruudi ette ja paneb enda kaelast „kee rubla tükiga“ pruudile kaela, öeldes: „Oma lehmike, vieras kelluke!“. Kaasanaine paneb kõikidele saajanaistele naisterahva vööd ehk „laulupaelad“ kaela.

Saajanaised lähevad nüüd tuppa tagasi. Pruut endapoolsete naistega jääb sauna või aita. Kaasanaine kutsub toast pillimehe ja pruudi venna kaasa. Viimane võtab peiupoisi mõõga kaasa. Pruudi vennale ja pillimehele antakse kummalegi kohe paar paelu ja viina maitsta, kaasanaine annab. Pruudi vend võtab pruudil käest kinni, pruuttüdruk kaasanaisel ja nõnda teineteise järgi ka kõik teised naised paari kaupa. Minnakse kolonnis rahva juurde, kõige ees oli pillimees, kes mängib pruudi laudaviimise lugu.

Pruudi vend jätab mõrsja laua pahemale otsa seisma, kuhu peigmees talle vastu tuli ning enda kõrvale viib.

Kell 14.30 Kogu seltskond liigub taluõuel paaripanemise tseremooniaks elumaja taha vanavanemate istutatud elupuu juurde. Viiakse läbi pruudi vallalisepõlvest väljatõstmine (tõstetakse 3 korda üles vallaliste neidude poolt, kaasanaine juhatab ja selgitab tegevust).

Toimub sõrmuste tseremoonia. Läbi viib tseremooniameister Marika Martin. Taustaks mängib Leanne Barbo kandlel.

Kell 15.00 Pruut saadetakse laulude ja õpetustega linutamisele. Nüüd tuleb nutta pruudil. Pruudi vanemad ja õed-vennad jäävad seltskonnas ühiselt, pruutpaarile lähedale seisma.

Ene: Neiukane, nourokane,
kui akkad kodunt menema,
isä uksest ulkumaie,
venna õuest vieremaie –
mine sina illu eide juure,
tasa illu taadi juure, */pruut kallistab
lähedasi/*
akka enne eide kaula,
tasa illu taadi kaula:
jumalaga eide ukсед,
jumalaga taadi ukсед,
venna vestetud veräväd,
õe õued ümmärgüsed.

Pereeite, eidekäne,
peretaati, taadikane!
Anna meile aida võtti,
kingi meile kirstu võtti -
ma läen lindu linutamaie,
tallele tanu panema,
pruudile polle säädemaie.
Meie linnuke linata,

meie talleke tanuta,
meie pruut on põlleeta.

Minnes sauna poole

Nutta, nutta, neiukane,
nutta silmad selgijaksi,
silma vahed valgejaksi,
silmalauad lahkejaksi,
silma kulmud korgejaksi.

Seejärel viiakse pruut koos pruudi lähemate naissugulastega, kõikide laulunaistega, ämma ja peigmehe vennanaisega eraldi ruumi linutamisele. Kaasanaine viib õpetussõnadega seda läbi, pruudimütsi (ette valmis panna koos kinnituspaelaga, ka kamm juustest palmikute tegemise hõlbustamiseks) sätib pähe pruudi ema. Pruudi õde teeb palmikud linutuslina alla.

Pruudi ema hakkab lina pähe sättima. Ikka üht ja teist pidi valesti ja viltu. Pruut heidab lina peast ära. Alles kolmandal korral sätib õigesti. Ema lisab: „Unusta uni, mäleta mälu, pea mees meeles!“.

Ene, linutamise ajal

Neiukane, nourakene,
kas sinu lina on litril lüödud,
tanu narmad nastal lüödud.
Tanu narmad Narva puole,
siel sinu lina litril lüüä,
tanu narmad nastal lüüä.
Õpi, õpi, neiukene,
opi ämma kombeelle!
Tõuse varahommikulla,
pühi tuad, laasi lauad,
kasi kamberi esised,
oia lapsed, kasi miesta,
oia ennast ilusana!

Linutamisel kingib ämm pruudile enda tehtud pulmaleiva (odrakoogid), mille vastu annab pruut talle ka kingituseks vöö (valmis panna). Ämm puistab pruudile viljaterasid viljakuse tagamiseks (viljaterad valmis panna).

Kaasanaine võtab esiteks koogid peigmehe ema käest vastu ja paneb ära. Annab vastu pruudipoolse kingi, vöö. Kutsutakse isamees ja pillimees, kelle järel minnakse tagasi pulmaliste juurde. Isamees juhatab pruudi ja peiu taas kokku.

Koja ukse peal lööb isamees mõõgaga risti, s.o puudutab alumist, ülemist ja mõlemit kõrva piita mõõgaga, ja hüüab ise selle juures hopp-poissa. Kogu pulma vältel enne ruumi sisenemist (kui esimest korda minnakse), siis isamees või peiupoiss löövad mõõgaga risti. Pruuti leidma tulles ka pruudi vend.

Linutamise ajal räägib külalistest Maie Orav pulmaseltskonnale endapoolsetest vanemate pulmade kogemusest ning tutvustab hetkel läbiviidavat linutamise rituaali lähemalt, 10 minutit. See toimub elupuu juures. Jutu lõppedes liigutakse tagasi hoovile, isamees veab eest.

Kell 16.00, kohe linutamisel välja tulles Pruudile seatakse pulmakülaliste ees põll ette pruudi (noorema) venna poolt.

Vend ei oska aga põlle ette panna, vaid paneb peale, selja taha, külje peale jne. Viimaks suurte õpetuste ja seletuste järele saab vend põlle ette. Põll on nüüd küll ees, aga kaasanaine seletab, et põll katki olevat, kuna kaasanaine õige käredalt pruudi vennale sõnab: „Suured augud siess! Sa kündis (küünistasid, rebisid) katki, tie tervess!“, mille juures ta põlle laiale hoiab ja näitab, kus auk on.

Põlle lappimisele viidates pannakse kõrval kingituste jaoks valmis oleva kohvri põhja valge põll, millele kõik saavad toodud ümbrikud panna. (Kaasanaine räägib selle jutu).

Pruudi tõstmine abieluinimeste sekka – kolm korda tõstetakse abielunaiste poolt üles (juhatab kaasanaine).

Toimub õnnitlemine tänapäevasel viisil, kõik õnnitlevad pruuti ja peigmeest otse. Toodud kingitused saab panna kõrvale asetatud suurde kohvrisse. Pildistamine koos pulmarahvaga.

Kibe-kibe karjumise asemel hüütagu Hõissa-pulmad, hõissa-hõissa vms.

Kell 16.30 Pruutkirstu viimine, toimetavad kirstupoisid. Kirstu välja võideldes vennad koos peigmehega otsivad kirstu (tuleb tuua sauna ette valmis). Pruudi ema istub kirstule, nõuab lunaraha. Peigmees tuleb koos kirstupoistega ja peab iga kirstu nurga peale 1 raha panema (peigmehele taskusse valmis 4 münti). Tegemist on naljaga tehtava kombega, küll katsutakse

kirstu ära viia nii, et ema on peal, püütakse teisigi asju aidast kaasa viia jms. Naised hakkavad kirstulunastamise rituaali alguses laulma, esilagu saavad rollitäitjad nn koha sisse võtta ja mõne aja pärast jääb laul taustaks.

Ene: Neiukane, nourukane,
nüüd akkad kodunt menema,
isä uksest ulkumaie,
venna õuest vieremaie -
irisevad eide lehmad,
hirnuvad isä hobused,
seda üädä süötijädä,
seda üädä juotijada,
eina ette eitijada,
rokka tuovri tassijada.

Küll sina nuttad eidekäne,
küll sina nuttad uomikulla,
küll sina nuttad ehtaalla,
kargad kambri katsumaie -
kirstud kammarist kadunud,
riided uued õrre päältä.

Kui kirst välja lunastatakse, siis viiakse see edasi pulmamajja. Viimise eest vastutavad kirstupoisid (pruudi ja peigmehe vennad). Viiakse ühises pulmarongis. Kirst tõstetakse rahvast vedava kastiauto peale.

Kell 17.00 Kogu pulmarahvas liigub ühise rongina pruudikodust peiukoju. Kõige ees peiupoiss pruutüdrukuga, siis pruutpaari auto. Enne neid on juba 1 auto peiukodu poole sõitnud – seal on 1 filmijatest, et tulekut ka eestpoolt jäädvustada. Teekonnal hõisatakse ja tehakse palju kära. Peatusi aga planeeritud ei ole, kui just kuskile teetakistusi pole seatud. Selleks peab pruutpaari autos valmis olema teepassiks viina. *Kuna rahvast on palju, siis kasutatakse pulmarongi kiiremaks ja ühtlasemaks kulgemiseks tänapäevaseid mootorijõul töötavaid sõiduvahendeid.*

Peiukodus

Saabumisel pargitakse autod eemale ära (juhatab peiupoiss) ja liigutakse koos pulmamajale lähemale. Pruudikirst viiakse vaikselt rehehoone kõrvalruumi (kirstupoisid). Õues vastulaulmine pruudi- ja peiupoolte vahel.

Ene: Pereeite, eidekäne,
peretaati, taadikane,
tehke lahti laiad uksed,
tõmmake Viru verävad –
siie siidised tulevad!

Kadri: Peiukane, poisikane,
eilep läksid kui isändä -
täna tuled kui kuningas,
tood emända tullessani,
vikerkaari kaasassani!

Tule siie, neiukane,
tule siia ja tojuta!
Siin on õued lõuendissa, /*Pruut*
panneb õuel annipaelu/
karja-aiad kangastesse,
kadakased karjaaiaid,
tammised tara verävad.

Ene: Menge nurka, noored mihed,
pimedasse, piibu moked!
Andke maad minu marjale tulla,
hanejalal astu`ella!
Liis ei võtta palju maada:
vaid kui ladvaõunakane,
tillukene tiibalindu.

Peigmehe õde tutvustab valjuhäälselt saabunud külalistele, kus pool midagi asub, kuhu soovijad telki saavad panna ja kuhu poole end kergendada. Pulmamaja ees on pisikese

prahihunnik, mille pruut peab ära koristama. Pruut peab seda märkama ja selle ära koristama, et näidata oma virkust ning usinust.

Pruudi piiramine – Peiupoiss ja peigmees tõstavad pruudi pea kohale ristatud mõõgad ning kõnnivad nii tema ümber.

Peigmees ja isamees või peiuposs tõstsid mõõgad üles ja ristasid need õhus pruudi pea kohal ning kõndisid nii ümber mõrsja. Vahel löödi mõõku ka üle pruudi pea kokku. Sellise kombega taotleti mõrjale tugevat tervist ning pikka iga.

Pulmamajja siseneb kõige ees kaasanaine.

Noorik saab süles tuppä kantud ja seal teda tagumikuga kolm korda vastu ahju löödud, siis pannakse põrandale (Erki viib), lööb vastu toa keskel olevat puutüve.

Tuppä minnes

Ene: Mini tuuakse tubane,
pojanaene põrmandule.
Ahi, armas, anna ruumi,
lõugas, liigu sinnapoole,
eest, eest, esimene seinä,
tagane, tagumine seinä!

Kell 18.30 Tervitusjook (alkohol eraldi laual ja külmikus, igaüks ise toob lauale), lauda istumine, söömine.

Peiupoisi ja pruutüdruku kohustus pulmalauas oli viina kallata ja leiba lõigata. Seda tehes püüdsid nad esimese söögi juures „kiistada“ ehk „kilbada“ s.o võidu viina kallata, et pruutüdruk enne peigmehele ja peiupoiss jälle pruudile oleks saanud anda, sest õigus oleks olnud ikka peiupoisil peigmehele, pruutüdrukul pruudile niihästi viina kallata, kui leiba lõigata. Kui aga üks pool ennast laskis kiistada, loeti seda tõssiks ja ei peetud temast lugu.

Kugu jagamine – peigmehe ema tehtud odrakoogi jagamine külalistele tükikeste haaval. Jagab kaasanaine iga laua kohta 1 jupi, mis tuleb lauasolijate vahel jagada. Mehed kirevad taustaks.

Sülelapse hüpitamine – antakse nii peiule kui ka pruudile süles hüpitada väikelast, see tagab lapseõnne tulevikus.

Enne sööma asumist pandi pruudile sülle pisike laps. Mõrsja hüpitab teda ning andis omakorda talle kingiks paari sukkasid. Lapse pani pruudile sülle lapse ema. Selline komme tähendas, et pruut jääb alati lapsi hoidma ja nende eest hoolitsema.

Pruutpaar, esimest korda koos süües, proovivad teineteisele hõlmale istuda. Kellel see õnnestub, valitseb ka nende tulevases kooselus.

Pulmakrooni kohta laua ääre istub peigmees paremalt poolt laua otsast ümber minnes. Temast pahemale poole istub esiteks peiupoiss, siis isamees, pillimees ja muud saajamehed. Naised istuvad teisele poole lauda, isamehe naine otsekohe peigmehe vastu, selle järele teised saaja naised. Isamees valab viina ja kõik võtavad liiku. Pruudi koht jääb peigmehe kõrvale.

Taustaks (söömisele) laulud. Esialgu mängib pill ja söövad laulikud, siis vahetub.

Kadri: Neiukane, nuorukane,
Kui sina tahad meile tulla -
ärä pia pikka põlle,
lahutele laia põlle!
Meie maad on mätlikused,
meie õued oksikused,
meie koppelid kivised.
Siu kinni siidilindid,
via kinni põllepaulad,
hari oksad õuesta,
kisu kivid koppelista.
Õu siis kasvab õunasida,
koppel kasvab küömeneida,
maa kaik magusi marju.

Ene: Äiäkene, ämmäkene,
ärge kurtke, ärge kartke,

et on neidu peenikane,
õlaluista õblukane.
Ta on tugev toomiselle,
vägev veeämberille,
kaunis kangasta kuduma,
hoolas vokki tallamaie.

Kadri: Neiukane, nourukane,
kui sa tahad meile tulla,
ärä sina pillu palju sõnu,
lahuttele laia suuda!

Mis sina koduna kuuled -
ära vie kodund külasse!
Kui ottab külä küsüdä:
mis siel teeneb teie äiä,
mis sial teeneb teie ämmä -
kiidä äiä, kiidä ämmä,
austa perevanemba!

Ene: Peiukane, poisikane,
kui tunned tusa tulema,
viha tunned vieremaie,
hädapäiväd peale käivä -
ärä sina puutu pruudikesta,
viha viereta naise poole!
Tau sina kämmelad kivisse,
halvad sõnad seinaasse!
Sõnajõud võib kahju teha,
sõnajõud võib jõudu anda.
Hoia oma õunakesta,
imeõrna pääsukesta.
Kaitse kallist kaasakesta

kõige kurja, halva eesta!
Tõota olla teiseks pooleks
oma armsal eluaja!

Kadri: Naiukane, nourukane,
tõuse vara valgeessa,
pühi toad, laasi lauad,
säe süngi siledaksi,
hea sõnaga ärata,
laulullagi kutsu lauda.
Keeda rooga rõmsal meelel,
sega sisse soojad sõnad.
Hoia oma armsasti,
kõneta kaasat kauniesti!
Pikka meelta, tarka keelta,
oska sa aru pidada!

Ene: Vaatke, vaatke meie neidu,
üle õue õunakane,
üle küla küõmnekane,
midä ütleb, sedä teeneb,
midä mõtleb, seda ütleb!
Käed tal kärmed käsitöössa,
keel tal käbe laulemassa,
liigub kui väle nirgikene,
särab kui kuldapäevakene.
Korraldab asju kodussa,
kamandab teisi töölla.
Vaatke sedä vahvat naista,
ta on mehele mieleline,
lastele aga lahe ema.
Ärgu kadugu naer tema huulilt
ega rõõmu südamesta!

Kadri: Peiukane, poisikane,
see on kanneli ajaja,
peigu ise pillipuhkja.
See viib pilli magama,
käte peal viib kamberisse,
laululla ajab ülesse.
Keedab leenta – küla kiidab,
tare tahub – valda vaatab.
Küll on mehella vägeda,
kenal peiul osavusta -
punub aga patsid,
vammuksed vildib.
Pühaba kalagi püüab,
argipäev aga ahju paneb.
Kätel laseb kärmelt käia,
pruudil kirstu kinnitanud,
veimevakkada võlunud.
See on meesta meelta mööda,
parajamas peiukane,
naljameesta natukene,
jutumeesta julgemada.

Ene: Olgu õnne, et elädä!
Olgu tervist tehä tüödä!

Kadri: Olgu oidu üksteist hoida!
Eluraskustest üle olla!

Kell 19.00 alates järgneb tants – esimese tantsu teeb pruutpaar kahekesti – esitletakse pruuti peigmehepoolsetele sugulastele (Kuusalu pulmavalss – Leanne).

Järgneb suurem ühistantimine pulmapillimeeste juhendamisel ja saatel. *Kohalikud tantsud* – *voortants, valss, räditants, vanaranna, savatants, pärliin, kadrill, kivikasukas, oppastilla* (valiku ja järjekorra eest vastutab Leanne. Ühistantide puhul tuleb alustada sabatantsust, et

kõik inimesed laudade tagant püsti saada. Kohalik folkloorirühm aitab tegevusele aktiivsete tantsijatena kaasa (info neile edastamise eest vastutab Liis, ühisproov 9.06)).

Kes pruudiga tantsib peab lõivu tasuma. Selleks on söögilaua juures valmis paberid ja pliiats – lõivu maksja teeb pruutpaarile lubaduse, mille ta peab 1 aasta jooksul realiseerima. Läheb kirja. Üleskirjutamise ja lubaduste sissenõudmise eest vastutab peiupoiss. Välja kuulutab isamees.

Kui juba noorik üht küllalt on tantsitanud, lükkab ta selle peigmehe juure, kes sellele siis viina annab, kuna noorik jälle uue tantsitava võtab. Peiuposs peab selle eest hoolt kandma, et kõik pulmalised noorikuga tantsimas käivad, mispärast ta neid igalt poolt kokku ajas

Isamehe ja kaasanaise eestvedamisel teha üks lõbus mõõduvõtmise mäng saaja- ja vakarahva vaheline, et näidata, kumb pool tulevikus on tugevam ja parem. Võitja pool jääb ka tulevases abielus teisest üle. Ei pea osalema kogu seltskond, vaid esindajad.

Kell 21.00 Tuleb veimede/andide jagamine. Pruuttüdruk aitab pruudil kirstu (kirstupoisid toovad selle peosaali) seest valmis annikimpe võtta, isamees hüüab saajaid välja. Peiupoiss toob saaja kirstu juurde. Iga andide saaja tuleb, saab oma kingi kätte ja võtab isamehelt lonksu pulmajooki. Taustaks laulunaised kaasanaise eestvedamisel laulavad.

Ole terve, neiukene,
ole terve tehtudasa,
vüö kõva kuotudasa,
kirja kinni lüödüdäsä,
ei ole suikund suveaja,
videvikus vietand aiga
ega tukkund talveaiga,
hommikulla norsatanud.
Tehtud tüö on kiiduväärta,

kaunid kirjad kinnitatud:
Sukkad on suured,
kindad aga kierulised,

kirjad keskel kitsukesed,
pitsid pealla peenükesed.

Veimeid/ande saavad: kaasanaine, isamees, isamehe naine, peiupoiss, pruuttüdruk, kirstupoisid, vanemad, toitlustajad, toitlustaja abilised tüdrukud, pillimehed, pulmalauljad, pruudi vend, peigmehe õde.

Edasi läheb söömatrall ja tantsuprallle.

Kell 23.00 Pruudi sõbrannade poolt toidumoonaks kaasa toodud tordi söömine, kohvilaud. Tort tuuakse sisse torupillilooga, Leanne (toomise-lugu).

Kell 23.45 Pruutpaari magamasaatmine. Isamees saadab pruutpaari pillimehe saatel (Toomise lugu) oma kambrisse, kus noorik ise kogu voodi üle kontrollib.

Siit alates lõpeb dokumenteeriv filmimine ja pildistamine.

Pulmapeo järgne hommik/päev

Hommikul minnakse pruutpaari üles laulma. Selle peale annab pruutpaar lauljatele vägijooki. Siis peseb pruutpaar ühisest kausist silmi ja käsi. Silmapesuvee toob peiu õde, kes varem pruutpaarile voodi valmis sättis. Peale pesu paneb pruutpaar mündi silmapesuvette, mille vee tooja endale saab, kui vee ära valab.

Hõimupäev ehk veel viimased kahe suguvõsa omavahelise lõimumise võimalus. Ühiselt majandatakse söögipoolist. Pulmasaunaks liigutakse tagasi pruudikoju põhjusel, et peiukodus see puudub. Ringi liigub pulmatohter (isamees), et kõiki pulmalisi omal moel ravida. Söögiks pakutakse pulmade lõpetamisele kohaselt suppi. Tehakse veel erinevaid pulmanalju. Öösel näpatud esemeid „müüakse“ omanikele tagasi (eest veab kaasanaine).

Pulmanalju

Pulmades oli kombeks öösiti magajate asju ära varastada. Eriti hoolsalt varastasid omavahel asju pruudi ja peigmehe pulmalised. Paljud läksidki siis riietes magama, kuid mõnel sügavamalt magajal suudeti siiski saapad või püksid jalast võtta. Pruuttüdrukutest see, kes kõige enne oma asjad üles leidis, pidi

järgmisel aastal mehele saama. Varastatud esemed kas peideti või tehti hommikul nende lunastamine. Samuti õmmeldi öösel magajaid omavahel riietest kokku

Levinud pulmanali 19. sajandi lõpupoolest alates oli ka pulmatohtri mängimine. Tihti oli selleks rollitäitjaks isamees. Pulmatohtril olid erinevad rohud kaasas. Pulmalisi kuulati torudega, pritsiti külma vett, muditi kaela, pandi kuppusid ja pakuti erinevat juua.

Vajalikud ettevalmistused pulmaesemetega

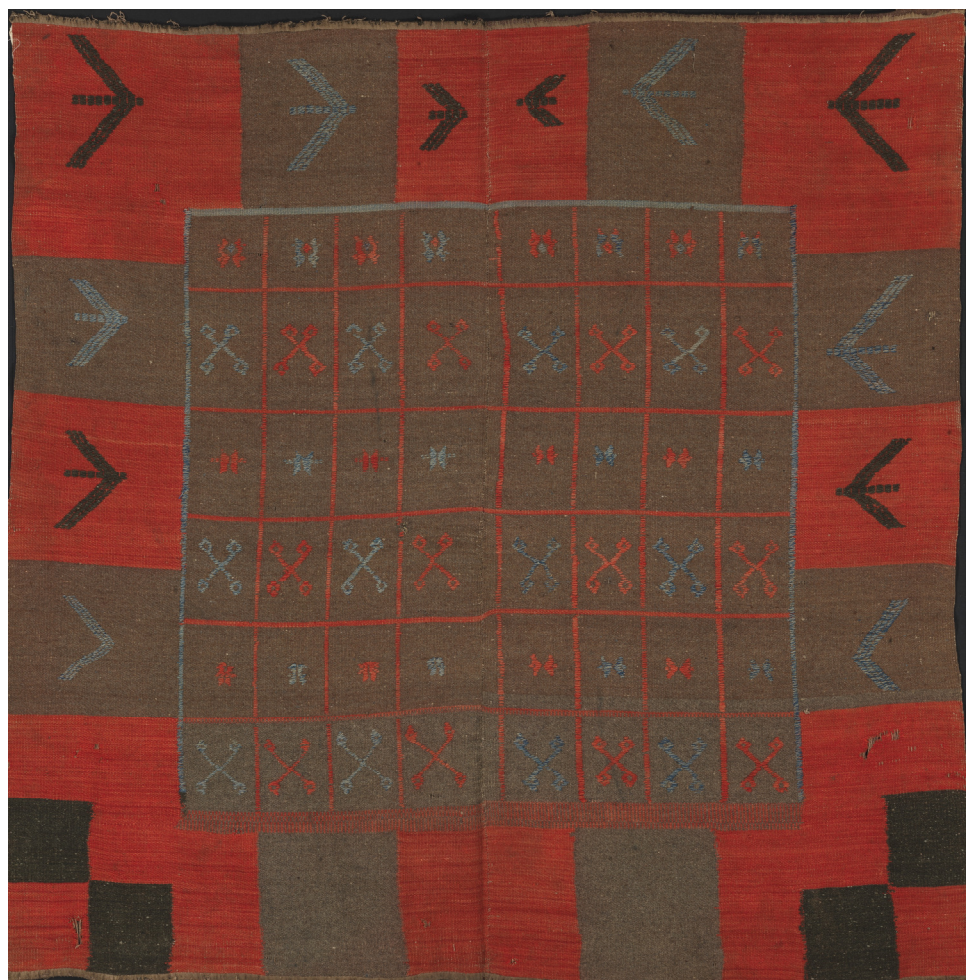
- Peigmehele tasku 4 münti valmis.
- Autode paelad parkimise juurde valmis – peiupoiss jagab.
- Kirst sauna valmis, all veimepakid, siis laulupaelad, siis pruudi rahvariided, vaip peal ja vöö ripub kaane vahelt välja. Pruudi linutamise lina ja kinnituspael ka valmis panna.
- Pruudikodus õlu ja õllekapad valmis panna (hiljem peiukoju kaasa).
- Isamehele üks pudel – värava avamiseks, kui saajarahvas saabub.
- Isamehe naisele kee rahaga kaela, mille ta pruudile annab.
- Kaasanaisele peiupoolsete laulunaiste tarvis neli paari laulupaelasid sauna valmis. kaks paari paelu isamehele ja pruudi vennale, kui tulevad sauna pruudile järele. Pulmajoogiga pudel ka kirstu nurka, et meestele maitsta anda.
- Ette kokku leppida vallalisepõlvest ja abielupõlve sisse- ja väljatõstjad. 2x3 inimest.
- Ämma odrakakud sauna juurde valmis panna.
- Juuste palmitsemiseks vajalikud kammid jms sauna valmis.
- Viljaterad sauna ülepuistamiseks valmis panna.
- Kingituste jaoks valmis kohver, kuhu kingid panna.
- Pruutpaari autosse mõned pudelid, et kui on tarvis teepassi anda.
- Peiukodus pruutpaari istumise juurde valmis väikelapse sukad, sülelapsele kingiks.

- Isamehel ja peiupoisil mõõgad vöö.
- Andide saamisel saajale jooki andmiseks pudel kirstu serva valmis.
- Pruutpaari magamiskohta üks münt valmis hommikul silmapesuvette panemiseks, lauljaile vägijooki andmiseks.

LISA 3. Muuseumikogudest eeskujuks olnud esemed

Käesolevas peatükis on välja toodud mõned esemed muuseumikogudest, mis Kuusalu traditsioonilise pulmakombestiku taasloomise juures on olnud eeskujuks ning inspiratsiooniks. Iga eseme juures on kirjeldus ning ka selgitus, kus see pulmakommete juures kasutust leiab.

ERM 16286, Kuusalu „pruuttekk“

Foto 14. Kuusalu pruuttekk, ERM 16286

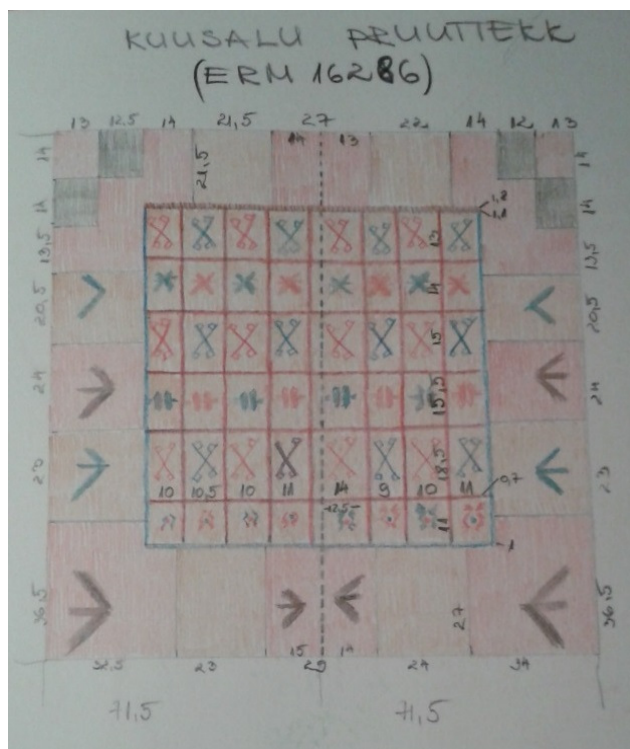
(http://vaibad.erm.ee/index.php?Itemid=53&option=com_zoo&view=item&category_id=59&item_id=276)

Muuseumisse toodud 14.07.1914. Kinkija/müüja - Maali Keero, Kõnnu v. Suru mõis. Vanus 130-150 a. "Pruuttekk" Asja kirjeldus - põhi hele lambapruun, ääred punaselapilised. Punased jooned jagavad teki ruutudesse, milledes sinise ja punase lõngaga nõelatud kirjad (Esemekirjeldus, ERM 16286).

Kahelaidse teki mõõdud on 143x144 cm. Kummagi laiu otsa on kootud 2 cm ulatuses ühevärviline pruun triip. Lõime otsad on sõlmitud, alla keeratud ning peene linase riidega kanditud. Kuna kanditud äär on kohati väga katki, siis on selle alt võimalik lõimeotste viimistlust näha. Pind- ja naastpõimetehnikates kootud vaiba tihedus 46 lõime 10-l cm-l. Lõim kahekordne linane, kude kahekordne villane lõng, mida kohati on topelt võetud. Värvid on määratavad värvikaartide abil.

Sama ese on välja toodud raamatus Pulmawärk (2005). Antud vaip on märgitud seal aga ekslikult Kadrina kihelkonna alla.

Kuusalus pidi neiu pruudipõlve jooksul jõudma valmis teha uhkelt kirjatud pruutvaiba (-teki) (E 79049). Pruutvaibaga kaeti veimekirst. Selle pealt vaadati pruudi käsitööoskust ja virkust.

Foto 15. ERM kogus oleva Kuusalu pruutvaiba vähendatud koopia, Liis Veersalu joonistus

Liis Veersalu

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia

Rahvusliku käsitöö osakond

2016

Taasloodavas Kuusalu kihelkonna pulmas kasutas pruut ERM kogus leiduvat ainukest säilinud pruutvaiba originaali inspiratsiooniks enda pruutvaiba valmistamisel.

Soome Rahvusmuuseumi kogus ese 5652:5. Kuusalu kihelkonna mõrsja pealinik

Eseme taustast: M. Kaarma ja A. Voolmaa poolt 1981. aastal välja antud raamatus „Eesti rahvarõivad“ on kirjeldatud Kuusalu kihelkonna noorikuriideid. Komplekt on määratud 18. sajandi lõppu kuuluvaks (Kaarma-Voolmaa, 1981:224). Noorikuks sai mõrsja pulmas peale linutamist (tanutamist) ehk siis, kui talle abielunaise peakate pähe oli pandud. Mainitud rõivaste komplekti juurde kuulub peakatteks linik (noorikulinik, pruudilinic), mis linutamise rituaali käigus pulmas pruudile ehk mõrsjale abielunaiseks saamise märgiks pähe pandi. Selle mõõdud on 42x190 cm ja mõlemad otsad on kaunistatud tikandi, pilutuse ja niplispitsiga. Pealiniku täpne valmistamisõpetus on kirjeldatud koos mustrijoonistega Kaarma-Voolmaa poolt (Kaarma, Voolmaa *et al*, lisa Rahvarõivaste valmistamisjuhend, 1981:54). Kaarma ja Voolmaa toetusid oma raamatus Kuusalu kihelkonna noorikulinikut kirjeldades ühele säilinud esemele, mis on tallel Helsingis Soome Rahvusmuuseumi kogudes (Soome Rahvusmuuseum, ese 5652:2). Liniku omandas Helsingi Ülikoolis õppides välitööde käigus 1910. aastal Leeni Ploompuu (hiljem Vestärinen, pärit Kuusalu kihelkonnast, Koitjärvelt) Viinistu külast, Aksli talust. Vestärinen annetas oma kogu Soome Rahvusmuuseumile 1969. aastal, 3 aastat enne oma surma. Tegemist oli kogumisinfo põhjal mõrsja pealinaga. Pikemat kogumislugu eseme juures ei ole.

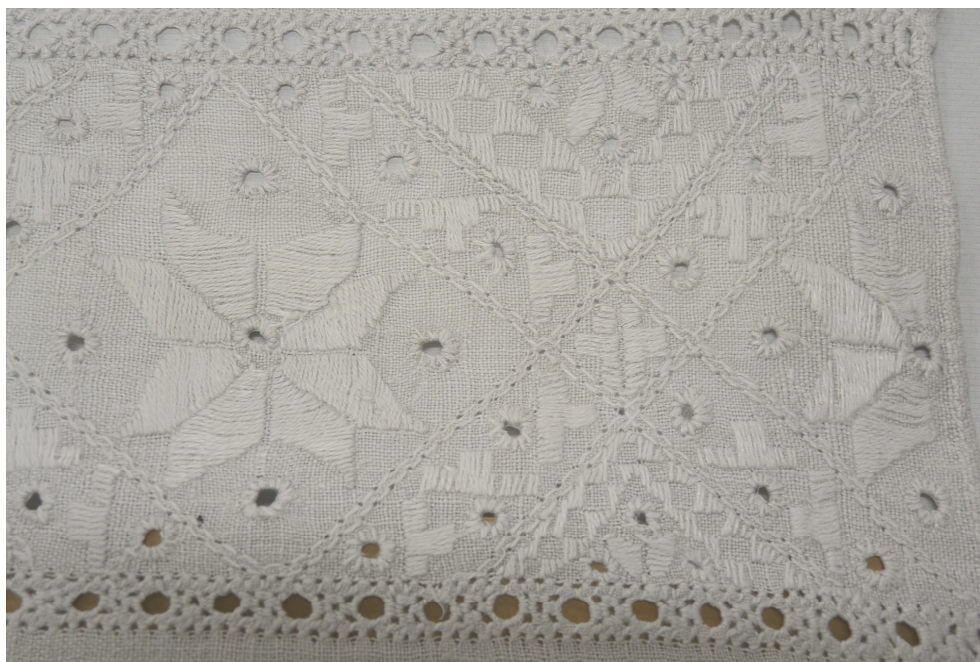
Foto 16. M. Kaarma joonistus Kuusalu nooriku riietusest. Näha liniku mõlemal otsal olev tikand ja pits (Kaarma, Voolmaa, 1981:223)

Välitööde käigus tehtud vaatlusel aga leidsin, et muuseumikogus oleval esemel on kaunistatud vaid liniku üks ots, teine on lihtsalt palistatud. Kangas on nii kaunistuseta otsast, kui ka pikkadelt külgedelt tagasi keeratud umbes 3-4 mm ja niidiga kinnitatud. Kaunistatud ots on eraldi kangale tikitud ja eraldi linikukanga külge õmmeldud. Kaks kangast on erineva koega. Kaunistusega kangas on jämedakoelisem linane ning linikukangas peenemakoeline. Tikandiosa on linikukangast laiem. Pealiniku teises otsas pole jälgi, et seal oleks külgeõmmeldud tikandiosa olnud. Liniku üldpikkus on 190 cm. Tikandi laius on Soome Rahvusmuuseumis oleval esemel 40 cm. Kaarma-Voolmaa õpetuse põhjal Muuseumikogus oleval esemel on aga muster rombi otste koha pealt 2 cm ulatuses kattuma pandud. Võrreldes rekonstrueeritud esemega on originaalesemel erinevusi ka mustri äärde tehtud pilutusel. Algesemel on see lihtsam, Kaarma-Voolmaa on lisanud endapoolseid pisinüansse. Tikkimiseks on kasutatud kahekordset niiti. Kaunistuse ääres on niplispits, mille muster

valdavalt kordub. Pitsi vasakul poolel leidub ka lõike, mis ei ühti üldise kordusega. Niplispitsi mustri joonistas maha Angelika Nöps, kes selle põhjal ka minu poolt rekonstrueeritava pealiniku tarvis niplispitsid teeb. Pitsi laius oli originaalsemel 2,8 cm.

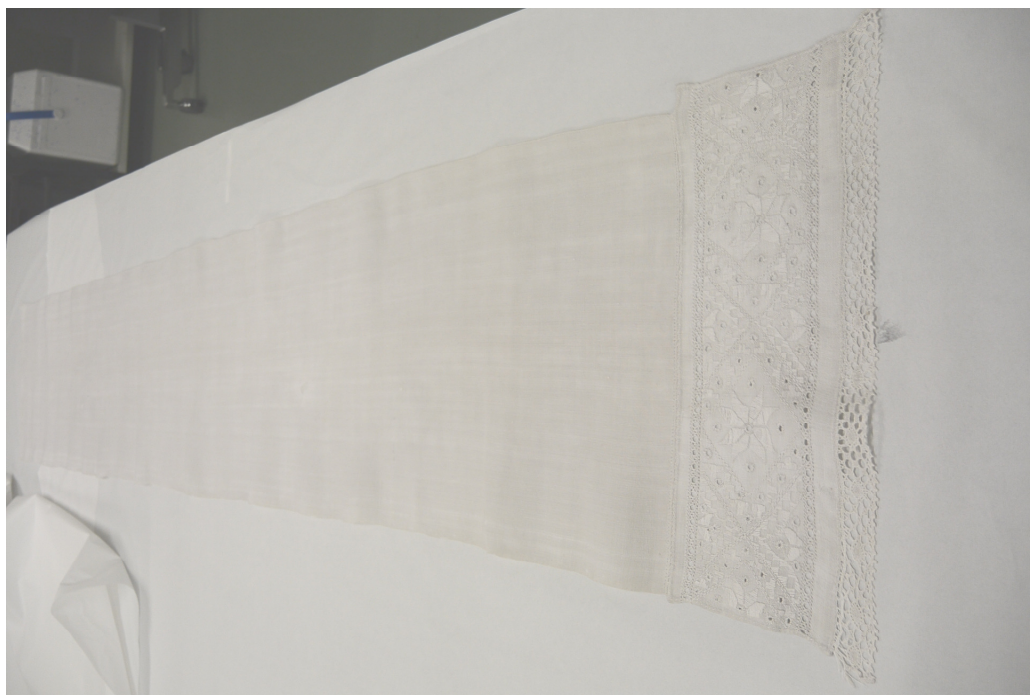

Foto 17. Kuusalu nooriku pealiniku ääregaunistus. Ese Soome Rahvusmuuseumi kogus 5652:2. Foto: Liis Veersalu

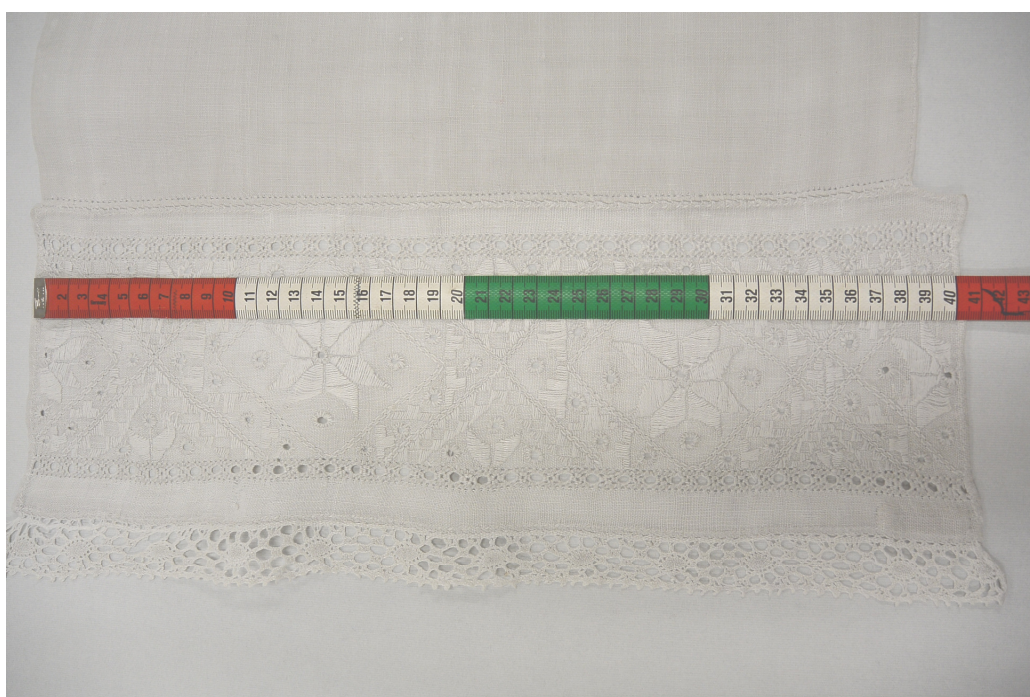

Foto 18. Mustrikord lähedalt. Foto: Liis Veersalu

Foto 19. Kuusalu pealinik täispikalt. Foto: Liis Veersalu

Foto 20. Pealinik mõõdulindiga. Foto: Liis Veersalu

Uurides Eesti Kirjandusmuuseumi arhiive jõudsin ülestähendusele, mis on antud Leeni Ploompuule Kuusalu pruudiliniku annetajalt ning mida ei ole Soome Rahvusmuuseumi kogus säilinud eseme juures tähendatud:

„... olla vanemal ajal /.../ enese pulma ajal noorikul – enne naese mütsi andmist – peas ühe iseäralise, praeguse aja käterätiku taolise, umbes ühe sülla pikuse või veidi pikema linaga ümber mässitud, nagu hommikumaalase oma, turbaniga ning see toimetus kannudki siis „linutamise“ nime. Niisugust lina ei ole mujal ega muuks tarbeks pruugitud kui ainult pruudi linutamise juures, pulma ajal. Aga pruudi linutamisega ei ole mitte iga naesterahvas hakkama saanud, vaid selleks olnud ka veel oma spetsialistid olemas.“

Nii rääkis 1914 Jaan Kain Viinistu külast. Tema venna pulmas 1847. aastal olevat olnud viimane kord Viinistu külas lasta pruuti linutada. Tol ajal oli kogu küla peale (umbes 400 hinge) olnud vaid üks naine, kes pruudi linutamist täielikult mõistnud.

Juulikuu algul 1910 käis keegi selleaegne Helsingi ülikooli naisüliõpilane Leeni Ploompuu Kõnnu ranna külades /.../ sel korral omandas ta ka eespool nimetatud Aksli talust /.../ pruudilinutamise lina, mida 130 aasta peale arvati. (E 50443/6).

Antud materjalile toetudes saan teada, et Voolmaa-Kaarma õpetuse aluseks olnud pruudilina, mis on säilinud Soome Rahvusmuuseumis, oli vaid ese, mida Viinistu külas kasutati pruudi linutamise rituaali juures enne tanu pähe panemist.

Taasloodavas Kuusalu kihelkonna pulmas valmistan sama mustriaga pealiniku pruudile noorikuriiete juurde.

ERM A 509:587. Kuusalu kihlasõlg 17. sajandist

Tegu on 17. sajandist pärineva Kuusalu kihlasõlega. Ühendatud käed sümboliseerivad liitu ja teineteisele käe andmist. Sõlg on valmistatud hõbedast. Diameeter on 2,5 cm.

Foto 21. Kuusalu kihlasõlg 17. sajandist. Koopia, Keiu Kulles. Foto: Keiu Kulles

Taasloodavas Kuusalu kihelkonna pulmas kinkis peigmees kihlasõle pruudile kosjakingiks. Sõle originaal on leitud kartulivõtu käigus pruudi kodutalu lähedalt põllult Uuri külast.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liis Veersalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**KUUSALU KIHELKONNA VANEM PULMAKOMBESTIK JA SELLE TAASLOOMINE
TÄNAPÄEVAL,**

mille juhendajad on Kristi Jõeste ja Piret Õunapuu

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **24.05.2016**